T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

îTEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

NECÎB MAHFÛZ'UN "KALBÜ'L-LEYL" ADLI ROMANININ TAHLİLİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Attaullah AMAAR

BURSA-2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

NECÎB MAHFÛZ'UN "KALBÜ'L-LEYL" ADLI ROMANININ TAHLİLİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ATTAULLAH AMAAR

Danışman
Prof. Dr. Fadime KAVAK

BURSA-2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâgati Bilim Dalı'nda 702123051 numaralı Attaullah AMAAR'ın hazırladığı "NECÎB MAHFÛZ'UN "KALBÜ'L-LEYL" ADLI ROMANININ TAHLİLİ" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 12/12/2024 günü 13:30 – 15:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı
Prof. Dr. Fadime KAVAK
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye
Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye
Doç. Dr. Emin UZ
Afyon Kocatepe Üniv. İslami İlimler Fakültesi

12/ 12/ 2024

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: NECÎB MAHFÛZ'UN "KALBÜL-LEYL" ADLI ROMANININ TAHLİLİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin, 14/11/2024 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve

İmza

Adı Soyadı:	Attaullah AMAAR
Öğrenci No:	702123051
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Arap Dili ve Belâgati
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Fadime KAVAK

14 /11/2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum "NECÎB MAHFÛZ'UN "KALBÜ'L-LEYL" ADLI ROMANININ TAHLİLİ" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Attaullah AMAAR

Öğrenci No: 702123051

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Arap Dili ve Belâgati

Tezin Türü: ■ Yüksek Lisans / ☐ Doktora / ☐ Sanatta Yeterlilik

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Attaullah AMAAR**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Bilim dalı	**Arap Dili ve Belâgati**
Tezin niteliği	**Yüksek Lisans**
Tez danışmanı	**Prof. Dr. Fadime KAVAK**

NECÎB MAHFÛZ'UN "KALBÜ'L-LEYL" ADLI ROMANININ TAHLİLİ

Bu çalışmada, Mısırlı edebiyatçı Necîb Mahfûz'un sosyal bir romanı olan "Kalbü'l-leyl" adlı eseri tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Necîb Mahfûz'un bu romanı, modern Mısır toplumunun bazı olaylarını ve gerçeklerini yansıtmaktadır. Bunlardan en önemlisi gelenek ve modernitenin yüzleşmesi ve yazarın bu söyleme ilişkin duruşudur. Necîb Mahfûz, eserinde gelenek ile modernitenin çatışmasını felsefi bir bakış açısıyla ele almakta ve bu iki söyleme karşı itidalli davranılması gerektiğini ifade etmektedir.

Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışma, deskriptif yöntem ile hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Necîb Mahfûz, Kalbü'l-Leyl, Modernite, Gelenek*

ABSTRACT

Name & surname	**Attaullah AMAAR**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Basic Islamic Sciences**
Subfield	**Arabic Language and Rhetoric**
Degree awarded	**Master**
Supervisor	**Prof. Dr. Fadime KAVAK**

Analysis of Naguib Mahfouz's Novel "Qalb al-Layl"

In this study, the social novel "Qalb al-Layl" by the Egyptian writer Naguib Mahfouz has been examined.

This novel reflects some of the events and realities of modern Egyptian society. The most important of these is the confrontation between tradition and modernity, and the author's stance on this discourse. Naguib Mahfouz discusses the conflict between tradition and modernity from a philosophical perspective and states that moderation should be exercised against these two discourses.

This study, consisting of an introduction and two chapters, was prepared with the descriptive method.

Keywords: *Naguib Mahfouz, Qalb al-Layl, Modernity, Tradition*

ÖNSÖZ

Nobel Edebiyat Ödülü'ne sahip ilk Müslüman yazar Necîb Mahfûz'un eserleri, Arap dünyasındaki sosyokültürel dinamikler hakkında değerli görüşler sunmuş ve onu Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden biri haline getirmiştir. Okurlar ve edebiyat araştırmacıları üzerinde derin bir etki bırakan Mahfûz, özgün anlatım tarzı ve felsefi perspektifiyle Mısır deneyiminin karmaşıklığını ustaca yansıtmıştır. Eserleri, Arap dünyasının entelektüel mirasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Necîb Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" adlı eseri sosyal bir romandır. Kadim ve zengin Mısır medeniyeti ve insanlarının içine dalan Mahfûz, kendine özgü benzersiz üslubuyla Mısır'ın sosyal, siyasi ve psikolojik boyutlarını derinlemesine analiz etmiş, gelenek ve modernite arasındaki çatışmayı işlemiştir.

Bu çalışmada Necîb Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" adlı romanı incelenmeye çalışılacaktır. Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve önemi ele alınacaktır. Birinci bölümde Necîb Mahfûz'un hayatı, kişiliği ve eserleri incelenmektedir. İkinci bölümde ise Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" adlı romanı ve romanın temel konusu olan gelenek ile modernite arasındaki çatışma analiz edilecektir. Böylelikle, Mısırlı edebiyatçı Necîb Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" romanının incelenmesi yoluyla, gelenek ve modernite arasındaki etkileşim, diyalektik ilişki ve müellifin duruşu kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir.

Çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen ve tez konumun belirlenmesinde yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Fadime Kavak'a ve Prof. Dr. Hüseyin Günday'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, karşılaşılan teknik problemlerin çözümünde yardımcı olan dostum Ahmet Zey Canoğlu'na da müteşekkirim. İlim tahsil yolunda her zaman maddi ve manevi açıdan bana destek olan anneme, babama ve son olarak beni her daim motive eden ve çalışmalarım sırasında bana güç veren sevgili eşime de teşekkürü borç bilirim.

ATTAULLAH AMAAR
Bursa 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**
A. ÇALIŞMANIN KONUSU 1
B. ÇALIŞMANIN AMACI 1
C. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

NECÎB MAHFÛZ'UN HAYATI VE MODERN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

1.1. HAYATI 2
1.1.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi 2
1.1.2. Hayatını Etkileyen Başlıca Kişiler ve Faktörler 12
1.1.3. Kişiliği 18
1.1.4. Yazı Hayatı 22
1.1.5. Aldığı Ödüller 26
1.1.6. Vefatı 26
1.2. ESERLERİ 27
1.2.1. Romanları 29
1.2.2. Hikâyeleri 34
1.2.3. Türkçe'ye Çevrilen Eserleri 36
1.2.4. Yazarın Şahsı ve Eserleriyle İlgili Türkçe Hazırlanan Lisansüstü Tezler 38
1.2.5. Yazarın Şahsı ve Eserleri Üzerine Kaleme Alınan Türkçe Makaleler 42

İKİNCİ BÖLÜM

NECÎB MAHFÛZ'UN KALBÜ'L-LEYL ADLI ROMANININ TAHLİLİ

2.1. ROMANIN TANITIMI VE ÖZETİ 47
2.1.1. Romanın Tanıtımı 47
2.1.2. Romanın Özeti 49
2.2. ROMANDAKİ OLAYLARIN OLUŞUMU VE OLAY ÖRGÜSÜ 50
2.2.1. Romandaki Olayların Oluşumu 50
2.2.1.1. Metin Başlangıç Durumu 51

2.2.1.2. Dönüştürücü Öge 51
2.2.1.3. Eylemler Dizini 52
2.2.1.4. Dengeleyici Öge 52
2.2.1.5. Romanın Bitiş Durumu 53
2.2.2. Olay Örgüsü 53
2.3. ROMANDAKİ KARAKTER VE TİPLER 71
2.3.1. Karakterler 71
2.3.1.1. Cafer 72
2.3.1.2. Seyyid Râvî 74
2.3.1.3. İbrahim Râvî 75
2.3.1.4. Sekîne 76
2.3.1.5. Komşu Kadın 77
2.3.1.6. Behçet 78
2.3.1.7. Muhammed Şekron 79
2.3.1.8. Şeyh Tâhir el-Bundukî 80
2.3.1.9. Mervâne 81
2.3.1.10. Hüdâ Hanım Sıddîk 82
2.3.1.11. Sa‘d Kebîr 82
2.3.2. Tiplerin Çözümlemesi 83
2.3.2.1. Yüceltilmiş Tipler 84
2.3.2.2. Nihilist Tipler 84
2.3.2.3. Sosyal Tipler 85
2.3.2.4. Zihinsel Tipler 86
2.4. ROMANDA ZAMAN VE MEKÂN 86
2.4.1. Zaman 86
2.4.2. Mekân 88
2.4.2.1. Nesnel Mekân Tasviri 88
2.4.2.2. Öznel Mekân Tasviri 89
2.4.2.3. Açık Mekân Tasviri 89
2.4.2.4. Kapalı Mekân Tasviri 91
2.5. ROMANDA DİL VE ÜSLÛP 91
2.5.1. Dil 91
2.5.2. Üslup 93
2.6. ROMANDA GELENEK VE MODERNİTENİN KARŞILAŞTIRILMASI 94
2.6.1. Kadının Modern ve Geleneksel Toplumdaki Konumu 94
2.6.2. Din ve Modern İdeolojiler 96
2.6.3. Kimlik Krizi ve Ailenin Çöküşü 97
2.6.4. Geleneklere ve Geçmişe Özlem 98
2.6.5. Çağdaş Toplumsal Dönüşümlerin Gerçekleşme Biçimi 101
2.6.6. Akıl, Gerçeklik ve Özgürlüğün Tezahürü 103
2.6.7. Normların Belirlenmesinde ve Bireysel Değerlerde Siyasetin Rolü 105

SONUÇ 107

KAYNAKÇA 108

KISALTMALAR

Bkz./Bk.	: Bakınız
Bin/İbn	: Oğul/Oğlu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Nşr.	: Neşreden
Thk.	: Tahkik eden
Vd.	: ve diğerleri
Ö.	: Ölümü

GİRİŞ

A. ÇALIŞMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu, modern Arap edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olan Necîb Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" adlı romanıdır. "Gecenin kalbi" anlamına gelen bu roman ilk kez 1975 yılında basılmıştır. Muhtemelen yazar; bir gece, romanın başkarakteri Cafer ve Vakıflar Müdürlüğü memuru arasında geçen uzun bir sohbetten dolayı eserine "gecenin kalbi" anlamına gelen "Kalbü'l-leyl" adını vermiştir. Mahfûz'un, romanın başkarakterinin anlatısından hareketle kaleme aldığı "Kalbü'l-leyl", gelenek ile modernite arasındaki diyalektiği ele alan önemli bir eser olarak öne çıkmaktadır.

B. ÇALIŞMANIN AMACI

Necîb Mahfûzun "Kalbü'l-leyl" romanını derinlemesine analiz ederek, eserde gelenek ve modernite arasındaki diyalektiğin nasıl işlediğini ortaya koymak ve yazarın bu iki söyleme karşı tutumunu açıklamaktır.

C. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Bu çalışma, modern Mısır toplumunda oluşan gelenek ve modernite çatışmasını tasvir etmesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra geleneksel değerler ile modernleşme süreci arasındaki gerilimin Arap toplumlarındaki yansımalarını kavramak, bölgesel ve küresel ölçekte gerçekleşen kültürel etkileşimleri daha iyi anlamak açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca henüz ele alınmamış bu eserin Türk akademik literatürüne katkı sağlaması açısından da değerlidir. Bu yönleriyle çalışmanın Necîb Mahfûz ve Arap edebiyatı üzerine yapılacak araştırmalara kaynak teşkil etmesi beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NECÎB MAHFÛZ'UN HAYATI VE MODERN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Necîb Mahfûz, 11 Aralık 1911'de Kahire'nin Cemâliyye semtinin[1] el-Hüseyin Mahallesi'nde bulunan el-Kadı Caddesi'ndeki 8 numaralı evde pazartesi günü dünyaya geldi. Yedi ve on yaş arası olan çocukluk yıllarını arkadaşlarıyla öğleden akşama kadar oyun oynayarak bu mahallede geçirdi.[2] Bazı kaynaklarda her ne kadar Türk asıllı olduğu rivayet edilse de köken olarak Arap'tır.[3]

Tam adı Necîb Mahfûz 'Abdülazîz'dir. İlk eserlerinde bu adını kullanmıştır; ancak bir süre sonra hocasının talebi üzerine babasının adı olan 'Abdülazîz'i kaldırarak Necîb Mahfûz ismini kullanmış ve bu adla ün ve şöhret yapmıştır.[4]

Necîb Mahfûz ismi, annesinin doğumunun zor geçeceğinin anlaşılması üzerine Mısır'ın o zamanki en meşhur jinekologlardan biri olan Necîb Mahfûz'un doğuma getirtilmesiyle ve onun yardımı sayesinde annesinin onu dünyaya getirmesi üzerine bu isim babası tarafından kendisine verilmiştir.[5]

---

[1] Necîb Mahfûz, *Havle'd-Dîn ve'd-dîmukrâtıyye*, haz. Fethî 'Aşrî (Kahire: ed-Dâru'l- Mısrıyye el-Lübnâniyye, 2022), 223; Gâlî Şükrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2024), 14; Musa Yıldız, "Necîb Mahfûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/348.

[2] İbrâhîm Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz Sîratü hayâtin kâmile* (Mısır: Nefrû li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2006), 31, 32.

[3] Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 22.

[4] Ahmet Kazım Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002), 59.

[5] Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 31; Abubaker Saadı Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 18.

Necîb Mahfûz'un çocukluk yılları Cemâliyye ve hemen yanında bulunan Ezher ve Hüseyin camileriyle Hân el-Halîlî çarşısının bulunduğu Hüseyin semtinde geçmiştir.[6] Yazar çocukluk yıllarına dair şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *"Ömrümün ilk yıllarına, çocukluk yıllarına gidecek olursam Cemâliyye'deki yarı boş evimizi hatırlarım. Benden önce dört kız, iki erkek olarak birbirinin ardı sıra altı kardeşim dünyaya gelmiş. Sonra dokuz yıl boyunca annem çocuk sahibi olmamış. Daha sonra ben doğmuşum. Beş yaşına geldiğimde ise benimle en küçük kardeşim arasında on beş yaş oluşmuştu. Biri hariç ablalarımın hepsi evlendi. Evlenmeyen ablamla ilgili evimizde geçen herhangi bir şeyi hatırlamıyorum. İki ağabeyim de evlendi. Biri harp okuluna girdi ve görevi nedeniyle Sudan'a gitti.[7] Diğeri Kimya'yı tercih etti. İşte bu yüzden evde sadece anne ve babamı hatırlarım. Bunun dışında misafirler, amcam, amcamın kızı ve dışardan gelen birtakım insanlar hariç çocukluğumun geçtiği evde hayatımıza katılan bir başka insan hatırlamıyorum. Bütün çocukluğumda sanki evin tek çocuğu gibiydim. Fakat bazen kardeşlerimi evlerinde ziyaret ediyorduk. Bundandır ki onları hatırlamaya çalıştığımda hep evlerindeki halleriyle anımsarım. Aramızdaki yaş farkından dolayı onlara saygı duyardım. Onlarla şakalaşmaktan, birlikte oynamaktan, takılmaktan, gülmekten mahrumdum. Kendi kendime sorardım. Acaba kardeşlerimle aynı yaşta olsaydım, onlarla ilişkim nasıl olurdu? Arkadaşlarım arasında üç yaşıt kardeş vardı. Daima birlikte oynarlar, parka ve piknik yapmaya giderlerdi. Ben de onlara katılırdım. Kendi kendime sorardım. Benimle aynı yaşlarda kardeşlerim olsaydı onlar gibi mi olacaktım? Oysa ben kardeşlik duygularından yoksundum.[8] Bundan dolayıdır ki es-Sülâsiyye, Bidâye ve Nihâye ve Hân el-Halîli gibi birçok eserimde kardeşler arasındaki ilişkilere çokça yer verdiğimi göreceksiniz. Gerçek hayatımda bu duyguları tatmadım. Daima ulaşılmaz meçhul duygular olarak*

[6] Yasemin Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 10.
[7] Cemâl el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker* (Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1980), 9.
[8] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 9.

tasavvur ederdim. Arkadaşlar arasındaki mevcut kardeşlik ilişkilerin bende de olmasını hep temenni ederdim. [9]

Necîb Mahfûz'un Cemâliyye semtinde çocukluğunu geçirmiş olduğu evin, onun duygusal hayatında önemi çok büyük olmakla birlikte eserlerini yazarken bu evi ve çevresini, burada yaşadığı hatıraları, günleri eserlerine kaynak ve malzeme olarak kullanmıştır. Yazar müstakil bir evde yaşamıştır. Bu evin her bir katında bir büyük bir de küçük bir oda mevcuttu. Birinci katta giriş ve oturma odası, ikinci katta ise yemek odası bulunmaktaydı. Yazarın çocukluğunu geçirdiği evi hatırlamasında oyunun etkisi fazladır. Evde özellikle oyun için geniş bir teras katı mevcuttu. Burada kiler, civcivler, kazlar, tavuklar vs. bulunuyordu. Yine burada yaz aylarında uyumak için küçük bir oda yapılmıştı.[10]

Necîb Mahfûz on iki yaşına kadar Cemâliyye semtinde yaşamış,[11] daha sonra buradaki mahalleden bazı büyük ailelerin birbirinin ardından göçüp bölgenin boşalmasıyla kendilerini yalnız hissetmelerinden dolayı, 1920 yılında ailesiyle beraber 'Abbâsiyye'nin Rıdvan Şükri Caddesi'ne taşınmıştır.[12]

Mahfûz orta halli bir aileye mensuptur. Babası devlet kademelerinde görev almış bir memurdur.[13] Annesi ise Nahiv ilminde kitap yazmış olan Ezher ulemalarından Şeyh İbrahim Mustafa'nın kızıdır.[14] Mısır'da bulunan kadınların çoğu gibi annesinin de okuma yazması yoktur; ancak annesi Mısır halkının kültürünü iyi bilen ve ona vakıf olan birisidir.[15]

Necîb Mahfûz çocukluk arkadaşları arasında özellikle bir tanesini unutamadığını, sonraları roman yazarken bu arkadaşının karakter ve tecrübelerinden bolca istifade ettiğini aktarmıştır.[16] Yazar her ne kadar Abbâsiyye'ye taşınmışsa da tam olarak Cemâliyye'deki evini, mahallesini ve bulunmuş olduğu ortamı unutamadığını,

---

[9] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 60, 61; Ayrıca Bkz. Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 10.
[10] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 61; Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 10.
[11] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 17.
[12] Recâ en-Nakkâş, *Safahât min Müzekkirâti Necîb Mahfûz* (Kahire: Dârü'ş-Şurûk, 1997), 16.
[13] İbrahim Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 22.
[14] Nakkâş, *Safahât min Müzekkirâti Necîb Mahfûz*, 18.
[15] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 5; Nakkâş, *Safahât min Müzekkirâti Necîb Mahfûz*, 16.
[16] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 69.

arkadaşlarını özlediğini ve bu özlem sonucunda da her an oraya dönebileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda yaşamış olduğu bu semtte birçok zengin hatıraya sahip olan Necîb Mahfûz semte olan özlemini şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Çocukluğumu geçirdiğim mahalle, Mısır'da yaşayan ve farklı kesimleri temsil eden kişilerin ikamet edip hayat sürdüğü, kendine has farklı bir dünyayı temsil eder gibiydi. Ailemle birlikte olduğum bu semtte, zengin ve varlıklı insanlar yaşadığı gibi; asker, polis ve devlet dairelerinde çalışan memurlar da oturmaktaydı. Aynı mahallede konakların ve zengin tüccarlara ait tarihi evlerin yanı sıra, zor şartlar altında hayatını idame ettirmeye çalışan düşük gelirli şahısların evlerini de görmek mümkündü."*[17]

> *"Elbise dikmek ve sahur işlerinde yardımcı olmak üzere devamlı evimize gelen kadınlar unutamadığım şahsiyetler arasındadır. Bu kadınlar annemin yanına gelip birlikte oturup konuştuklarında onları devamlı gözlemlerdim. Küttâbta geçirdiğim günler de unutamadığım çocukluk hatıralarımdandır. O dönemdeki eğitim öğretim şekli*[18] *öncelikle küttâba sonra da ilkokula gitme şeklindeydi. Yaramazlığı öğrenmiştik. Dini kurallarla okuma yazma kurallarını öğrendik. Kız erkek karışık bir eğitim yapılıyordu. Küttâb, Kebapçı semtinde Kurmuz Sokağı yakınındaydı. Bilemiyorum şu an onun yerinde ne var?*[19]

Necîb Mahfûz on yaşlarında sara hastalığına yakalanır. Kendisi her ne kadar bu durumun önemli olmadığını düşünse de bu hastalık eğitim hayatında bir yıl okula gidememesine neden olmuştur. Ne tesadüftür ki Maupassant (1850-1893), Dostoyevski (1821-1881) gibi birçok yazar, edebiyatçı ve sanatçı da tedavisi olmayan bu hastalığa yakalanmıştır. Bazı kaynaklara göre Maupassant bu hastalıktan dolayı delirmiştir. Dostoyevski ise tedavi edilememiştir.

Yazar sanata ve edebiyata olan ilgisini annesinden, siyasi konulara olan ilgisini de babasından almıştır. Annesi eski eserleri merak eden, bundan dolayı da Mısır'daki müzeleri ve piramitleri ziyaret etmeyi seven biriydi. Aynı zamanda gittiği yerlere Necîb

[17] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 10, 11; Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 6.
[18] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 12.
[19] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 63.

Mahfûz'u da götürürdü. Annesinin ve kendisinin tarihi eserlere yapmış olduğu ziyaretlere bazen babası da katılır, özellikle mumyaların bulunduğu odalara giderlerdi.[20]

Necîb Mahfûz sade bir hayat ve dini bir havaya hâkim olan bir ailede yetişti. Her ne kadar bu ortamdan etkilenmişse de daha sonra okuyup etkileneceği Batılı kaynaklardan olsa gerek fikir dünyasında daha esnek bir din anlayışına yönelecektir. O dönem evlerinde sadece iki kitap bulunmaktaydı. Biri Kur'ân-ı Kerîm, diğeri ise babasına hediye gelen "Hadîsü 'İsâ b. Hişâm" adlı kitaptır. Babasına bu hediyenin verilmesindeki amaç, babasının edebiyata olan merak ve ilgisi değil de yalnız arkadaşı olması nedeniyledir.[21]

Mahfûz'un ilköğretim ve lise dönemindeki eğitimi hakkında detaylı ve pek fazla bilgi mevcut değildir.[22] Ancak birçok kaynağa göre ilk ve orta öğrenimini ailesinin taşınmış olduğu Abbâsiyye mahallesinde tamamlamıştır.[23] Dört yaşındayken eş-Şeyh Buhayrî mektebine kaydolup sonrasında Hüseyniyye İlkokulu'nu ve Lisesi'ni bitirmiştir.[24]

Yazar ilkokulda öğrenciyken edebiyat ve kitaplarla tanışır. İlk okuduğu roman türü polisiye olup ismi de İbn Johnson (Johnson'un Oğlu)'dır.[25] Bu serinin devamını merak eden Mahfûz, kendi kendine şu soruyu sorar: "Eğer bu Johnson'un oğlu ise Johnson'un kendisi nerede?" Bunun üzerine ilkokul üçüncü sınıfta iken serinin devamını araştırıp kahramanı Johnson'un bizatihi kendisi olan serisini de bulur ve okur.[26]

Necîb Mahfûz ilk ve ortaöğrenim yıllarında iken eğitimine alternatif olarak bir spor branşı olan futbolla ilgilenip boş vakitlerinde arkadaşlarıyla eğlence maksadıyla oynamıştır. O zamanın popüler takımlarından olan Zamâlik takımını desteklemiş ve bu takımın vazgeçilmez futbolcularından biri olan Hüseyin Hicâzî'yi kendisine idol olarak almıştır. Mahfûz, o dönem müziğe damga vuran Mısır'ın ünlü müzisyenlerinden biri olan Ümmü Gülsüm'ü sıklıkla dinlemiştir.[27] Hatta ona olan hayranlığından dolayı kızlarından birinin adını Ümmü Gülsüm koymuştur.[28]

[20] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 13; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 64.
[21] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 24.
[22] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 59, 60.
[23] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348.
[24] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 59.
[25] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları,* 24.
[26] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 25; Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları,* 24.
[27] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları,* 25.
[28] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 82.

Yazar çocukluk zamanlarındayken ileride hangi alanı tercih edeceğini kafasında az çok belirlemişti. Bu alan tıp veya matematik olacaktı. Çünkü sosyal bilimlere nazaran matematik ve fen bilimlerine karşı daha ilgili, istekli ve başarılıydı. Ancak Mahfûz, ileride herkesi şaşkına çevirecek bir karar almış ve felsefe okumaya karar vermişti. Çevresi bu karara çok şaşırdı ve hayal kırıklığına uğradı. Özellikle babası, Mahfûz'un bu kararına çok üzülüp ona şöyle dedi: *"Hâkim ve müsteşar olman için amcanın ve halanın oğulları gibi hukuk fakültesine git"*. Annesi de *"Çocuk ne isterse okusun, karışmayın"* dedi. Aynı şekilde okuldaki öğretmenleri de üzüldü. O dönemde sınıf nüfusu az olduğundan dolayı hocalar tüm öğrencileri tanımakta ve onlarla övünmekteydi. Mahfûz'un felsefeyi seçmesi üzerine o dönemdeki hocalarından biri olan Beşşâre Bâğûsullah, ona sert bir tavırla çıkışarak "*Kendine ne yaptığını biliyor musun? Niçin kendine eziyet ediyorsun?"* demiştir.[29]

Necîb Mahfûz'un aslında edebiyata bir ilgisi ve bağlılığı vardı. Ancak bazı nedenlerden ötürü kendisi edebiyata yönelememiştir. Gerek ailesinin edebiyata karşı olan ilgisizliği gerekse o dönemde fikir adamlarına ve düşünürlere pek rağbet gösterilmemesi, edebiyata yönelişine engel olmuştur. Ayrıca o dönemde kendini edebiyata adayan pek fazla kimse yoktu. O zamanki yazarlar, sanatı bir dinlenme aracı olarak görüp sanattan çok düşünceye önem vermiştir.[30]

Necîb Mahfûz; Tâhâ Hüseyin (ö. 1973), Selâme Mûsâ (ö. 1958), 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö. 1964) ve İsmâil Mazhar gibi yazarların felsefe içerikli makalelerini ve kitaplarını okuyarak kafasındaki soru işaretlerine cevaplar bulmuştu. Her ne kadar kafasındaki soru işaretlerine az çok cevap bulsa da kendini tam olarak tatmin etmek, soru işaretlerine kesin çözüm bulabilmek için, o günkü adı Mısır Üniversitesi olan Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kaydolmuştu.[31]

Yazar ileride edebiyata karşı bir ilgisi olduğunu fark etmiş, bunu önceden bilseydi Fransız, İngiliz hatta Arap Dili ve Edebiyatı'nı bile tercih edebileceğini ifade etmiştir. Üniversitede öğrenciyken felsefe ve dil dalında iki Fransa bursuna başvuran yazar özellikle dil dalındaki bursu çok istemiştir. Bunun nedeni ise dil bursu sayesinde

[29] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 26, 27; Ek olarak bkz Rashad Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 57.
[30] Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, 57.
[31] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 13.

Fransızca'ya tam hâkim olup döndüğü zaman memurluk yapmak yerine üniversitede hocalık yapma isteğidir. Ayrıca oradayken kendisini sanat ve edebiyat alanında geliştirme gibi bir düşüncesi de vardı. Necîb Mahfûz her ne kadar ikinci olsa da seçim komitesinin, isminden dolayı onu Kıpti zannetmesiyle bu burslardan mahrum kalır. Çünkü Kıptiler, siyasi ideolojilerinde o zaman sarayın düşmanı konumunda olan Vefd Partisi'ni desteklemekteydi.[32]

Necîb Mahfûz felsefe bölümünde eğitim görürken felsefe üzerine yerli ve yabancı birçok kitap okurken, edebi eserleri de yok denecek kadar az okumuştur. Edebiyatı, kendisini oyalayan gizli bir meşgale olarak görmektedir.[33]

Üniversitede üçüncü sınıftayken edebiyata olan ilgisini fark eden Necîb Mahfûz, felsefeyle beraber edebiyat alanında da akademik çalışma yapmak ister. Üniversiteden mezun olduktan sonra bu düşüncesini fakülte idaresine bildirir. Ancak fakültenin sekreteri olan 'Abbâs Mahmûd, o günkü yönetmeliğe aykırı olduğu gerekçesiyle böyle bir şeyin mümkün olamayacağını ve ikisinden birini tercih etmesini söyler.[34]

1934 yılında Kahire Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nden mezun olan yazar yüksek lisans yapmaya karar verir. Mustafa Abdurrâzık'ın danışmanlığında "İslâm Tasavvufunda Estetik" adlı tezi yazmaya başlar. Ancak edebiyata olan tutkusundan dolayı tez çalışmasını yarıda bırakır ve edebiyata yönelir.[35]

Edebiyata karşı ilk defa böyle bir duygu beslememişti. Bu içinde hep var olan, ancak çevre şartlarından dolayı içinde bastırmış olduğu bir duygu olarak kalmıştı. Kendisinin bu duyguyla şifa bulduğunu ifade eden yazar, edebiyata en yakın konu olarak gördüğü estetik konusunu seçer. Bu konu üzerinde meşgul olan yazar yine de kendini huzursuz hisseder. Felsefe mi? Edebiyat mı? sorusunu her gece kendine soran Necîb Mahfûz hayatındaki en büyük ikilemi ve krizi yaşamaktadır. Artık bir karar vermesi gerekiyordu. Hayatının dönüm noktası olan kararı şöyle açıklar:

> *"Bir elimde felsefe kitabını, diğer elimde Tevfîku'l-Hakîm veya Yahyâ Hakkı ya da Tâhâ Hüseyin'in bir romanını tutuyordum. Bir taraftan felsefî ekoller*

[32] Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, 58.
[33] İsmail Gündüz, *Necîb Mahfûz'un Hammâratü'l-Kıtti'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 8.
[34] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 37; Ek olarak bkz Gündüz, *Necîb Mahfûz'un Hammâratü'l-Kıtti'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi*, 8.
[35] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348.

zihnimi kurcalarken diğer taraftan roman kahramanları boy göstermekteydi. Bu ikilemi ancak yaşayan bilir. Karar vermeliydim. Yoksa çıldırabilirdim. Bir keresinde zihnimde Tevfîku'l-Hakîm'in tasvir ettiği Ehlü'l-Kehf kahramanları, Yahyâ Hakkı'nın resmettiği Postacı, Tâhâ Hüseyin'in el-Eyyâm adlı eserindeki küçük çiftçi ve Mahmûd Teymûr'un hikâyelerindeki birçok kahraman, birlikte bir yürüyüş yaptılar. Ben de felsefeyi bırakıp onlarla birlikte yürümeye başladım."[36]

Yazarın edebiyata tam olarak yönelişi, 1936 senesinde estetik üzerine çalışıp, yarısını yazmış olduğu tezini bıraktıktan sonra olmuştur. Aynı zamanda felsefi makaleler yazmayı da bırakan Mahfûz kendisine büyük fayda sağlayacağını ve bundan tatmin olacağını düşündüğü edebiyat alanı için kalemini kullanmaya karar vermiştir.[37]

Necîb Mahfûz'un çalışma hayatına gelecek olursak; ilk olarak 1934-1936 yılları arasında Kahire Üniversitesi'nde sekreterlik görevinde bulunmuştur. Bu görevinden sonra çalışma hayatına üç yıllık bir ara vermiştir. 1939 yılına gelince Vakıflar Bakanlığı'nda göreve başlamıştır. 15 yıl burada çalıştıktan sonra, 1954 yılında bu işinden ayrılıp Kültür Bakanlığı'nda ilk olarak Sinema Eserlerini İnceleme Dairesi başkanı, sonrasında ise sinemadan sorumlu danışman olmuştur. Yazar, emeklilik yılı olan 1971 senesine kadar bu görevde çalışmıştır. Aynı zamanda bu süreçte el-Ehrâm gazetesinde köşe yazarlığı yapıp edebi türler olan roman ve kısa hikâye yazmayı sürdürmüştür.[38]

Mahfûz gerek normal gerekse de edebi yaşantısında kadınlara politik meseleler kadar olmasa da önemli bir yer ayırmıştır. Çocukluk zamanlarında eğitim konusunda yetersiz olmasına rağmen kendisine iyi ve faydalı bir eğitim olanağı sunan annesine karşı olan bağlılığı, kendisinde büyük bir değişikliğe neden olan ilk gençlik aşkı ve hayatına giren başka kadınlar aracılığıyla genç kızları ve kadınları tanımış, eserlerine konu olacak gizemli hadiseler yaşamıştır.[39]

Yazar, el-Abbâsiyye'de 13 yaşlarında bir ortaokul öğrencisiyken ilk kez kendisinden yaşça büyük olan bir okul arkadaşının kız kardeşine âşık olur. Aralarındaki statü ve konum farklılığından dolayı bu sevgi uzun sürmez. Çok fazla kız bulunmasına rağmen

[36] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 76, 77.
[37] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker,* 37.
[38] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348.
[39] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker,* 113.

neden ona âşık olduğunu anlayamaz. Bu sevgiyi tarif edemediği gizli bir sır olarak açıklar.[40] Mahfûz, bu durumdan şu şekilde bahseder:

> *"O zamanlar henüz Abbasiyye'de oturuyorduk ve yaklaşık on üç yaşlarındaydım, yani lise eğitiminin başlarında. Fakat kişisel eğitim ve zamanın tabiatı, bu aşkı ancak hayalle yaşanılması ve düşünülmesini, yani romantik aşk diye isimlendirdiğimiz türden bir aşk olmasını gerektiriyordu. Zira romantik aşk için uzak olmak gerekiyor. Bu uzaklık dışarıda iffet ile peyda olurdu. Bir araya gelmemize rağmen dini duygular beni her yanlışlıktan korurdu. Fakat buluşamadığımız tatil günlerinde ancak hayal gücüyle nefes alırdım. Öyle ki kafamda hayal ettiğim modelin görüntüsünü temsil ederdi. Bundan dolayı uzun saatler onun güzelliğine ve tatlı sesine dalmış olurdum. Ve o benden beş yaş büyük olmasına rağmen kendisi bunun farkında değildi. Ben bu sevgimi ona ifade edemediğim için onun acısını çekmek zorunda kaldım. Maalesef bu güzel kıza olan sevgim uzaktan ve tek taraflı olarak kaldı. Onun dikkatini çekmeye veya onunla konuşmaya cesaret edemedim. Ona bakarak hayaller dünyasında kaybolmayı tercih ettim; çünkü onun bendeki sevgisi bir rüya gibiydi. Futbol maçı bittikten sonra güneş batmadan önce, onun bulunduğu balkonun karşısına otururdum ve uzaktan onun güzel yüzüne bakardım. O yirmi yaşında olduğu için benim onunla bir ilişkimin olmasının imkânsızlığını biliyordum. Ona olan sevgim yaklaşık bir sene sessizce devam etti. Onun evleneceğini öğrendiğim zaman üzüntü kalbimi sıkıştırdı ve bu benim için sert bir şoktu."*[41]

Necîb Mahfûz evlilik konusunda edebiyat-felsefe ikilemindeki gibi bir ikilem yaşıyordu. Çünkü düzenli bir edebi hayatı oluşmuştu. Bunun bozulmasından korkmakla beraber, çevresindeki yakın tanıdık ailelerin düzenledikleri çay partilerini, doğum günü kutlamalarını ve birbirlerine yaptıkları karşılıklı ziyaretleri gören yazar bu durumdan oldukça rahatsızlık duyuyordu.[42]

---

[40] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 21; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 80.
[41] Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 243; Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, 60.
[42] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 113, 114.

Bu durumların edebi ve yazı hayatına engel olacağını düşünen Necîb Mahfûz evlenmemeye, siyasetin bulunduğu herhangi bir topluluğa ve oluşuma katılmamaya, yolculuk yapmamaya karar verdi. Çünkü yazarın herhangi bir zaman kaybına tahammülü yoktu.[43]

Evin en küçüğü olması, bütün isteklerinin yerine getirilmesi, anne ve babasıyla yaşaması, onun evin herhangi bir işiyle meşgul olmamasını ve rahat bir şekilde zaman konusunda tasarruf etmesini sağlamıştır. Yirmi beş yaşındayken babasının vefat etmesi onu büyük bir üzüntüye boğmuştur. Her ne kadar babasıyla olan bağı, annesiyle olan bağ kadar güçlü olmasa da babasının vefatı aile içerisinde şahit olduğu ilk ölümdür. Eğer annesi ölmüş olsaydı daha fazla üzüleceğini ifade eder.[44] Annesi yüz yaşından fazla yaşamış olmakla birlikte 1968 yılında vefat etmiştir. Evin en küçüğü olması hasebiyle annesi onu her gittiği yere götürmüş, ondan sevgi ve şefkatini esirgememiş, her zaman onun yanında durup ona destek olmuştur.[45]

Necîb Mahfûz'un evlilik konusundaki fikri belli bir yaşa kadar netti. Edebiyatı ve yazarlığı evliliğe tercih etmişti. Nedeni de evliliğin, edebi ve yazı hayatını kesintiye uğratacağı düşüncesiydi. Yazar ne hikmetse kırk üç yaşına geldiğinde kararını değiştirip özellikle annesi başta olmak üzere çevresinden habersiz ve gizli bir şekilde 1954 yılında Atıyyetullâh İbrâhim adlı bir kadınla evlendi. Oysa annesi onunla ilgili farklı planlar yapmıştı. Yazar evlenmeden önce annesiyle beraber yaşamış olduğu semt olan Abbâsiyye'den, Acûze'deki Nil Caddesi'nde bulunan yeni evine taşınmış ve ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır. Evliliğin, aile yaşamının korkulacak ve yazı hayatına olumsuz etki edecek durum olmadığını ancak evlendikten sonra idrak edip kavrayabilmiştir.[46] Eşini, Allah'ın kendisine vermiş olduğu bir nimet olarak görmüştür. Atıyyetullâh hanım Mahfûz'un annesinin vefatının ardından yaşamış oldukları evi, Mahfûz'un yaşam biçimine ve şekline uygun olarak dizayn etmiş, annesinin bırakmış olduğu sorumluluğu kendisi üstlenmiştir. Yazar, eşinin bu fedakârlığı ve anlayışı

[43] Mehmet Ali Ersöz, *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 76.
[44] Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 57.
[45] Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, 60, 61.
[46] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 113, 114; Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 246-249.

karşısında gerek edebiyat gerekse yazarlık hayatında hiçbir zorlukla karşılaşmamış ve bu başarısında eşinin görmezden gelinemeyecek emeğini kendisine borç bilmiştir.[47]

Yazarın bu evliliğinden Ümmü Gülsüm ve Fatıma adında iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Büyük kızı Ümmü Gülsüm'ün isminin, kendisinin çok sevmiş olduğu Mısırlı şarkıcı Ümmü Gülsüm'den, küçük kızı Fatıma'nın isminin ise dini nedenlerden ötürü verildiği söylenilenler arasındadır.[48] Ekonomik sıkıntının olduğu dönemlerde çalışma hayatına devam eden yazar, kırk dokuz yaşında başta şeker hastalığı olmak üzere birçok hastalığa yakalanmış ve bundan dolayı eserlerini her zaman değil ancak belirli zamanlarda yazabilmiştir. Yazara 1988 yılında verilecek olan Nobel Edebiyat Ödülü'nü rahatsızlığından dolayı kendisi değil, kızları almaya gitmiştir. Pek fazla yurt dışına çıkmayan yazar, tedavisi için İngiltere'ye gitmek mecburiyetinde kalmıştır.[49]

1.1.2. Hayatını Etkileyen Başlıca Kişiler ve Faktörler

Yazarın hayatı bölümünde de kısaca değinmiş olduğumuz üzere babasının, kendisini siyasi; annesinin ise kültürel ve edebi yönden etkilediğinden bahsetmiştik. Annesinin onun üzerinde çok fazla tesiri olduğunu şu sözünden anlayabiliriz: *"Annem hayatta olsaydı ödülü ona verirdim."*[50] Mahfûz gerek Arap gerekse yabancı ünlü edebiyatçıların eserlerini okumuş hem eserlerinden hem de düşünce yapılarından etkilenmiştir.[51] Mahfûz'un hayatını etkileyen başlıca faktörler olarak şunları sayabiliriz: 1919 devrimi ve olayları, Cemâliyye ve 'Abbâsiyye'deki arkadaşları, ailesinden almış olduğu değer olan milliyetçilik vs.[52]

Yazar, okumayı çok seven biriydi. Bu okuma tutkusu babasını endişelendirecek kadar fazlaydı. Babası kendisine sanki üniversiteden mezun olmamış gibi gece gündüz çalıştığını söyleyince, babasına vaktin israf ve boşa harcanacak bir şey olmadığını, tam tersine verimli bir şekilde kullanılması gerektiğini açıklamıştır. Yazar sadece bir türde değil, birçok farklı türde okuduğunu söylemiştir. Son yıllarda artan hastalıklarından önce ise günde üç saat okuduğunu belirtmiştir.[53]

---

[47] Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 250; Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili,* 11.
[48] Gündüz, *Necîb Mahfûz'un Hammâratü'l-Kıtti'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi,* 10.
[49] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü,* 15.
[50] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 85.
[51] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348.
[52] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 85.
[53] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları,* 30.

Mahfûz'a edebiyatı, yazı yazmayı sevdiren ve onu büyük ölçüde etkileyen kişilerin başında Mustafa Lutfî el-Menfelûtî (ö.1924) gelir. Eserlerinde onun etkisi âşikar bir şekilde görülecektir. Yazar kendisini etkileyen ilk edebi şahsiyetin Menfelûtî olduğunu söyler.[54] Onun eserleriyle küçük yaşta tanışmıştır. O dönem Menfelûtî kendine özgü anlatım ve yazım tarzıyla okuyucusunun hayatına girmiş, yazmış olduğu romantik hikâyeler birçok genç okuyucu tarafından büyük bir ilgi ve sevgiyle okunur ve benimsenir hale gelmiştir. Öğrenciler araştırma ödevlerinde gerek kendisinden gerek eserlerinden faydalanıyordu. Menfelûtî'nin üslubu geleneksel ve modernite arasında bir yerde bulunmakta, cümlelerin yapısının bir bütün içerisinde olmasına önem verilmekteydi. Okuyucunun beğenisini amaçlarken, toplumsal sorunları işlemekten de geri kalmıyordu. Bundan dolayı insanlar tarafından sahiplenilmişti. Necîb Mahfûz Menfelûtî'nin eserlerini okurken onun hayatta olduğunu zannediyordu. Vefat ettiğini öğrenince bir sarsıntı ve hayal kırıklığı yaşamıştı.[55]

Yazarın şahsiyeti, fikir yapısı ve edebî kimliğinin meydana gelmesinde önemli etkileri bulunan Arap yazarlar Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd ve Selâme Mûsâ'dır.[56] Selâme Mûsâ, sosyalist görüşlerinin yanı sıra Necîb Mahfûz'un milli duygularının kabarmasında etkili öğretilerde bulunmuş bir yazardır. Ayrıca kitap ve yazılarıyla hem yazarın hem de o nesildeki birçok kişinin yolunu aydınlatmıştır.[57] Mahfûz, Tâhâ Hüseyin'den Batı ile etkili ve istifade edilebilecek iletişim kurmayı, Abbas Mahmûd el-Akkâd'dan ise yazarlık yönünü öğrendiğini ifade etmiştir.[58]

Mahfûz'un edebiyat hayatında etkilenmiş olduğu ve üzerinde iz bırakan şahsiyetlerden biri de Tevfîk el-Hakîm'dir. Öğrencilik hayatının son senelerinde okumuş olduğu eski Mısır medeniyetinin görkeminden ve Mısırlı köylü çiftçilerin bir ırkın devamı olduğu noktasına odaklanan "Avdetu'r-rûh" adlı eseri ile Mısır'ın idari, sosyal ve siyasal yapısındaki düzensizlikten bahseden "Yevmiyyâtü nâib fi'l-eryâf" romanı, yazarı etkilemiş ve kendisinde büyük izler bırakmıştır.[59]

[54] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 24, 25.
[55] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 86.
[56] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348.
[57] Nakkâş, *Safahât min Müzekkirâti Necîb Mahfûz*, 82; Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l-Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 16.
[58] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348.
[59] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 27.

Yazara bir söyleşide kendisine sorulan "Fikri oluşumunuzda Selâme Mûsâ'nın etkisi var mıdır?" sorusuna şöyle cevap vermiştir: *"Tabii ki, fikri düşüncelerimin oluşmasında Selâme Mûsâ'nın etkisi oldukça fazladır. Bilimle sosyalizm ve hoşgörü kavramlarını kendisinden öğrendim*."[60] Necîb Mahfûz'a bir başka söyleşide de sosyal düşüncesinin ilk ne zaman oluştuğu sorulmuş, o da şu şekilde cevap vermiştir: *"Yanlış hatırlamıyorsam 1930-1934 yılları arasında üniversitede eğitim görürken beni, bilim ve sosyalizme bağlayan Selâme Mûsâ aracılığıyla oluştu."*[61]

Yazar, 'Akkâd'ın "Sâra" adlı kitabını okuyarak, demokratik düşünce özgürlüğü ve edebiyatı sanat olarak alma gibi değerlere inanmayı öğrendiğini belirtmiştir.[62] Akkâd hakkındaki görüş ve fikirlerini de şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Üstadın siyasi makalelerini okurduk. Bir defasında tesadüfen bir şiir kitabının ilanını okudum. Siyasetçi 'Akkâd'ın şair olacağından kuşkuluydum. Kitabı satın aldım. Ondan sonra kitaplarını tanıdım, tenkit yaklaşımını inceledim. Edebiyat anlayışını, yazarın hürriyet ve saygınlığını, öte yandan şiirini okudum. Dahası belki de bütün şiir kitaplarını okuduğum tek şairdi. Eleştirel düşünceleri, şiire yeni bir bakış açısıyla bakmamı sağlamıştı. Son zamanlara kadar onu okumaya devam ettim. Üstün İnsanlar'ını okudum. Psikolojik tahlil türünde okuduğum ilk eser olan Sâra adlı romanındaki basiret ve tahlil gücüne özel bir hayranlık duydum. 'Akkâd genelde okuyucunun benliğinde ikili bir eser bırakıyor: Edebi eser ve ahlaki eser. Çünkü saygınlığıyla çok gurur duyardı. Edebiyata getirdiği bu iftihar, hayatımızı edebiyata adamaya teşvik etti. Zira toplumdaki ilk değerler siyaset ve kanun adamlarına aitti. İşin ilginç yanı, 'Akkâd yaşarken kendisiyle ilişkim olmadı. Şahsını tanımadım. Bununla beraber bazen caddelerde, bazen de Anglo kitapçısı gibi kitap evlerinde rastlardım. Fakat şahsını tanımadım. Dahası onun edebi yayın organında yazdım. Makaleler gönderirdim, o da yayımlardı. Ortak bir arkadaş olan Tevfîk et-Tavîl, makalelerimi yayımlama*

[60] Muhammed Yahyâ - Mu'tez Şükrî, *et-Tarîk ilâ Nûbel 1988 'abra Hârati Necîb Mahfûz* (İskenderiyye: Ümmetü Birs Li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1989), 8.
[61] Gündüz, *Necîb Mahfûz'un Hammâratü'l-Kıtti'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi*, 12.
[62] Muhammed Zaglûl Selâm, *Dirâsât fi'l-kıssati'l-'Arabiyyeti'l-hadîse* (İskenderiyye: Münşe'etü'l-Me'ârif bi'l-İskenderiyye, ts.), 259.

konusunda 'Akkâd'ı teşvik etmiştir. 'Akkâd'ın yayımladıkları ilk makalelerimdi." [63]

Selâme Mûsâ, Mahfûz'un tanımış olduğu ilk yazardır.[64] Sosyalist ve halk kültürünü savunan Selâme Mûsâ, yazarla hem öğrencilik zamanında hem de daha sonrasında ilgilenmiştir. Mûsâ, Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" adlı romanını Arapça'ya çevirmiştir. Mahfûz'un yazmaya özellikle de roman yazmaya yönelmesinde kendisinin teşviki ve etkisi fazla olmuştur. Mahfûz, Selâme Mûsâ'nın sosyalist olarak ilgi duymuş olduğu Kant, Tolstoy, Darwin, Marks ve Freud gibi yazarların eserlerini beğenerek okumuş, Mısır'ın Firavunlar dönemine ait veriler toplamıştır. Mûsâ'nın yazmış olduğu pekçok eser bulunmakla birlikte, bunların birçoğunda firavunculuğu ve sosyalist düşüncelerini ön plana çıkarmıştır.[65]

Yazar, Selâme Mûsâ için "*O büyük bir öğretmendir. Hem geçmişte hem de günümüzde onun gibi yetenekleri keşfedip bunların gelişmesine yardımcı olacak kişiler az bulunur"* demektedir.[66] Yazarın ortaokulda eğitim görürken biyografik türde okumuş olduğu ilk eser, Tâhâ Hüseyin'in el-Eyyâm'ıdır. Bundan ilham alarak biyografi kitabı yazmaya niyetlenir. Ancak "el-A'vâm" ismiyle kaleme aldığı ve gençlik dönemine ait bu çalışmasını yayımlamaz.[67] Üniversitede felsefe bölümündeyken farklı bölümde bulunan Tâhâ Hüseyin'in derslerini takip eder.[68] Kendisiyle tanışmamış olmasına rağmen ondan etkilenmiştir. Şeceratü'l-bü's adlı romanını okuduktan sonra birçok farklı kuşağın hikâyesini öğrenir.[69]

Her ne kadar Selâme Mûsâ, 'Akkâd ve Tâhâ Hüseyin'in birbirinden farklı fikirleri olsa da yazar bunların her birinden ayrı ayrı etkilenmiş ve edebi kimliğinin oluşmasında bu yazarların çok büyük etkisini hissetmiştir. Yazar onlardan etkilenme durumunu şu şekilde açıklamıştır: *"Üçünün birleştikleri noktalar, ayrıldıklarından daha fazladır. Onlardan kendime göre serbestçe faydalandım. Tâhâ Hüseyin'den edebi düşünce, 'Akkâd'dan*

[63] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 89.
[64] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 92.
[65] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 28.
[66] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 33.
[67] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 32.
[68] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 90.
[69] Selâm, *Dirâsât fi'l-kıssati'l-'Arabiyyeti'l-hadîse*, 259.

siyasi ve edebi düşünce, Selâme Mûsâ'dan da bilimsel ve sosyal düşünceyi aldım. Ona göre 'Akkâd edebi kalkınmanın ruhu, Tâhâ Hüseyin aklı, Selâme Mûsâ da iradesidir.[70]

Necîb Mahfûz, sevdiği yazarlardan biri olan ve İbrâhim el-Kâtib adlı romanıyla adını duyuran İbrâhim 'Abdülkâdir el-Mâzinî'den de etkilenmiştir. Yazar kendisini edebiyat yönünden 'Akkâd ve Heykel seviyesinde görmüştür. Diğer yazarlara nazaran esprili üslubuyla okuyucuya daha bir yakındır.

Yazarın etkilendiği önemli isimlerden biri de üniversite yıllarında hocası olan Mustafa Abdurrâzık'tır. Onun hakkında şöyle der: *"Fakültenin felsefe kısmında Mısır'ın gördüğü en büyük şahsiyetlerden biri olan Şeyh Mustafa Abdurrâzık'ı tanıdım. Felsefe hocamızdı. Mezun olduktan sonra üniversite idaresinde görev aldım. Şeyh Mustafa Abdurrâzık vakıflar bakanı olunca oraya geçtim."*

Yazar, Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra yapmış olduğu röportajlarda Arap edebiyatında iz bırakmış Tâhâ Hüseyin, Tevfîk el-Hakîm ve 'Akkâd gibi büyük yazarların eserlerinin hepsini okuduğunu söylemiş, bu yazarların kendisine nazaran daha fazla takdiri hak ettiklerini, lakin şanssız olduklarından dolayı ödül alamadıklarını ifade etmiştir.[71]

Necîb Mahfûz, Kur'ân-ı Kerîm ve tefsir başta olmak üzere hadis ve İslam felsefesi alanlarında da eserler okumuştur. Bu kitapların fikir dünyasında ve üslubunda büyük bir etkisi olmuştur. Ayrıca küçük yaşlarda okumaya başladığı Arap dili ve edebiyatı kaynaklarının onun edebi oluşumuna faydası oldukça fazladır.[72]

Necîb Mahfûz edebi oluşum sürecinde Arap edebiyatçıların yanı sıra dünyaca ünlü yazarların birçoğunun eserini okuyup onlardan etkilenmiştir. Mahfûz dünya edebiyatıyla geç tanıştığını bu yüzden sadece başyapıtları okumakla yetindiğini söylemiştir.[73] Etkilenmiş olduğu isimlerin önde gelenleri ve ülkeleri şu şekilde tasnif edilebilir:

Rus: Dostoevsky (1821-1881), Tolstoy (1828-1910), Anton Checkhov (1860-1904), Turgenev (1818-1883), Sholokhov (1905-1984), Boris Pasternak (1890-1960), Maxim Gorky (1868-1936).

[70] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 33.
[71] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 95-99.
[72] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 34.
[73] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 102.

İngiliz: Shakespeare (1564-1616), Charles Dickens, H.G.Wells, James Joice, Bernard Shaw, Walter Scott, J.Galsworthy, H.Lawrence, Virginia Woolf, Somerset Mougham, Aldous Huxley, Arnold Bennett, Thackeray, Joseph Conrad, Colin Wilson.

Fransız: Gustave Flaubert (1821-1880), Marcel Proust, Anatole France, Albert Camus (1913-1960), Emile Zola, Andre Malraux, Stendhal, J.P.Sartre (1905-1980), François Mauriac (1885-1970).

Amerikan: Eugene O'Neil, Ernest Hemingway, Dos Passos, Tennessee Williams, W.Faulkner, Arthur Miller, Herman Melville.

Alman: Goethe, Thomas Mann, Franz Kafka (Çek asıllı olmasına rağmen Alman edebiyatından sayılmaktadır).

İsveç: Henrik İbsen (1828-1906), Johan August Strindberg

Hintli: Tagore, **İranlı:** Hâfız eş-Şirâzî.

Mahfûz dünya edebiyatçılarını okurken belirli bir sıralamaya uymamıştır. Bu yazarların başta Mısır olmak üzere Arap dünyasında meşhur olmalarının, her bir Mısırlıda olduğu gibi onun üzerinde de etkisi olmuş, bu sayede bu yazarları daha yakından tanıma imkânı elde etmiştir.[74]

Dostoevsky'nin Suç ve Ceza ile Karamazov Kardeşler, Tolstoy'un Savaş ve Barış adlı romanlarını okuyup, roman türünde Tolstoy ve Dostoevsky'den, hikâye türünde ise Chekhov ve Maupassant'dan istifade etmiştir.[75] Tiyatro alanında Shakespeare başta olmak üzere Checkov, Eugene O'Neil, Henrik İbsen, August Strindberg, Samuel Beckett gibi yazarların eserlerini okumuştur.[76] Şiir alanında ise Shakespeare, İranlı Hâfız eş-Şirâzî ve Hintli Rabindranath Tagore (1861-1941) gibi şairlerin şiirlerini okuyup etkilenmiştir.[77]

Yazarın ister Arap edebiyatı ister Batı edebiyatı olsun etkilenmiş olduğu pek çok yazar bulunmakla birlikte ustası olabilecek veya hakkında uzmanlaştığı bir yazarın olmadığını ifade etmiştir.

Mahfûz, yaşamış olduğu dönemin zorlayıcı koşullarına rağmen edebiyata karşı olan sevgisini ve isteğini karşılamaya çalışmıştır. O dönemde baskıları yapılmamış birçok eser

[74] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 109, 110.
[75] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 105.
[76] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 35.
[77] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 109.

el yazısıyla yazılmıştır. Bundan ötürü okumak istediği eseri ikinci kez okuyamamıştır. Kaybolan Zamanın Peşinde, Savaş ve Barış gibi dünya klasiklerini önemli gördüğünden ikinci defa okunmalıdır demiştir.[78]

Yazar; felsefe eğitimi almış olmasından dolayı, tanınmış birçok filozoftan etkilenmiş ve eserlerini okumuştur. Eğitiminde, düşünce yapısının ilerlemesinde ve kişiliğinin oluşmasında felsefenin etkisi oldukça fazladır. Ancak üniversite yıllarında felsefe hocaları bilinen herhangi bir felsefe akımını temsil etmediklerinden felsefi düşünce, ayrıntılara inilmeyen bir kuramdı. Bundan dolayıdır ki fikri bir ortam meydana getirme olasılığı çok fazla değildi.[79]

Mahfûz, Darwin'in yaratılış teorilerine büyük bir ilgi ve merak duymuştur. Sanat dallarından mimarlık, resim ve oymacılığı takip etmiş; Eski Yunan sanatı, dünya sanatı, Mezopotamya ve Firavunla ilgili eserler okumuştur.[80] Edebiyat ve sosyal bilimlerin dışına çıkarak farklı alanlarda da kitaplar okumuştur. Biyoloji ile ilgili kitaplar buna örnek gösterilebilir. Bunlar Sarrûf, İsmâil Mazhar ve Selâme Mûsâ gibi yazarların yazdıkları veya yabancı dillerden Arapça'ya naklettikleri kitaplardır. 1952 İhtilali'nden sonra Mahfûz'un edebiyata karşı bakış açısı değişmiştir. Tamamıyla ilgi alanı düşünce üzerine yoğunlaşmış ve odaklanmıştır. Ayrıca bu son süreçte edebiyattan uzaklaşıp bilim ve düşünceye yönelmiştir. O günlerde yazar, edebi türler olan tiyatro ve hikâyeyi okuduğu zaman sıkıldığını ifade etmiştir.

1.1.3. Kişiliği

Necîb Mahfûz çevresi ve dostları tarafından sadık, mütevazı, hitabeti iyi olan, dinlemesini bilen, mizah sahibi ve titiz bir disiplin anlayışına sahip bir insan olarak tanınmaktadır.[81]

> *"Necîb Mahfûz hala bitmeyen vefaya sahiptir. Bu tür vefa, efsanevi sadık vefadandır. Bu vefayı ancak masal ve hikâyelerden işitmek mümkündür. Yakın arkadaşları onu yirmili ve otuzlu yaşlarının başında tanıyanlardır. Necîb Mahfûz, sadece şahıslara karşı değil aynı zamanda alışkanlık edinmiş programlarına karşı da vefalıdır. Her ne sebep olursa olsun, hiç değiştirmediği perşembe günü bir programı vardı. Annesi, erkek ve kız*

[78] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 35, 36.
[79] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 112.
[80] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 36.
[81] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 113, 114.

kardeşleriyle yemek yemek için öğle vakti ofisinden ayrılırdı. Öğle yemeğini bitirdikten sonra arkadaşlarıyla buluşmak için saat altıda 'Urâbî Kahvesi'ne giderdi. Akşam saat sekizde ise el-Harâfîş'e katılırdı. Bu, yeni tanıdığı bir arkadaş grubudur. 'Urâbî Kahvesi'ndeki ise bütün ömrü boyunca katıldığı bir gruptu."[82]

Yazar için arkadaşlık, önemli bir bağ ve duygu demektir. Bundan dolayıdır ki Mahfûz, arkadaşlığa çok fazla değer vermiş, yirmili ve otuzlu yıllarda tanışmış olduğu arkadaşlarıyla bulunmuş oldukları konumlarına bakmaksızın iletişim kurmak istemiştir. O yıllarda samimi arkadaşı olarak gördüğü Fu'âd Devvâra, Maliye Bakanı müsteşarı 'Abdülhayy el-Elfi, Ethem ve Muhtar Nuvayre gibi birkaç ismi sayabiliriz.[83]

Geçirmiş olduğu epilepsi hastalığından dolayı bir süre dışarı çıkamamış; ancak azmi ve kararlılığıyla bu durumun üstesinden gelmeyi başarmıştır. Dışarıdan bakıldığında yalnız kalmaktan hoşlanan, insan içine karışmayı sevmeyen bir kimse olarak görülmüştür. Ancak kendisi bu düşünceyi kabul etmeyip resmi yerlere, toplantı ve düğün gibi insanların fazla olduğu yerlere gitmemeyi tercih ettiğini, daha çok arkadaşlarıyla zaman geçirmeyi sevdiğini söylemiştir.[84] Bununla birlikte kahvehanelere gidip burada samimi gördüğü insanlarla sohbet ettiğini, arası iyi olmadığı insanlarla da oturmamayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Sosyal yaşantısında insani ilişkilerle, ziyaretleşme gibi durumlarda zayıf olduğunu belirtmiştir. Hatta yakın akrabalarının düğünlerine bile gitmeyi pek istemiyordu. Bu ziyaretleşmeleri, toplanmaları zaman kaybı olarak görmüş ve vaktini boşa harcamak istemediğinden bu tarz etkinliklere iştirak etmemeyi daha uygun görmüştür.[85]

Yazar, konuşmaktan çok hoşlanmayan bir karaktere sahiptir. Mısır halkı bu durumu çekimser ve tevazu sahibi olmasına bağlar. Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra da sadece senelerdir ekibinde bulunan el-Ehrâm'a açıklama yapması, Batılı gazetecilere ise *"Kusura bakmayın, söz söylemeyi pek sevmem. Fotoğrafımı çekin, hem de istediğiniz kadar; ama lütfen soru sormayın"* demesi bu durumu ifade eder niteliktedir.[86]

[82] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 22, 23.
[83] Marwa Fouda, *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı"Adlı Romanında Hal Kategorisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 44.
[84] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 26.
[85] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 22.
[86] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 17, 18.

Mahfûz, küçüklüğünden beri musikiden hoşlanmıştır. Sokaklarda gezerken dinlemiş olduğu şarkılarla Seyyid Derviş'i, sonrasında Selâme Hicâzî ve Münîre el-Mehdiyye gibi şarkıcıları tanımıştır.[87] 1926'lı yıllarda Münîre el-Mehdiyye'nin sesinin hayranı olduğunu, hatta bir defasında Ümmü Gülsüm'ün sesinin Münîre el-Mehdiyye'nin sesinden daha iyi olduğunu ifade eden biriyle tartışmıştır. Ancak sonraları Ümmü Gülsüm'ün sesine karşı bir hayranlık duymaya başlar ve bunu saklamaz.[88]

Hem şarkı dinlemekten hem de söylemekten hoşlanan Necîb Mahfûz, üniversite üçüncü sınıfta eğitim görürken Arap Musiki Cemiyeti tarafından açılan müzik kurslarına katılmış, kanun çalmayı öğrenmiştir. Yazarın müziğe yönelmesinin altında yatan düşünce, pratik müzik bilgisi ve becerisi kazanıp, estetiği daha iyi kavrama amacıdır.[89]

Yürümekten çok hoşlanan yazar, sağlığının yerinde olduğu zamanlarda fırsat buldukça yürüyüş yapmaya çıkmıştır. Aynı zamanda çocukluk ve gençlik dönemlerinde birçok alanla uğraşmış, futbol ve yüzmede iyi olduğunu söylemiştir.[90]

Mısır sınırları içerisinde Kahire dışında gittiği tek yer İskenderiye'dir. Gerek maddi durumunun yetersiz oluşu gerekse işinden dolayı Kahire dışına çok az çıkmıştır. Neredeyse her yaz Kahire'nin hareketli ve bunaltıcı ortamından uzaklaşıp, deniz kıyısında sessiz bir yerde bulunan Petro Kahvesi'ne istirahat etmeye giderdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nda belli bir vakit İskenderiye'ye gidememiştir.[91]

Gençlik dönemlerinde arzu etmesine rağmen yurt dışına çıkamamıştır. Nedeni, belli bir düzene oturmuş okuma-yazma alışkanlığının olması ve bunun bozulmasından duyulan endişedir. Çıkmış olduğu ilk yurtdışı deneyimi Kültür Bakanlığı'nı ilgilendiren bir mesele için Yugoslavya'ya, ikinci olarak da savaş sırasında Mısırlı edebiyatçılar grubuyla beraber Yemen'e olmuştur. Mısır şehirlerinden Asvân ve Luksor gibi yerleri görmey i [92] çok istemiş; ancak hayatı boyunca gitme hayalini kurduğu Asvân'a gidememiştir.[93]

Farklı türler ve neredeyse her çeşit kitap okuyan Mahfûz; bir günde üç saatini okumaya ayırdığını, aynı zaman diliminde birden fazla kitap okuduğunu söylemiştir. Genelde bir

[87] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 13.
[88] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 95.
[89] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 13.
[90] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 26.
[91] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 92; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 117.
[92] Şükrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel*, 58, 59.
[93] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 18.

şeyler yazdıktan sonra okuyup uyur. Tam tersi bir durumda ise uyuyamayacağını ifade eder. Fakat son yıllardaki hastalıklarından dolayı doktorların günde sadece bir saat okuyabileceğini, geri kalan sürede istirahat etmesi gerektiğini söylemeleri üzerine okuma süresinde istemeyerek de olsa bir azaltmaya gitmiştir.[94]

Yazar, kitap okumaktan çok hoşlanırdı. Ancak maddi sıkıntılardan ötürü kitaplarını yerleştirebileceği raflı bir kitaplığı yoktu. Bu yüzden kitaplarını bir sandığın içine yerleştirirdi. Sandığa bıraktığı eseri aramaktansa yenisini alırdı. Bu onun için daha basit ve zahmetsiz bir işti. Değişik konularda çok fazla bilimsel kitap, roman ve sanat eserine sahipti.[95]

Mahfûz'un siyasetle tanışması çocukluk zamanlarında olmuştur. Babasının siyasete karşı aşırı ilgili olması ve aile içerisinde siyasi meselelerin konuşulması onu etkilemiştir.[96] Ancak siyasete karşı hep bir merakı olsa da yaşadığı süre zarfında hiçbir siyasi kuruluşa, gruba veya dini bir cemaate üye olmamıştır.[97] Fakat gerek anne babasının gerekse kendisinin Vefd Partisi'ne karşı bir sempatisi vardı. Bununla birlikte hiçbir şekilde devletin üst kademelerinde bulunan şahıslarla muhatap olmayıp onlarla iletişime geçmek için de bir çaba arayışına girmemiştir.[98]

Yazar siyasi kimliğinin ortaya çıkmasından şu şekilde bahseder:

> *"Evde babam ve annem Vefd Partisi'ne büyük sempati duymaktalardı. Sa'd Zaglûl'un adı geçtiğinde hürmetle anarlar ve onu kutsarlardı. Gazeteleri okumaya başladığımda onun ismini buluncaya kadar sayfaları, satırları tarardım. Bulunca da orda dururdum. Fakat bize milliyetçilik ve prensiplerini aşılayanlar özellikle Arap dili hocaları olmak üzere öğretmenlerimizdi. Bu hocalar ders aralarında milliyetçilikten bahsederlerdi. İngilizlere karşı yapılan gösterilere katılmayıp kaçan öğrencileri azarlarlardı. Bu gösterilerde gençler, yaşlılar, elinde baston bulunanlar, kapalı kadınlar, düzenli ve vakûrâne yürürlerdi. Ama gerçek gösteriler, kenar semtlerde yapılmaktaydı. Bu yürüyüşlerden hemen sonra alkışlarla boykotlar*

[94] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 52-55.
[95] Fouda, *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı"Adlı Romanında Hal Kategorisi*, 44.
[96] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 14.
[97] Selâm, *Dirâsât fi'l-kıssati'l-'Arabiyyeti'l-hadîse*, 258.
[98] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 14.

başlatılırdı. Biz de üniversitenin verdiği öğle yemeğini boykot ediyorduk. Öğretmenlerimizin teşvikiyle katıldığımız gösterilerden şimdiye kadar unutamadığım ve beni hâlâ sarsanı Beytü'l-Kâdî Meydanı ve Cemâliyye caddelerinde kadınların yaptığı gösteridir. Tarih kitapları yalnızca paşaların hanımları ve sosyete kadınlarının bu gösterilere katıldığından bahsediyor. Gerçek bu değil. Ben Cemâliyye'de at arabalarının üzerinde gösteriye katılan binlerce kenar semt kadınlarını gördüm."[99]

Mahfûz, insanlar tarafından sosyalist bir yazar olarak tanınmıştır; ancak sadece sosyalist değildir. Feodal ve Marksistlerle de iyi ilişkiler kurmuş, birbirlerinin fikirlerini müzakere etmişlerdir. O, düşünceleriyle yaşamış olduğu dönemin politikacılarının ve devlet büyüklerinin dikkatini çekmiştir.[100]

Yazarın düzenli ve kesin bir siyasi kimliği yoktur. İnsanlar tarafından İslamcı, sosyalist, ulusalcı ve Arap milliyetçisi olarak görülüyordu.[101] Eserlerinde şahsiyetini oluşturan siyasi olaylardan çokça bahsetmiştir:

"Yazdıklarımın hepsinde siyaseti bulabilirsiniz. Aşktan ya da başka herhangi bir şeyden bahsedilmeyen bir hikâyemi bulmak mümkündür; ancak siyasete değinmediğim bir hikâyemi bulamazsınız. Çünkü siyaset düşüncemin odak noktasını oluşturuyor."[102]

1.1.4. Yazı Hayatı

Mahfûz'un yazı hayatı ilkokul zamanlarında başlar. Ancak yazıları ilginç bir stildedir. Okumuş olduğu çocuk romanlarında ufak dokunuşlar yapıp, tekrardan yazıyordu. Sonrasında ise kitabın kapak kısmına "Yazan: Necîb Mahfûz" başlığını ve gerçekte bulunmayan bir yayınevinin ismini yazıyordu. Genelde tatile çıktığı vakitlerde yazma işini hallederdi. Değişiklik yapmış olduğu eserlere gerek kendi yaşamından gerekse arkadaşlarıyla olan iyi veya kötü ilişkilerinden ilaveler yapardı. [103]

Yazarın yazı hayatına ne zaman ve hangi türle başladığına dair ortak bir fikir olmasa da birçok yerde makale türüyle başladığından bahsedilir. Kaleme almış olduğu ilk makalesi,

[99] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 73; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları,* 121, 122.
[100] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 28.
[101] Fouda, *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı"Adlı Romanında Hal Kategorisi*, 45.
[102] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 78.
[103] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 25, 26.

İnançların Özeti ve Doğuşu anlamına gelen "İhtisâru Mu'tekadât ve Tevellüdü Mu'tekadât"tır.[104]

1936 yılında üniversiteden sonra kararsızlığa düştüğü edebiyat-felsefe ikilemiyle ilk makale yazarlığı dönemi bitmiş ve bütünüyle edebiyata yönelmiştir. Mahfûz, "Gazeteci olsaydım makale yazmaya devam ederdim" demiştir.[105] Makale yazarlığına tekrardan dönmesi ise 1974 yılından itibaren olmuş ve doksanlı yıllara gelinceye dek el-Ehrâm gazetesinde birçok mevzuda makale kaleme almıştır.[106]

1932 yılında İngilizce'den Arapça'ya tercüme etmiş olduğu, James Baikie'nin (1866-1931) "Eski Mısır" adlı kitabı Selâme Mûsâ'nın el-Mecelletü'l-Cedîde adlı dergisinde neşredilmiştir. Bu eser, Necîb Mahfûz'un yazarlık alanındaki ilk faaliyetiydi.[107]

Üniversitede öğrenciyken felsefe bölümünde eğitim gördüğü için çoğunlukla felsefi makaleler kaleme almıştır. Yazmış olduğu makaleleri el-Mecelletü'l-Cedîde, Cihâdü'l-Yevm, el-Ma'rife ve Ahmed Emîn'in es-Sekâfe adlı dergilerinde yayımlamıştır.[108]

İlk zamanlarda da gazete ve dergilerde makale, kısa hikâye kaleme almayı arzu etmiş, fakat bu arzusu o zamanlar kabul görmemiştir. Nedeni ise yazarın henüz genç yaşta olup ilk denemelerini yapmasıdır. Bundan dolayı yazıları hemen kabul edilmemiştir. Yazarın bu durum karşısında hayal kırıklığı yaşadığını, lakin her ne olursa olsun pes etmediğini ve elinden geleni yaptığını söyleyebiliriz. Bu dönemde yazıları yayımlanmayınca, başka yazarların yazılarını metheden veya tenkit eden makaleler kaleme almış ve isminden söz ettirmiştir. Öfkelendirdiği köşe yazarları onun ismini sert bir tarzla zikrediyordu. Böylece makalelerini bir şekilde yayımlatmıştır.[109]

Mahfûz, makale yazarlığını hikâye yazarlığına tercih etmesini, makalenin hikâyeye kıyasla daha fazla onaylandığı gerekçesine dayandırır.

Yazarın edebiyata ilk teşebbüsü yani yönelimi kısa hikâyeyle olmuştur. Ancak bir süre sonra kısa hikâyenin sanatın alanını sınırlandırdığını düşünür ve roman türüyle ilgilenmeye başlar. Diğer sanat türlerinin bir sınırı olduğunu ve bu sınırın aşılamayacağını

[104] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 199.
[105] Şükrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel*, 55.
[106] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 201.
[107] Şükrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel*, 1.
[108] Şükrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel*, 55; Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l-Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 14.
[109] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 39.

ancak romanda böyle bir sınırın bulunmadığını ve onun emsalsiz bir tür olduğunu ifade eder.[110]

Makale yazdığı süreçte kısa hikâye türünü de ele almaya ve yazmaya başlamıştır. Yazmış olduğu hikâyeleri her dergiye değil, adı pek duyulmamış ve bilinmeyen dergilere gönderirdi.[111] Yazarın biri kısa olmak üzere üç defa kesintiye uğramış bir yazı hayatı olmuştur. İlki, 1952 İhtilali'nden sonraki yedi yıllık sürede gerçekleşmiştir. Nedeni, devrimin amacının yerine getirilmiş olması ve toplumu tenkit edecek sorunların bitmesidir. Başka bir neden olarak da yazmış olduğu es-Sülâsiyye romanıyla fikri doygunluğa ulaşmasıdır.[112] Devrimin birtakım yetersiz yönlerinin bulunması nedeniyle ara vermiş olduğu yazı hayatına geri dönmüştür. Hemen sonrasında felsefi mevzulara temas edip, varlığın bizatihi üzerinde durmaya başlamıştır.[113]

Yazar 5 Haziran 1967'den sonra ikinci defa yazı yazmayı bırakır. Konusuz, istemeyerek de olsa sıfırdan başlıyor, fakat nasıl tamamlayacağını bilmiyordu.[114] İlk kesintiye kıyasla kısa bir duraklamadan sonra yazı hayatına kaldığı yerden devam eder. 1973 yılına gelinceye kadar el-Merâyâ (Aynalar) ve el-Hubb tahte'l-matar (Yağmur Altında Aşk) romanlarını, Hammâratü'l-kıtti'l-esved (Kara Kedi Meyhanesi) ve Hikâye bilâ Bidâye ve lâ Nihâye (Başı ve Sonu Olmayan Hikâye) adlı seçme hikayeleri ve Tahte'l-mizalle (Şemsiyenin Altında), Şehru'l-'asel (Balayı) ve el-Cerîme (Suç) isimli hikâye-oyun karışımı eserleri yazmıştır.[115] 1973 ekim ayından sonra üçüncü defa yazı yazmayı bırakır. Bir yıl ara verdiği yazı hayatına tekrar döner ve yazmaya kaldığı yerden devam eder.[116]

Yazarın eserlerinde yaşamış olduğu hayatın ve çevrenin etkisini görebiliriz. Çünkü kendini toplumdan soyutlamamış, tam tersine onların problemlerine çözüm bulmaya çalışmıştır. Özellikle Cemâliyye semtinin ondaki yerinin farklı olduğunu ve oradaki hâtıralarının, arkadaşlıklarının çok kıymetli olduğunu yazmış olduğu eserlerinden

[110] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 31.
[111] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 202.
[112] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 100, 101.
[113] Gündüz, *Necîb Mahfûz'un Hammâratü'l-Kıtti'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi*, 12; Fouda, *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı"Adlı Romanında Hal Kategorisi*, 42.
[114] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 100, 101.
[115] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 16.
[116] Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 101.

anlayabiliriz. Âmmiceyi bilgisizlik, yoksulluk ve rahatsızlık olarak görmekle birlikte[117] eserlerinde yazı dilini kullanmayı tercih etmiştir.[118]

Yazarın 1952 Devrimi'nden önce kaleme almış olduğu Üçleme adlı eseri onun adının birçok insan tarafından duyulmasında ve tanınmasında etkili olmuştur. Bu eserinin hemen ardından yazıyla ilgili faaliyetlerini bitirdiğini ifade eder.[119] Her ne kadar Üçleme'den sonra yazıyla ilgili faaliyetlerini bitirdiğini ifade etse de Evlâdü hâratinâ (Semtimizin Çocukları) adlı romanıyla 1959 yılında yazı hayatına geri döner.[120] Ancak bu roman Mısır'da büyük ses getirir. Başta Ezher âlimleri ve dini kesimin göstermiş olduğu itirazlar sonucu eserin Mısır'daki basımı engellenir. 1967 senesinde ise ilk defa Beyrut'ta basılmıştır. Yazarın bu eserden dolayı 14 Ekim 1994 tarihinde bıçaklandığı söylenir.[121]

Mahfûz, kendisine niçin yazıyorsun şeklinde sorulan soruya şu yanıtla karşılık vermiştir:

> *"Yazmak, insanın yeme ve içme isteği gibi karşı konulmaz bir istektir. Size "Niçin yemek yersiniz" diye sorulsa, "Bir uygarlık kurmak için" diye cevap verebilirsiniz. Oysa aslında açlığınızı yatıştırmak için yersiniz. Bu basit bir tarihi esastır. Neden yediğimi içtiğimi biliyorum ama niçin yazdığımı bu denli net bilmiyorum. Bana göre yazmak, meçhul bazı şeyleri tatmin için karşı konulmaz bir istektir. Yazmak bu isteğin etkisi altında okuyup beğendiğim bazı şeyleri taklit etmek şeklindeydi. Bu, polisiye hikâyeleri veya Tâhâ Hüseyin'in el-Eyyâm'ı ya da el-Menfelûtî'nin el-'Aberât'ı olabilir. Bundan sonra aynı istek, herhangi bir taklide yeltenmeksizin kendi kendime etkilendiğim veya gördüğüm bir şeyi ifade etmek için yazmaya yönlendirdi. Zamanla bu isteği kuvvetlendiren ve hataları yok eden başka sebepler eklendi. Yazarı yazmaya iten faktörler; öncelikle çok küçük yaştan itibaren sahip olduğu okuma merakı, ikincisi daha sonraları Menfelûtî ve 'Akkâd gibi yazmayı kutsal bir iş olarak gören yazarlardan etkilenişi, üçüncü olarak da ilk ve ortaöğretimdeki Arap dili öğretmenlerinin edebiyat otoritelerine duydukları saygı olarak ifade edilebilir."*[122]

---

[117] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 22.
[118] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 158.
[119] Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, 66.
[120] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/348, 349.
[121] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 20, 21.
[122] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 214, 215.

Necîb Mahfûz yüze yakın makale, otuz beş roman, on iki seçme kısa hikâye, bir çeviri, bir konuşma, kısa hikâye tiyatro karışımı üç eser kaleme almış olmakla birlikte yazarın neşredilmiş elli eseri de mevcuttur.[123]

1.1.5. Aldığı Ödüller

Necîb Mahfûz'un, ilk olarak Mısır devlet ve kurumları başta olmakla Mısır dışında aldığı ödüller sırasıyla şöyledir.

1. Râdûbîs adlı tarihi romanıyla edebi bir yarışmadan "Kûtu'l-Kulûbi'd-Demirdâşiyye" isimli bir kitap ödülü.

2. Kifâhu Tîbe isimli yapıtıyla Millî Eğitim Bakanlığı Hikâye Ödülü

3. Hânü'l-Halîlî adlı eseriyle Arap Dil Kurumu Ödülü

4. 1970 yılında Kasru'ş-şevk ve Beyne'l-kasreyn isimli eserlerinden dolayı Devlet Takdir Ödülü

5. 1972 senesinde Mısır'da edebiyat başarılarından dolayı birinci derecede Cumhuriyet Nişanı

6. 1985 yılında Fransız-Arap İş Birliği Kurumu tarafından es-Sülâsiyye adlı eserinden dolayı aldığı bir ödül

7. 1988 yılında SSCB ve Danimarka'daki farklı kuruluşlar tarafından şeref payeliği olarak verilen Nobel Edebiyat Ödülü.[124]

1.1.6. Vefatı

Tarih 14 Ekim 1994'ü gösterdiğinde Nil Nehri etrafında yürüyüşe çıkan Necîb Mahfûz, beklemediği bir anda bir gencin bıçaklı saldırısına hedef olmuş ve boynundan ciddi bir şekilde yaralanmıştır. Birkaç ameliyattan sonra sağ tarafı felç olmuş ve yazı yazamaz hale gelmiştir. 19 Temmuz 2006 tarihinde ise yine bir yürüyüşe çıkmış ve bu sefer yere düşmesi neticesinde başından yaralanmıştır. 30 Ağustos 2006 yılında da tedavisinin devam ettiği hastanede vefat etmiştir. O zamanın Cumhurbaşkanı olan Hüsnü Mübarek'in

[123] Abbas, *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*, 19.
[124] Abdülazîz, *Ene Necîb Mahfûz*, 82; Seyidov, *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*, 71, 72.

de katılımıyla Kahire'nin Reşdân Camii'nde, Ezher şeyhi Muhammed Seyyid Tantâvî cenaze namazını kıldırmıştır.[125]

1.2. ESERLERİ

Necîb Mahfûz birçok edebi türde eser kaleme almıştır. Bu türlerin başlıcaları olarak roman, makale, tiyatro, hikâye ve senaryo sayılabilir. Yazmış olduğu eserler neticesinde 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü hak etmiş ve Mısır sınırları dışında adı duyulan evrensel bir yazar olmuştur. Eserlerinde hem halkın yaşamış olduğu sorunlara dikkat çekmiş hem de edebi sanatları güzel bir şekilde harmanlayarak okuyucuya sunmuştur. Klasik ve modern tarzı eserlerinde aktarabilen tek yazar olarak nitelenmektedir.[126]

Yazar, eserlerini kaleme alırken toplumun kendisini ve toplumda cereyan eden olayları ele almıştır. Eserleri incelendiğinde milletin yaşamına, hayallerine ve daha birçok şeye rastlamak normaldir. Onu Arap dünyasında, milletinin gözünde önemli bir yere yerleştiren, kendini toplumdan soyutlaması değil bilakis toplumu kendisi, sıkıntılarını da kendi sıkıntısı olarak görmesindendir.[127]

Orta tabakaya mensup olan yazar bu kesimi çok iyi tanımakla birlikte eserlerinde bu tabakayı tenkit eden bir bakış açısı izler. Eserlerinde işçi ve köylü sınıfına yer vermemesinin nedeni olarak bu kesimi yeterince tanımamasını ifade eder. Toplumsal koşuldan yoksun bırakılmış bir insanı tasvir edemediği gibi, gündelik yaşam koşullarından da yoksun kalan bir edebiyatı veya düşünceyi de tasvir edememektedir. Kısacası onun edebiyatı iki konu üzerinde yoğunlaşır; insan ve toplum.[128]

Eserlerinde geçen kahramanların tamamına yakını gerçek yaşamdan seçilmiş kişilerdir ve hepsinin bir geçmişi vardır. Kahramanlarını yalnızca psikolojik olarak değil bilimsel ve objektif bakış açısıyla fizyolojik olarak da incelemiştir. Tüm eserlerinde olmasa da bazılarında kahramanlarının genetik özelliklerine de yer vermiştir. Örnek olarak es-Sülâsiyye adlı eserinde Hatice karakterinin küçük güzel gözlerini annesinden, uzun ve büyük burnunu ise babasından aldığı geçmektedir.[129]

---

[125] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/349.
[126] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 20.
[127] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 28.
[128] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 20.
[129] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 134, 135.

Eserlerinde geçen kahramanların birçoğu siyasetçiler, sokak kadınları, hırsızlar, dolandırıcılar, eşkıya ruhlu insanlar, asiler, sağcılar, solcular, tarafsızlar, memurlar, tüccarlar, genç kızlar, yaşlılar, mutasavvıflar, âşıklar, öğretmenler, öğrenciler ve aile bireylerinden oluşmaktadır. Yazar bu insanların sıkıntılarına onların bakış açılarıyla bakmaya çalışır. Okuyucu, bu eserleri okurken derin bir üzüntü hissine kapılır.[130]

Arap okur severler, yazarın romanlarıyla tanıştıktan sonra Kahire'nin görünmeyen karanlık yüzünü, hayat kadınlarının yaşam şartlarını vs. görmüş oldular. Ayrıca eserlerinde kahveler, sürgün yerleri, cumbalar, camiler, kubbeler, minareler, genelevler, caddeler, cezaevleri, dergâhlar, güzel havalar ve gürültülü geceler çok fazla geçer. Yazara etkilendiği kaynaklar sorulunca şöyle cevap vermiştir:

> *"Kısaca diyebilirim ki ilham kaynağım sınırsız bir okyanus olmakla birlikte gerçek hayattır. O hayat içerisindeki yerim çevre, eğitim, aile, mekân, zaman vb. kavramlara bağlı özel şartlarım gibi değişik konulardan etkilenip esinlenmem gayet normal karşılanmalıdır."*[131]

Yazar, eserlerinde cinsellik kavramına çok fazla yer verdiğinden eleştirilerin hedefi olmuştur. Lakin bu kavrama insanları etkilemek için değil, hakikati kaleme almak istediği için değindiğini söyler. Doğulu olan Mahfûz, evde söz sahibi olanın erkek olduğunu, kadının ise erkeğe nazaran gerek aile gerekse toplum nezdindeki yerinin sınırlı olması gerektiğine inanır. Kadın olmadan bir yaşam düşünülemez fikrine sahiptir. Aynı şekilde eserlerinde farklı kesimlerdeki kadınlardan bahsetmiştir. Hademeler, sokak kadınları, orta statüde bulunanlar ve asilzade kadınlar.[132]

Mahfûz, konuyu düşünme aşamasında bir veya iki yıl yazmadığını, konuyu kesin belirledikten sonra yazmaya başladığını ifade eder. Yazma işinin ilhamla değil, irade ve büyük bir sabırla tamamlanabileceği görüşündedir.[133] 1952 yılından önce kaleme almış olduğu eserlerinde toplumu düşüncenin önüne geçirmiş; ancak ileriki dönemlerde düşünceyi toplumun önüne almıştır. Yazarın ve arkadaşlarının eserleri ahlaki nedenlerden

[130] Fouda, *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı"Adlı Romanında Hal Kategorisi*, 46.
[131] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 136-138.
[132] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 142, 143.
[133] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 21.

ötürü çok fazla talep görmemiştir. Buna rağmen herhangi bir ümitsizliğe ve üzüntüye kapılmamış, sabrederek bu zamanı geçirmeye çalışmıştır.[134]

Mahfûz, eserlerinin yazım işlemi tamamlandıktan sonra bir müddet bekleyip yazdıklarını tekrar okuyup incelerdi. Yazdığı birçok eserini beğenmemiş, gerekçe olarak da fikirlerinin ve yazdıklarının birbiriyle çelişkili olmasına bağlamıştır. Eserleri arasında sadece bir tanesini iptal etmiştir.[135] Yazar ilmi, dini, sosyolojik ve bilimsel alanda çok fazla eser kaleme almasının yanı sıra Mısır romanına en büyük etkisi, kendine has bir Mısır romanı meydana getirmek ve eserleriyle kendisinden sonra gelecek olan yeni nesile yazma isteğini aşılamaktır. Ondan önce Mısır romanı bağımsız bir roman değil, Batı romanının bir yansıması olarak kabul edilmekteydi.[136]

Necîb Mahfûz yarım asırlık bir süreçte muhtelif alanlarda elli civarında eser ortaya koymuştur. Bunlar otuz beş roman, on iki seçme kısa hikâye, bir konuşma, bir çeviri ve kısa hikâye ile tiyatro karışımı üç eseri ihtiva etmektedir.[137]

1.2.1. Romanları

Necîb Mahfûz 1936 yılında roman yazmaya başlamış olup 1939 yılında ilk romanı 'Abesü'l-akdâr'ı yayımlamıştır. 1939-1988 yılları arasında da toplam otuz dört roman kaleme almıştır. Yayımlanmış olan romanları şu şekildedir. [138]

1. 'Abesü'l-akdâr (عَبَسَتْ الْأَقْدَارِ): "Kaderin Cilvesi" olarak adlandırılan bu eser, ilk kez 1939 yılında Kahire'de yayımlanmıştır. Mahfûz'un bu eseri ilk tarihi roman olup, 1982 yılında Matbaatü'l-Mecelletil-Cedîde'de onuncu baskısı yapılmıştır.[139] Aynı zamanda bu eser Mısır'ın milli tarihi romanının gerçek başlangıcı olarak kabul edilmektedir.[140] Mahfûz bu romanında, insanın dünya hayatındaki kaderinin konumu, alın yazılarının değişmeyip beşerin, kaderin cilvesinde çaresiz kalarak boyun eğmesinden bahsetmektedir. Yazar; kader, alın yazısı, yazgı gibi soyut olan kavramları tarihi olaylarla somutlaştırmış ve bu

[134] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 28.
[135] Fouda, *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı" Adlı Romanında Hal Kategorisi*, 46.
[136] Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*, 21.
[137] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 216.
[138] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 43.
[139] Necîb Mahfûz, *'Abesü'l-akdâr* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2022); Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 50.
[140] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 226.

kavramlara belli başlı hadiseler silsilesi etrafında yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Böylece insanoğlunu yeniden bu konular hakkında tefekkür etmeye sevk etmiştir.[141]

2. Râdûbîs (رادوبيس): İlk kez 1943 yılında Kahire'de Mısır Matbaası'nda basılmış olup[142] Mahfûz'un yayınlanmış ikinci tarihi romanıdır. 1981 yılında da onuncu baskısı yapılmıştır.[143]

3. Kifâhu tîbe (كفاح طيبة): "Tibe'nin Mücadelesi" anlamına gelen bu eser, ilk kez 1944 yılında Kâhire de basılmış olup[144] yazarın üçüncü tarihi romanıdır. Onuncu baskısı ise 1979 yılında yayımlanmıştır.[145]

4. el-Kâhiretü'l-cedîde (القاهرة الجديدة): "Yeni Kahire" anlamına gelen bu eser, toplumcu gerçekçi olarak adlandırıldığı dönemde "Fadîha fi'l-Kâhire" olarak, daha sonra da "el-Kâhiretü'l-Cedîde" ismiyle[146] ilk olarak 1945'te basılmıştır. On ikinci baskısı ise 1983 yılında yayımlanmıştır.[147]

5. Hânü'l-Halîlî (خان الخليلي): İlk defa 1946 yılında Kahire'de basılan eserin onuncu baskısı 1979 yılında yayımlanmıştır.[148] Romanda İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen saldırıların Ahmet Efendi 'Âkîf ailesi başta olmak üzere toplum üzerindeki etkileri ele alınır. Romanda geçen olaylar, 1941 yılının eylül ayından 1942 yılının ağustos ayının sonlarına kadar olan bir yıllık dönemde gerçekleşmiştir.[149]

6. Zükâku'l-Midak (زقاق المدق): Midak Sokağı anlamına gelen eser 1947 yılında ilk kez Kâhire'de basılmış olup onuncu baskısı ise 1982'de yayımlanmıştır.[150] Ancak adı Mısır'da kalmayarak, başta Arap ülkeleri olmak üzere Batı'ya da ulaşmıştır. Romanda

[141] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 62.
[142] Necîb Mahfûz, *Râdûbîs* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2023).
[143] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 86.
[144] Necîb Mahfûz, *Kifâh Tıybe* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2016).
[145] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 50 Bu eserde Tîbe şehri için verilmiş olan mücadelelerden bahsedilir ve olayın kahramanları bağımsızlık arzusu, vatan ve millet aşkı ile savaşmış, hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. (Bkz. Ünalan, Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları, 106).
[146] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 226.
[147] Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 50.
[148] Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 1992), 13.
[149] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 256, 257.
[150] Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 13.

ele alınan konular, İkinci Dünya Savaşının son yılları ve hemen ardından gelen dönemde gerçekleşen olaylardır. Romana konu olan olayların birçoğu Cemâliyye semtinde bulunan Midak Sokağında geçmiştir.[151]

7. es-Serâb (السراب): İlk kez 1948 yılında Lecnetü'n-Neşr li'l-Câmi'ıyyîn tarafından Kâhire'de, daha sonra Mektebetü Mısır tarafından 1961'de basılmıştır. Eserin onuncu baskısı 1984 yılında yayımlanmıştır.[152]

8. Bidâye ve nihâye (بداية ونهاية) "Başlangıç ve Son" anlamına gelen roman, ilk kez 1949 yılında basılmıştır ancak kaleme alındığı yıllar 1942-1943 arasıdır.[153] Eser, İkinci Dünya Savaşı öncesi dünyadaki buhranın genel etkisini ele alır. Kitabın ana teması ailedir. Buhran döneminde bir annenin ve dört çocuğunun zorlu yaşam mücadelesini anlatır. Romanda babası vefat etmiş bir aile, dişini tırnağına takan bir anne, başıboş işsiz olan büyük oğul Hasan, üst sınıftan birine tutulan küçük oğul Hasaneyn, güzel huylu ortanca çocuk Hüseyin ve kötü yola düşmüş olan Nefise'den bahsedilir. Bu kadar farklı karakterler olmalarına rağmen ailelerinin birliğini korumak isterler.[154]

9. Beyne'l-kasreyn (بين القصرين): 1956 yılında Kahire'de basılan eserin on ikinci baskısı 1983'te yayımlanmıştır.[155] Roman, ticaretle meşgul olan ve İslâm dini geleneklerine bağlı olan orta tabakaya mensup muhafazakâr bir ailenin yaşamını ele almaktadır. Olaylar 1917-1919 tarihleri arasında geçmektedir. Bu romanın ismi, Abdurrahmân Kedhüdâ yolu karşısında bulunan Kasreyn Caddesi'nden esinlenerek konulmuştur.[156]

10. Kasru'ş-şevk (قصر الشوق): "Şevk Sarayı" anlamına gelen bu eser ilk kez 1956 yılında Kâhire'de basılmış olup 1984'te on ikincisi baskısı yayımlanmıştır.[157] Roman, 1924-1927 yılları arasında Kemâl, Fehmi ve Yâsin'den oluşan ikinci kuşağı ve bu kuşağın kendinden

[151] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 270, 271.
[152] Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 13.
[153] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 288.
[154] Ayten Ovalı, *Necîb Mahfûz'un Bidâye ve Nihâye Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme* (Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 37, 38.
[155] Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 13.
[156] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 311.
[157] Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 14.

bir önceki kuşağa nispeten göstermiş olduğu olumsuz tavırları ve yaşanmış olayları ele almaktadır.[158]

11. es-Sükkeriyye (السكرية): "Şeker Sokağı" anlamına gelen bu roman 1957 yılında Kâhire'de basılmış olup, 1984 yılında on birinci baskısı yayımlanmıştır.[159] Eser, Mısır toplumunda orta kesimin geçirmiş olduğu sosyal ve fikri gelişmelerden üçüncü ve son aşama olan torunlar kuşağını ele alır. Kasru'ş-şevk romanında Kemâl karakterinin içine düşmüş olduğu çelişkileri işleyen yazar, bu romanda ise babanın aileye vermiş olduğu değerlerden kuşku duyulmasını ve otoritesinin sarsılmasını konu edinmektedir.[160]

12. Evlâdü hâratinâ (أولاد حارتنا): "Cebelavi Sokağı'nın Çocukları" ismiyle Türkçe'ye çevrilen eser Mısır'da basımı yasaklandığı için ilk defa 1967 yılında Beyrut'ta basılmıştır.[161] Ancak ilk kez 1959 yılında 21 Eylül'den 25 Aralığa kadar el-Ehrâm gazetesi tarafından yayımlanmıştır. Yazar bu eserinde Allah, peygamber ve nebileri toplumun inancına uymayacak bir şekilde bazı sembolleri kullanarak ele almıştır. Bundan dolayı dindar kesim tarafından eleştirilere maruz kalmıştır.

13. el-Lissu ve'l-kilâb (اللص والكلاب): "Hırsız ve Köpekler" anlamına gelen bu roman 1961 yılında Kâhire'de basılmıştır. Eserde Sa'îd Muhrân isimli bir hırsızın hayatı ele alınır.

14. es-Sümmân ve'l-harîf (السمان والخريف): "Bıldırcın ve Sonbahar" anlamına gelen eser, 1962'de Kâhire'de basılmıştır.

15. et-Tarîk (الطريق): "Yol" anlamına gelen bu eser, 1964'te Kahire'de basılmıştır. Roman, Allah'ın araştırılmasını, çocuğun doğumdan ölüme kadar babasını araştırmasıyla sembolize ederek ele almıştır.

16. eş-Şehhâz (الشحاذ): "Dilenci" anlamına gelen eser 1965 yılında Kahire'de basılmıştır.

---

[158] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 317.
[159] Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 14.
[160] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 332 Bu üç eserin ana fikri kuşaklar çatışmasıdır. Beyne'l-Kasreyn'de dede kuşağını, Kasru'ş-Şevk'te oğul kuşağını, es-Sükkeriyye'de ise torun kuşağını ele almıştır. Aynı Eser, Kazım Ürün s. 308.
[161] Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 14.

17. Sersera fevka'n-Nîl (ثرثرة فوق النيل): "Nil Üstünde Gevezelik" anlamına gelen bu eser, 1966 senesinde Kahire'de basılmıştır.

18. Mîrâmâr (ميرامار): Eser, ilk olarak 1967 yılında Kahire'de basılmış olup 1979'da beşinci baskısı yayımlanmıştır.[162]

19. el-Merâyâ (المرايا): "Aynalar" anlamına gelen bu eser, 1972'de Kahire'de basılmıştır.

20. el-Hub tahte'l-matar (الحب تحت المطر): "Yağmur Altında Aşk" anlamına gelen bu roman, 1973 yılında Kahire'de basılmıştır.

21. el-Kernek (الكرنك): "Karnak Kafe" ismiyle Türkçe'ye çevrilen eser, 1974 yılında Kahire'de basılmıştır.

22. Hikâyâtü hâratinâ (حكايات حارتنا): "Semtimizin Hikayeleri" anlamına gelen eser, 1975'te Kahire'de basılmıştır.

23. Kalbü'l-leyl (قلب الليل): "Gecenin Kalbi" anlamına gelen eser, 1975 senesinde Kahire'de basılmıştır.

24. Hadratü'l-muhterem (حضرة المحترم): "Muhterem Efendim" anlamına gelen eser, 1976 yılında Kahire'de basılmıştır.

25. Melhametü'l-harâfîş (ملحمة الحرافيش): "Sefiller Destanı" anlamına gelen eser, 1977'de Kahire'de basılmıştır.

26. 'Asru'l-hub (عصر الحب): "Aşk Çağı" anlamına gelen eser, 1980 yılında Kahire'de basılmıştır.

27. Efrâhu'l-kubbe (أفراح القبة): "Düğün evi" ismiyle Türkçe'ye çevrilen eser, 1981 senesinde Kahire'de basılmıştır.

---

[162] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 228, 229; Bir çiftçinin kızı olan Zehratü'l-Fellâha'nın bir gazete satıcıyla olan evliliğini ele almaktadır. Aynı zamanda Mahfûz bu eserinde, memurlardan çokça bahsetmiştir Necîb Mahfûz, *Mîrâmâr* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2007), 107-120.

28. Leyâlî elfi leyle (ليالي ألف ليلة): Binbir Gece Masalları'ndan esinlenerek yazılan bu eser, 1982 yılında Kahire'de basılmıştır.

29. el-Bâkî mine'z-zemen sâ'a (الباقي من الزمن ساعة): 1982 yılında Kahire'de basılmıştır.

30. Rihletü İbn Fattûme (رحلة ابن فطومة): "İbn Fattûme'nin Seyahati" anlamına gelen bu roman, 1983 yılında Kahire'de basılmıştır.

31. el-'Âiş fi'l-hakîka (العائش في الحقيقة): "Hakikatte Yaşayan" anlamına gelen bu eser, 1985 yılında Kahire'de basılmıştır.

32. Yevme kutile'z-za'îm (يوم قتل الزعيم): "Başkanın Öldürüldüğü Gün" anlamına gelen eser, 1985 senesinde Kahire'de basılmıştır.

33. Hadîsü's-sabâh ve'l-mesâ' (حديث الصباح والمساء): "Sabah ve Akşam Sohbetleri" anlamına gelen eser, 1987'de Kahire'de basılmıştır.

34. Kuştimur (قشتمر): İsmini Kuştimur adlı bir kahvehaneden alan eser, 1988 yılında Kahire'de basılmıştır.[163]

35. Mısru'l-kadîme (مصر القديمة): "Eski Mısır" anlamına gelen bu eser, İngiliz yazar James Baikie tarafından "Ancient Egypt" adıyla kaleme alınmıştır. 13 bölümden meydana gelen ve eski Mısır tarihini konu alan bu kitap, 1932 yılında Necîb Mahfûz tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Eserde Mısır'daki yaşam, insanlar, aralarındaki ilişkiler, o dönemde kullanılan eşyalar ve dönemin bazı efsaneleri işlenmiştir.[164]

1.2.2. Hikâyeleri

1. Hemsü'l-cünûn (همس الجنون) adlı bu hikâye 1938 yılında Kahire'de basılmıştır.

2. Dünyâ Allah (دنيا الله) isimli bu eser 1963 senesinde Kahire'de basılmıştır.

[163] Mahfûz, *Havle'd-Dîn ve'd-dîmukrâtıyye*, 225-227; Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 14, 15; Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 229, 230.
[164] Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 47; Ek olarak Bkz Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 230; Ünalan, *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*, 53.

3. Beytün seyyi'ü's-süm'a (بيت سيء السمعة) adlı bu hikâye 1965 yılında basılmıştır.

4. Hammâratü'l-kıtti'l-esved (خمارة القط الأسود) isimli bu hikâye 1968 senesinde Kahire'de basılmıştır.

5. Tahte'l-mizalle (تحت المظلة) adlı bu hikâye 1969'da Kahire'de basılmıştır.

6. Hikâye bilâ bidâye ve bilâ nihâye (حكاية بلا بداية وبلا النهاية) adlı bu hikâye 1971 yılında Kahire'de basılmıştır.

7. Şehru'l-'Asel (شهر العسل) isimli bu hikâye 1971 yılında Kahire'de basılmıştır.

8. el-Cerîme (الجريمة) adlı bu hikâye 1973 yılında Kahire'de basılmıştır.

9. el-Hubb fevka hedbeti'l-heram (الحب فوق هضبة الهرم) adlı bu hikâye 1979'da Kahire'de basılmıştır.

10. eş-Şeytân Ye'ız (الشيطان يعظ) isimli bu hikâye 1979 yılında Kahire'de basılmıştır.

11. Ra'eytü fîmâ yera'n-nâ'im (رأيت فيما يرى النائم) adındaki bu hikâye 1982 yılında Kahire'de basılmıştır.

12. et-Tanzîmü's-sırrî (التنظيم السري) adlı hikâye 1984 senesinde Kahire'de basılmıştır.

13. Sabâhu'l-verd (صباح الورد) adlı bu eser 1987 yılında Kahire'de basılmıştır.

14. el-Fecru'l-kâzib (الفجر الكاذب) isimli bu hikâye 1989 yılında Kahire'de basılmıştır.[165]

15. Esdâü's-sîrati'z-zâtiyye (أصداء السيرة الذاتية) adlı bu hikâye 1994'te Kahire'de basılmıştır.

16. el-Karâru'l-ahîr (القرار الأخير) ismindeki hikâye 1996 yılında Kahire'de basılmıştır.

17. Sade'n-nisyân (صدى النسيان) adlı bu hikâye 1999 yılında Kahire'de basılmıştır.

---

[165] Mahfûz, *Havle'd-Dîn ve'd-dîmukrâtıyye*, 227, 228; Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*, 16, 17.

18. Fütüvvetü'l-'atûf (فتوة العطوف) isimli bu hikâye 2001 yılında Kahire'de basılmıştır.

19. Ahlâmü fetrati'n-nekâhe (أحلام فترة النقاهة) adlı bu hikâye 1994 yılında Kahire'de basılmıştır.[166]

1.2.3. Türkçe'ye Çevrilen Eserleri

Necîb Mahfûz'un pek çok eseri başka dillere çevrilmiştir. Türkçe'ye çevrilen 27 eseri şöyledir:

1. el-Kâhiretü'l-cedîde: 2005 senesinde Halim Öznurhan tarafından "Savrulan Kâhire" ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.

2. Hânü'l-Halîlî: Halim Öznurhan tarafından "Han el-Halîlî'de" adıyla 1999 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

3. Zükâku'l-Midak: 1977 senesinde "Ara Sokak" ismiyle Güler Dikmen tarafından, 1989 yılında da Hasan Akay tarafından "Sokaktakiler" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

4. es-Serâb: Işıl Alatlı tarafından "Serap" ismiyle 2010 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

5. Bidâye ve nihâye: Işıl Alatlı tarafından "Başlangıç ve Son" ismiyle 2011 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

6. Beyne'l-kasreyn: Işıl Alatlı tarafından "Saray Gezisi" ismiyle 2008 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

7. Kasru'ş-şevk: Işıl Alatlı tarafından "Şevk Sarayı" adıyla 2008 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

8. es-Sükkeriyye: Işıl Alatlı tarafından "Şeker Sokağı" ismiyle 2008 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

9. el-Liss ve'l-kilâb: 1996 yılında Rahmi Er tarafından "Hırsız ve Köpekler" adıyla, 2009 yılında da Avi Pardo tarafından aynı isimle Türkçe'ye çevrilmiştir.

[166] Nurullah İrven, *Necîb Mahfûz'un 'Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili Ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 1915), 22.

10. es-Sümmân ve'l-harîf: Ali Ekber Aliyev tarafından "Bıldırcın ve Sonbahar" ismiyle 2000 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

11. et-Tarîk: Işıl Alatlı tarafından 2012 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

12. eş-Şehhâz: Erdal Alova tarafından "Dilenci" ismiyle 1995 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

13. Sersera fevka'n-Nîl: "Nil Üstünde Gevezelik" ismiyle Rahmi Er tarafından 2015 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

14. Evlâdü hâratinâ: Leyla Tonguç Basmacı tarafından "Cebelavi Sokağı'nın Çocukları" ismiyle 2008 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

15. Mîrâmâr: Yüksel Peker tarafından 1989 yılında "Miramar" ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.

16. el-Merâyâ: Işıl Alatlı tarafından "Aynalar" ismiyle 2010 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

17. el-Karnak: Leyla Tonguç Basmacı tarafından "Karnak Kafe" ismiyle 2008 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

18. Hadratü'l-muhterem: "Muhterem Efendim" ismiyle Işıl Alatlı tarafından 2012 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

19. Asru'l-hub: Dilek Şendil tarafından "Aşk Zamanı" ismiyle 2011 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

20. Efrâhu'l-kubbe: 2015 yılında Aslı Çıngıl tarafından "Düğün Evi" ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.

21. Leyâlî elf leyle: A. Sait Aykut tarafından, "Bin birinci Geceden Sonra" ismiyle 2002 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

22. el-Bâkî mine'z-zemen sâ'a: Kadir Polat Er tarafından "Nil'in Üç Çocuğu" ismiyle 1992'de, Utku Umut Bulsun tarafından "Zamanın Hükmü" adıyla 2011 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

23. Yevme kutile'z-za'îm: Lütfullah Göktaş tarafından "Başkanın Öldürüldüğü Gün" ismiyle 1992 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

24. Kuştimur: Utku Umut Bulsun tarafından "Kuştimur Kahvehanesi" ismiyle 2012 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[167]

25. Rihletü İbn Fattûme: Nevzat Hafız Yanık tarafından "İbn Fattûme'nin Seyahati" ismiyle 2013 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

26. Melhametü'l-harâfîş: Volkan Atmaca tarafından "Ezilenler" ismiyle 2013 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[168]

27. el-Hub tahte'l-matar: Ayça Çınaroğlu tarafından "Yağmurda Aşk" ismiyle 2015 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.[169]

1.2.4. Yazarın Şahsı ve Eserleriyle İlgili Türkçe Hazırlanan Lisansüstü Tezler

1. "Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)": Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 1992 yılında Musa Yıldız tarafından Ankara'da hazırlanmıştır.

2. "Necîb Mahfûz ve Toplumcu, Gerçekçi Romanları": Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda (yayımlanmış doktora tezi) olarak 1994 yılında Ahmet Kazım Ürün tarafından Erzurum'da çalışılmıştır.

3. "Türkçe'de Necîb Mahfûz": Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/Arap Dili ve Bilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 1997 yılında Mesut Yazıcı tarafından Ankara'da hazırlanmıştır.

4. "Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*"*: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda (yayımlanmamış doktora tezi) olarak 1998 yılında Musa Yıldız tarafından Ankara'da çalışılmıştır.

---

[167] Yıldız, "Necîb Mahfûz", EK-2/349; ek olarak Bkz Musa Yıldız, "Türkiye'de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış", *Uluslararası Ortadoğu Kongresi: Dil, Tarih ve Edebiyat, (Ankara)*, (2017), 3-5.

[168] Yıldız, "Türkiye'de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış", 3, 4.

[169] Necîb Mahfûz, *Yağmurda Aşk*, çev. Ayça Çınaroğlu (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015).

5. “Necîb Mahfûz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi”: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 1999 yılında Cüneyt Mehmet Şimşek tarafından Bursa’da hazırlanmıştır.

6. “Necîb Mahfûz, Hayatı, Eserleri ve Şehhâz “Dilenci” Adlı Romanı”: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2005 yılında Yusuf Köşeli tarafından Erzurum’da çalışılmıştır.

7. “Necîb Mahfûz’un Hammâratü’l-Kıttı’l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi”: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/ Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2008 yılında İsmail Gündüz tarafından Konya’da hazırlanmıştır.

8. “Peyami Safa’nın Fatih-Harbiye ve Necîb Mahfûz’un Midak Sokağı Romanlarındaki Karakterlerin Analitik Karşılaştırılması”: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı/ Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı’nda, Eskişehir de 2009 yılında Mehmet Ali Ersöz tarafından (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak çalışılmıştır.

9. “Necîb Mahfûz’un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü”: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/ Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2010 yılında Yasemin Kozakoğlu tarafından Konya’da hazırlanmıştır.

10. “Necîb Mahfûz’un Tarihî Romanları”: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2012 yılında İbrahim Ünalan tarafından Kırıkkale’de çalışılmıştır.

11. “Necîb Mahfûz’un es-Sülâsiyye’si (Üçleme) ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Kiralık Konak Adlı Romanının Karşılaştırılması”: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/ Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2013 yılında Leyla Yakupoğlu tarafından İstanbul’da çalışılmıştır.

12. “Necîb Mahfûz’un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili”: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı/Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda 2014 yılında Mehmet Ali Ersöz tarafından (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak İstanbul’da hazırlanmıştır.[170]

13. “Necîb Mahfûz’un “et-Tarîk” Adlı Romanının İncelenmesi”: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belâgati Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2014 yılında Ersen Seferoğlu tarafından Kayseri’de çalışılmıştır.

14. “Necîb Mahfûz’un Tiyatrolarının Metin Çözümlemesi Yönünden İncelenmesi”: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2015 yılında Rahime Kayhan tarafından Erzurum’da hazırlanmıştır.

15. “Necîb Mahfûz’un Abesü’l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi”: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2015 yılında Nurullah İrven tarafından Isparta’da çalışılmıştır.

16. “Necîb Mahfûz’un Cebelâvi Sokağı’nın Çocukları Eserinin Şahıslar Bakımından İncelenmesi”: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans Tezi) olarak 2017 yılında Rashad Seyidov tarafından Erzurum’da çalışılmıştır.

17. “Necîb Mahfûz’un Sersera Fevka’n-Nîl “Nil Üstünde Gevezelik” Adlı Eserinde Arapça-Türkçe Çeviride Kalıp İfadelerin Aktarım Bakımından İncelenmesi”: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalı’nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2017 yılında Abdelghafour Mohammed tarafından Bursa’da hazırlanmıştır.

18. “Çağdaş Akdeniz Bağlamında Kadim Metinlerin Yeniden İncelenmesi” Necîb Mahfûz ve Pier Paolo Pasolini’nin Eserlerinde Alegorik İzdüşüm ve Ütopik Nostalji”: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel

[170] Yıldız, “Türkiye’de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış”, 6, 7.

Çalışmalar Anabilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2018 yılında Feridun Gündeş tarafından Ankara'da çalışılmıştır.

19. "Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanlarındaki Diyalogların Arapça Öğretiminde Kullanımı": Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü/Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2018 yılında Salih Akyüz tarafından Ankara'da çalışılmıştır.

20. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak Romanı ile "Necîb Mahfûz'un Kahire Üçlemesi (es-Sülâsiyye) Romanının Karşılaştırılması": Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2019 yılında Duygu Dânâ tarafından İstanbul'da hazırlanmıştır.

21. "Necîb Mahfûz'un "Hânü'l-Halîlî" romanı ile Halit Ziya Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" Romanında Modernleşme Süreci ve Modern Bireyin Bunalımı": Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2019 yılında Zeynep Bilge Diktaş tarafından İstanbul'da çalışılmıştır.

22. "Necîb Mahfûz'un "Aşk Zamanı" Adlı Romanında Hal Kategorisi": Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2019 yılında Marwa Fouda tarafından Ankara'da çalışılmıştır.

23. "Necîb Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb (Hırsız ve Köpekler) ve Virginia Woolf'un Mrs. Dalloway Romanlarında Bilinç Akışı Tekniği Kullanımının Karşılaştırılması": Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2019 yılında Esra Yavuz tarafından İstanbul'da hazırlanmıştır.

24. "Necîb Mahfûz'un "Rihlet İbn Fattûme" Adlı Romanının İncelenmesi": Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı'nda (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) olarak 2019 yılında Numan Çiçek tarafından Kayseri'de çalışılmıştır.

25. “Necîb Mahfûz’un Melhametü’l-Harâfîş Romanının Şekil ve Muhteva Açısından Tahlili”: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı’nda (yayımlanmış yüksek lisans tezi) olarak 2020 yılında Ramazan Aslan tarafından Bursa’da hazırlanmıştır.

26. “Necîb Mahfûz’un Bidâye ve Nihâye Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme”: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı’nda (yüksek lisans tezi) olarak 2021 yılında Bursa’da Ayten Ovalı tarafından çalışılmıştır. [171]

1.2.5. Yazarın Şahsı ve Eserleri Üzerine Kaleme Alınan Türkçe Makaleler

1. “Necîb Mahfûz’un Kısa Hikâyeleri”: Hamdi Sakkut, çeviren Azmi Yüksel, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Doğu Diller Dergisi 4. cilt 1. sayıda 1985 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

2. “Necîb Mahfûz’la Edebiyat ve Nobel Söyleyişi”: Murat Bardakçı tarafından Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi’nde 1988 yılında yayımlanmıştır.

3. “Necîb Mahfûz’un Zükâku’l-Midak Adlı Romanı”: Azmi Yüksel tarafından Gazi Üniversitesi’nin Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 8. ciltte 1992 senesinde Ankara’da yayımlanmıştır.

4. “Necîb Mahfûz'un el-Liss ve’l-Kilâb Adlı Romanı Üzerine”: Rahmi Er tarafından Tömer Dil Dergisi sayı: 46’da 1988 yılında yayımlanmıştır.

5. “Necîb Mahfûz’un et-Tarîk İsimli Romanı”: Musa Yıldız tarafından GEFAD: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 17. cilt sayı: 1’de 1997 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

6. “Necîb Mahfûz’un Mirâmâr Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme”: Musa Yıldız tarafından Ekev Akademi Dergisi 1. cilt 2. sayıda 1998 yılında Erzurum’da yayımlanmıştır.

[171] Buraya kadar verdiğimiz yüksek lisans ve doktora tezleri ile alakalı bilgiler *Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi* verilerine dayanmaktadır.

7. “Necîb Mahfûz’un Sersera Fevka’n-Nîl Adlı Romanı”: Musa Yıldız tarafından GEFAD: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 18. cilt 3. sayıda Ankara’da 1998 yılında yayımlanmıştır.

8. “Necîb Mahfûz’un “Hikâyât Hâratina” Adlı Eserinde Anlatım Sanatı”: Bedrettin Aytaç tarafından Gündoğan Edebiyat Dergisi 1. cilt 3. sayıda Erzurum’da 1998 yılında yayımlanmıştır.

9. “Necîb Mahfûz’un Kısa Hikâyelerinde Bazı Temalar”: Musa Yıldız tarafından Ekev Akademi Dergisi 1. cilt 4. sayıda 1999 yılında Erzurum’da yayımlanmıştır.

10. “Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz’un el-Liss ve’l-Kilâb Adlı Romanı”: Musa Yıldız tarafından Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 2. cilt 5. sayıda 2002 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

11. “Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz’un eş-Şehhâz Adlı Romanı”: Musa Yıldız tarafından Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 6. cilt 1. sayıda 2002 yılında yayımlanmıştır.

12. “Kahire’nin Romancısı Necîb Mahfûz”: Halim Öznurhan tarafından Yedi İklim Dergisi 199. sayıda 2006 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.

13. “Nobel Ödüllü Mısırlı Yazar Necîb Mahfûz’un Ardından (94 Yıl 8 Ay 20 Günlük Yaklaşık Bir Asırlık Ömür)”: Musa Yıldız tarafından Folklor/Edebiyat Dergisi 14. cilt 53. sayıda 2008 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

14. “Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri)”: Musa Yıldız tarafından Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 9. cilt 29. sayıda 2009 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

15. “Necîb Mahfûz’un “Yankı” Adlı Kısa Hikâyesi”: Cemal Abdullah Aydın tarafından 2. Şarkiyat Mecmuası 17. sayıda 2010 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.

16. “Yüzüncü Doğum Yılında Necîb Mahfûz”: Halim Öznurhan tarafından Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi 45. sayıda 2012 yılında yayımlanmıştır.

17. “Necîb Mahfûz (94 yıl, 8 ay, 20 Gün Süren Velud Bir Hayat): Musa Yıldız tarafından Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi 45. sayıda 2012 yılında yayımlanmıştır.

18. “Aşk Zamanı”: Asuman Kafaoğlu Büke tarafından Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi 45. sayıda 2012 yılında yayımlanmıştır.

19. “Beheri’yi Kim Öldürdü?”: İbrahim Atay tarafından Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi 45. sayıda 2012 yılında yayımlanmıştır.

20. “Necîb Mahfûz’dan Bir Mısır Devrimi Romanı: Karnak Kafe”: Bülent Korkmaz tarafından Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi’nde 3. cilt 1. sayıda 2013 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

21. “Necîb Mahfûz’un Üçlemesinde Eleştirel Gerçeklik”: Asiye Çelenlioğlu tarafından Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 9. cilt 1. sayıda 2017 yılında yayımlanmıştır.[172]

22. “Mısırlı Yazar Necîb Mahfûz’un Evladü Hâratinâ Adlı Romanındaki Sembolik Kavramlar ve Çözümlemesi”: Musa Yıldız tarafından Birinci Orta Doğu Semineri (Kavramlar Kaynaklar ve Metodoloji): Bildiriler Dergisi’nde 2003 yılında yayımlanmıştır.

23. “Nobel Mahfûz’a mı Mısır’a mı?”: Lütfullah Bender tarafından Kitap Dergisi 22. sayıda 1988 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.

24. “Şair Cevat Çopan’la Nobel ve Necîb Mahfûz Üzerine”: Lütfullah Bender tarafından Kitap Dergisi 22. sayıda 1988 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.

25. “Necîb Mahfûz’un Hânü’l-Halîlî’ Romanı Üzerine Bir İnceleme”: Bedrettin Aytaç tarafından Ekev Akademi Dergisi 19. sayıda 1997 yılında yayımlanmıştır.

26. “Necîb Mahfûz’un ‘Allah’ın Dünyası’ Adlı Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme”: Bedreddin Aytaç tarafından Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 34. cilt 1-2. sayıda 1998 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.

27. “Necîb Mahfûz”: John Fowles; Çeviren Talat Yazıcı tarafından Adam Sanat Dergisi 37. sayıda 1988 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.

28. “Nil’in Üç Çocuğu ile Yaprak Dökümü Romanlarında İşlenen Ortak Motifler”: Nurullah Yılmaz tarafından Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 10. cilt 21. sayıda 2003 yılında Erzurum’da yayımlanmıştır.

[172] Yıldız, “Türkiye’de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış”, 7, 8.

29. “Necîb Mahfûz’un Hân el-Halîlî Romanında Mekân İzleği”: Aysel Ergül Keskin tarafından 2. Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi 6. sayıda 2010 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır.

30. “Necîb Mahfûz’un Midak Sokağı Romanı ve Romanda Politika/Politikacı”: İsmail Bozkurt tarafından Tarih ve Mekân/Zaman Bağlamında Türk Edebiyatı, 20. Türkiye Uluslararası Kıbatek Edebiyat Sempozyumu’nda 2011 yılında Bilecik’te yayımlanmıştır.

31. “Necîb Mahfûz’un Kısa Öykülerinde Hayatından Yansımalara Dair Bazı Notlar”: M. Mücahit Asutay tarafından Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2. sayıda 2012 yılında Rize’de yayımlanmıştır.

32. “Cudo’yu Beklerken ve “et-Tarîk (Yol)” Romanında Farklı Bakışlar (Çok Boyutluluk)”: Memdûh Ferrâc en-Nâbî tarafından Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1. cilt 1. sayıda Rize’de 2015 yılında yayımlanmıştır.

33. “Necîb Mahfûz’un “Başkan’ın Öldürüldüğü Gün” Adlı Romanındaki Karakterlerin Sanatsal Yapısı, Toplumsal ve Psikolojik Boyutları”: Mohamad Alahmad tarafından Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 45. sayıda 2016 yılında Erzurum’da yayımlanmıştır.

34. “el-Binâü’l-Fennî li’ş-Şahsiyyât ve Eb‘âdiha’l-İctimâıyye ve’n-Nefsiyye fî Rivâyeti ‘Yevme Kutile’z-Ze‘îm’ li’r-Rivâî Necîb Mahfûz”: Mohamad Alahmad tarafından Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi 45. sayıda Erzurum’da 2016 yılında yayımlanmıştır.

35. “Necîb Mahfûz’un Midak Sokağı Romanındaki Atasözlerinin Çeviride Eşdeğerlik Açısından Değerlendirilmesi: Celal Turgut Koç tarafından Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 18. cilt 46. sayıda 2017 senesinde yayımlanmıştır.

36. “Çeviride Kayıplar Sorunu: Necîb Mahfûz’un Yevme Kutile’z-Ze‘îm Adlı Eserinin Arapça ve İngilizce’den Türkçe’ye Çevirisi ile Arapça Kaynak Metninin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi: Gülfem Kurt tarafından Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi 25. sayıda 2018 yılında yayımlanmıştır.

37. “Necîb Mahfûz’un “el-Lissu ve’l-Kilâb” Adlı Romanında Tasavvufi İzlekler”: Adnan Arslan tarafından Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 46. sayıda Samsun’da 2019 yılında yayımlanmıştır.

38. “Melhametü’l-Harâfîş ve Evlâdü Hâratinâ Romanlarının Vâkıa, Mekân, Zaman ve Kişi Benzerliği Yönünden Karşılaştırılması”: Ramazan Aslan tarafından On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 49. sayıda 2020’de yayımlanmıştır.[173]

[173] Makaleler hakkında buraya kadar verdiğimiz malumatlar *Dergi Park* verilerine dayanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

NECÎB MAHFÛZ'UN KALBÜ'L-LEYL ADLI ROMANININ TAHLİLİ

2.1. ROMANIN TANITIMI VE ÖZETİ

2.1.1. Romanın Tanıtımı

Necîb Mahfûz'un "gecenin kalbi" anlamına gelen "Kalbü'l-leyl" adlı küçük hacimli romanı ilk kez 1975 yılında basılmıştır.[174] Ayrıca farklı tarihlerde üç defa basılmakla birlikte en son 2015 yılında üçüncü baskısı yapılmıştır.[175]

Eserin yazılış tarihi net olarak belli olmamakla birlikte yazarın tüm eserlerinin yazılışları basım tarihi açısından değerlendirildiğinde muhtemelen bu eserin yazılışı ve ilk baskısı aynı yıla tekabül eder. Bunun dışında ne zaman ve ne için yazıldığına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır. Fakat kitabın yazılış amacı, okuyucu tarafından tamamen okunduktan sonra bir karşılık bulmaktadır.

Romanın başkarakterini sembolize eden ve hikâyenin gerçek sahibi olan şahıs, dedesinin hibe ettiği mirası geri almak için Vakıflar Müdürlüğü memurunun yanına gider ve ikisinin arasında bir tanışma ve samimiyet oluşur. Mahfûz bu eserini, o gece sabaha kadar başkarakteri birebir dinleyen Vakıflar Müdürlüğü memuru olan üçüncü şahsın dilinden aktarır. Muhtemelen yazar, bahsi geçen gecede romanın başkarakteri ve memur arasında gerçekleşen sohbetten dolayı eserine "gecenin kalbi" anlamına gelen "Kalbü'l-leyl" adını vermiştir.

Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" romanı, felsefi ve sosyal bir romandır. İnsan varoluşunun felsefesi ve doğası üzerinde durarak, insanın varlığını sorgulayan sorunlar üzerinden ilerler. Din ve yaşam arasındaki çatışma, ilahi insan ve dünyevi insan arasındaki gerilim, iyilik ve kötülük arasındaki çatışma, hayatı yönlendiren arzular; aşk, bilgi, kader, özgürlük, mutlak itaat, sınırlı itaat ve yaşam varoluşunu arayış gibi konuları ele alır. Roman, genel olarak başkarakterin yaşadığı iç çelişkileri, bağlamsal ve zihinsel

[174] Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 229.
[175] Bkz. Necîb Mahfûz, *Kalbü'l-leyl* (Kahire: Dârü'ş-Şurûk, 2015), 4.

değişimlerini, entelektüel ve zihnî yönelimlerini, hayatın özünü ve anlamını arama çabasını okuyucuya sunmaya çalışmaktadır.[176]

Romanda karakterlerin iyi ve kötü davranışlarından, aile hâkimiyetinden, partileşmeden, ölüm ve aşktan, bağ, bahçe, köşk, ev, sokak, kahvehane, mezarlık, zindan ve işyeri gibi mekânlardan bahsedilmektedir. Aynı zamanda bu roman; dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel yönlerini olaylar üzerinden yansıtması bakımından büyük bir ustalıkla ele alınmıştır. Ayrıca olayların birbiriyle olan bağlantısı ve karakterler arasındaki uyum romana bir bütünlük katmıştır.

Necîb Mahfûz'un "Kalbu'l-leyl" adlı romanı, onun Mısır'da yaşanan bazı çağdaş toplumsal olay ve hadiseleri en iyi şekilde yansıtan önemli eserlerinden biridir. Mahfûz bu romanında, günümüzde yaşanan önemli olaylar arasından geleneksel ve modernleşme arasındaki zıtlık ve çatışmalara özel bir sanat ve zarafetle tasvir ederek yer vermektedir.[177]

Yazar bu eserinde, yirminci yüzyılın başlarında Mısır tarihinin belli bir dönemindeki siyasal durumu, dindar ve özgür olma hasebiyle toplumda peyda olan farklı düşünceleri ve o düşüncelerin çatışmaları nedeniyle sosyal sınıfların, eski ve sabit görüşlerin zaman içinde modern düşüncelerde değişime uğradığını, geleneksel ailelerin yıkılıp parçalandığını kuşaklar üzerinden anlatmaktadır. Aynı zamanda ailenin büyükleri tarafından konulan kuralların ve adetlerin veya verilen karar ve hükümlerin, fertlerin gelecek hayatında özellikle oluşturacakları evliliklerinde ailenin dağılmamasını ve daha uzun süre devam etmesini sağladığını ve daha akıllıca olduğunu tasvir etmektedir.

19. ve 20. yüzyıllarda modernite Mısır toplumunu yeni koşullara yönlendirmekle birlikte aynı zamanda entelektüel şahısları da yeni fikirlere yönlendirmiştir. Necîb Mahfûz da Kalbü'l-leyl adlı eserinde gelenek ve modernite arasındaki çatışmayı ele alıp her ikisinin de etkisini açıklamaktadır. Mahfûz, gelenek ve moderniteyi insan hayatı için zaruri görmüş ve olumlu yönleri üzerinde düşünmekle birlikte olumsuz yönlerine de sanatsal bir şekilde değinmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde devrimci güçlerin kültürü ve basını sıkı bir şekilde kontrol etmesinden dolayı toplumsal isteklerin çoğunu gerçekleştirmekle birlikte, ülkesindeki inanç özgürlüğü meselesini bir çözüme kavuşturamamıştır. Nitekim

[176] 'Imâd Sa'd Şe'îr, "el-Mecâz ve İntâcü'l-ma'nâ fî rivâyeti Kalbü'l-leyl li Necîb Mahfûz", *Mecelletü Külliyeti'l-Âdâb* 55/1 (2022), 7.
[177] Abdulahad Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite der Roman-ı 'Kalbü'l-Leyl-i' Necîb Mahfûz", *Faslnâme-i Lisân-ı Mübîn (Pejûhiş-i Edebi Arabî))* Sale Dehüm Devre-i Cedîd/33 (2018), 89.

Necîb Mahfûz'un, toplumun sosyal ve kültürel yönden geçiş yaşadığı bir dönemde ideal ve orta yolları tercihte bulunması, anlatı ve düşüncelerinde dengeyi güzel bir şekilde sağlayarak sergilemesi, onun hem geleneksel hem de modernite görüşüne sahip olduğunu gösterir.

Yazar, aynı zamanda geleneksel ve modernitenin her birinin olumlu yönlerini vurgulayarak bu ikisini birbiriyle bağdaştırmaya çalışır. Bununla birlikte Mahfûz, romanda geçen olaylarda felsefi açıdan dünya hayatının yalnızca hisler, içgüdüler, duygular ve tabiat üzerine kurulmasının ya da sadece akıl ve akılcılık üzerinden bir yaşam inşa edilmesinin, gelecekte yıkıma ve kaybolmaya mahkûm olduğunu vurgular. Ona göre insanın, modern bir hayata girmeden sadece gelenekçi olma veya geleneksel adetleri tamamen bir kenara bırakıp sadece modern bir hayatı yaşaması, gelecekte onun başarısız olmasına neden olur. Çünkü tek yönlü bir hayat ve yaşam sayesinde bu dönemde bireylerin ihtiyaçları tamamen karşılanmamaktadır.

Roman, 1989 yılında Miami Sinemasında gösterime girmiştir. Filmin yönetmeni Âtıf et-Tayyib, senaryo yazarı Muhsin Zâid, çekim yönetmeni Abdülmün'ım Behnesi ve yapımcısı Müessesetüş-Şurûk'tur.

Başrol oyuncuları şunlardır:

Ferîd Şevkî (Seyyid Râvî), Nuri eş-Şerîf (İbrahim), Mahmûd el-Cündî (Muhammed Şekron), Hale Sıdkî (Mervâne), Muhsine Tevfîk (Hüdâ Hanım Sıddîk), Kerime eş-Şerîf (Behçet), Sâfinâz el-Cündî (Mervâne'nin annesi), Fevzi eş-Şarkâvî (eş-Şeyh Tâhir Bundukî). Ek olarak Salah Raşvân, Osman Abdülmün'ım, Atıyye Avîs, Seyyid Sâdık, Nehir Emîn, Nebîl ed-Desûkî, Mühce Abdurrahman.[178]

2.1.2. Romanın Özeti

Necîb Mahfûz, romanın başkarakteri olarak öne çıkan Cafer'in yaşam serüvenini ve düşünce dünyasını çocukluğundan yaşlılığına kadar kapsayan hayatının çeşitli dönemlerini kısaca şöyle tasvir ederek ele almaktadır:

Cafer, mevcut gerçeklikten memnun olmayan asi ve başkaldıran bir kişidir. Çocukken, annesinin kucağında dinin ilkelerini ve inançlarını, batıl inançlar ve hayallerle karışık bir biçimde öğrenir. Annesinin ölümünden sonra ninesinin evine gider. Büyükbabası, dine

[178] Mahmûd Kâsım, *Necîb Mahfûz beyne'l-fîlm ve'r-rivâye* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2023), 285.

ve siyasete önem veren dindar bir adamdır ve torununu dini kurallara göre yetiştirmeye çalışır. Bu nedenle onu Ezher Üniversitesi'ne gönderir.

Cafer, bu dönemde geleneksel yaşam tarzına sahip bir kadın olan Mervâne ile tanışır ve ona karşı delicesine bir aşka kapılır; bu durum büyükbabasının tepkisini çeker. Mervâne'ye ulaşmak için büyükbabasının sarayını ve içindeki rahat hayatı terk etmeye karar verir ve bir orkestraya katılarak uyuşturucu kullanımına ve Mervâne ile eğlenceye dalar. Aşk sarhoşluğundan ayıldıktan sonra Mervâne'ye karşı nefret duymaya başlar ve ondan ayrılır. Ayrıca, ona ilgi duyan soylu ve modern bir kadın olan Hüdâ Sıddîk, hayatını tamamen değiştirir. Hüdâ, Cafer'i modern ve medeniyet dolu bir dünyaya yaklaştırmaya çalışır, onu eğitime ve iş hayatına teşvik eder. Cafer, aklının gölgesinde bağımsızlık ve huzur hisseder; ancak akıl da ona ihanet eder. Siyasi tartışmaların alevlenmesiyle arkadaşı Muhammed Şekron, onu Hüdâ Sıddîk ve hocası olan Sa'd Kebîr hakkında aklına şüphe sokar. Cafer, hocası Sa'd Kebîr'in siyasi görüşlerine karşı çıkmaya başlar ve nihayetinde onu öldürerek hapse düşer.

Hapisten çıktığında zamanın her şeyi değiştirdiğini görür. Büyükbabasının sarayı yıkılmış ve büyükbabasından, arkadaşlarından, eşinden ve çocuklarından hiçbir iz kalmamıştır. Büyükbabası, onu ve soyunu mirastan mahrum etmiştir.[179]

2.2. ROMANDAKİ OLAYLARIN OLUŞUMU VE OLAY ÖRGÜSÜ

2.2.1. Romandaki Olayların Oluşumu

Romanda anlatılan olaylar iki ana bölümde değerlendirilebilir: İlki temel bölümler, ikincisi ise ikincil olayların anlatıldığı kısımlardır. İkincil olayların anlatıldığı bölümler, romanın estetik açıdan zenginleştirilmesine hizmet eden süslemelerdir. Temel bölümler ise olayların gelişimini sürdüren, hikâyenin ilerlemesi için gerekli olan parçalardır. Temel bölüm ne kadar gerekli ise, romandaki anlatının estetiği açısından ikincil bölüm de o kadar önemlidir. Başlangıçta yazar bir durum ortaya koyar ve bu durum başka bir gelişme ile değişir; anlatı tamamlandığında ise başlangıçtaki olaylarla ilgili bir sonuç ortaya konur. Bu yapıya anlatı izlencesi denir.[180]

[179] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl,* 1-117.
[180] Doğan Günay, *Metin Bilgisi* (İstanbul: Multılıngual, 2001), 117, 118.

Anlatı izlencesi şu beş kısımdan oluşur: Metin başlangıç durumu, dönüştürücü öge, eylemler dizini, dengeleyici öge ve romanın bitiş durumudur.

Kalbü'l-leyl romanının olay oluşumu kısaca şöyledir: Mahfûz bu romanı, başkarakter olan Cafer'in romandaki tüm olaylarından sonra girmiş olduğu hapisten tahliye olup, dedesinden kalan mirası almak için bir akşamüstü Vakıflar Müdürlüğü memuruna giderek sabaha kadar yaşamış olduğu olayları anlatmasıyla başlar. Burada yazar romanına, gecenin kalbi anlamına gelen Kalbü'l-leyl ismini vermekle o geceye atıf yaptığı düşünülebilir.

Mahfûzun romanda ele aldığı olaylar, modernitenin 19. ve 20. yüzyıllar arasında Mısır toplumunda meydana getirdiği köklü değişim ve kuşaklar arası derin çatışmalar dönemine tekabül etmektedir. Gelenekle ve modernite arasında sıkışıp kalan dede, baba ve torun üçlüsü, farklı düşünceler nedeniyle bir türlü uzlaşamaz. Bu fikir ayrılıkları, ailenin yavaş yavaş dağılmasına yol açar. Ailenin genç torunu Cafer, özgürlüğe kavuşma arzusuyla kendi başına kararlar almaya başlar ve bu yolda türlü zorluklarla karşı karşıya kalır. Nihayetinde, hayatın onu sürüklediği sert mücadeleler, trajik bir şekilde kendi hocasını öldürmesiyle son bulur.

2.2.1.1. Metin Başlangıç Durumu

Romanda mevcut olan yer, zaman, kişi ve nesnelerin ifade edildiği metin başlangıcı, yalın ve sade bir dil kullanılarak oluşturulur.[181]

Yazar bu romanda anlatıya, Cafer'in hapisten çıkıp dedesinin mirasını Vakıflar Müdürlüğü memurundan istemesiyle başlar.[182]

2.2.1.2. Dönüştürücü Öge

Metin başlamadan önce, alışkanlık haline gelmiş olayların bozulması gerçekleşir. Tek düze olarak devam ederken yeni bir gelişmeye bağlı olarak farklı yöne evrilmesi gerçekleşir. Süregeldikleri biçimi değiştirecek bir unsur belirdiğinde, anlatı yeni bir dönemece girer.[183]

[181] Günay, *Metin Bilgisi*, 118.
[182] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 5, 6.
[183] Günay, *Metin Bilgisi*, 119.

Yazarın bu romanındaki dönüştürücü unsur, Cafer'in çocukluğundan on sekiz yaşına kadar dedesinin otoritesi altında hayat sürmesinin ardından onun fikrini önemsemeden duygularına yenik düşerek çoban olan Mervâne'yle evlenmesi olmuştur. Bu karar Cafer'in hayatındaki en büyük dönüm noktasıdır.[184]

2.2.1.3. Eylemler Dizini

Metnin seyrini değiştiren dönüştürücü bir unsur ortaya çıkar ve bu, başlangıçtaki düzeni bozarak düzensiz bir durumun oluşmasına neden olur. Bu düzensizlik, ardı ardına gelen olaylarla daha da derinleşir ve anlatının en uzun bölümünü oluşturur. [185]

Yazar; bu romanında ilk önce İbrahim er-Râvî'nin, babası Seyyid er-Râvî tarafından onaylanmayan evliliğini, evden kovulmasını ve ölümünü ele almaktadır. Daha sonra İbrahim er-Râvî'nin evlendiği Sekîne'nin vefatı, sonra onun oğlu Cafer'in dedesinin egemenliği altında özgür olmayan bir hayat sürmesi ve tüm imkânlarından vazgeçerek Mervâneyle evlenmesi, hayatın zor şartlarıyla başa çıkmaya çalışırken kötü giden bir evlilik yüzünden mecburen boşanmak zorunda kalması. Daha sonra ikinci hanımı olan Hüdâ ile karşılaşması, yeni bir iş ve arkadaş edinmesi, karısı Hüdâ ve hocasıyla siyasi konuları tartışarak onu öldürmesi gibi olaylar, romanın eylemler dizinini oluşturmaktadır.[186]

2.2.1.4. Dengeleyici Öge

Karmaşık olayların iç içe geçtiği bir durumun çözüme kavuşmasını sağlayan, beklenmedik bir gelişme ve bu gelişme sayesinde dengelerin yeniden sağlandığı ve karmaşanın giderildiği bir güç söz konusudur. Dönüştürücü öğe olayları karmaşık bir çıkmaza sürükledikten sonra, dengeleyici öğe devreye girene kadar bu çıkmaz devam eder. Anlatılardaki gizli saklı meselelerin gün yüzüne çıkması, meselelerin çözülmesi ve beklenmedik olayların yaşanmasıyla birlikte anlatı sona erer. [187]

Yazarın bu romanındaki dengeleyici öğe, Cafer'in dostu Muhammed Şekron ile Libton Bağı'na şarkı icra etmek için gittiklerinde Hüdâ ile karşılaşmaları ve sonrasında onunla evlenerek karmaşa içinde olan hayatının daha iyiye dönüşerek dengeyi bulmasıdır. [188]

---

[184] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 61, 62.
[185] Günay, *Metin Bilgisi*, 119.
[186] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 1-116.
[187] Günay, *Metin Bilgisi*, 120.
[188] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 74, 75.

2.2.1.5. Romanın Bitiş Durumu

Okuyucunun, başlangıçtaki olayların nasıl sonuçlandığını gözlemleme fırsatı bulduğu, hikâyenin final bölümüdür. Olayların yeni bir denge üzerine oturtulmasıyla birlikte ya olayların en başına dönülür ya anlatı yeni bir olayla sona erer ya da bambaşka bir durum ortaya çıkar. [189]

Romanda, Cafer'in kendi hocası olan Sa'd Kebîr'i öldürmesiyle hikâye doruk noktasına ulaşır. Bu trajik olayın ardından, Cafer'in hapse girmesiyle anlatı son bulur. [190]

2.2.2. Olay Örgüsü

Olay örgüsü, karakterler üzerindeki etkileri ve bu etkilerin sonucunda ortaya çıkan tepkileri de içerecek şekilde, meydana gelen olayların sebep-sonuç ilişkisine dayalı olarak sıralanmasıdır.[191]

Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir: Necîb Mahfûz bu eserinde baştan sona kadar romanın başkahramanı ve birinci şahıs olan Cafer Râvî'yi sabaha kadar dinleyip onunla zaman geçiren Vakıflar Müdürlüğü memurunun bakış açısından, Cafer'in dramatik hayat felsefesini ve neler yaşadıklarını tasvir etmesini, detaylı ve diyalog tarzında somutlaştırarak anlatmaktadır.

Gerçekleri kabul etmeyen âsi ve serkeş bir kişiliğe sahip olan Cafer, bir gün Mısır'ın Vakıflar Müdürlüğü Bakanlığı'na gelerek dedesinin hibe ettiği mirası Vakıflar Müdürlüğü'nün memurundan istemektedir. Memur da ona çocukluğu döneminde "Han Cafer ve Hüseyin" mahallelerinde geçen hatıralarını anlatır.[192]

Vakıflar Müdürlüğü memuru, Cafer'e dedesinin vakfettiği mirasın en büyük vakıflardan biri olduğunu, ondan hâsıl olan para ve gelirlerin Mekke, Medine ve İmam Hüseyin Mescidi başta olmak üzere medrese, tekkeler ve kimsesizlere tahsis edildiğini anlatır**.** Vakfedilmiş olan mirasın geri döndürülmesinin mümkün olmadığını[193] ancak Vakıflar Müdürlüğü tarafından onun gibi ihtiyaç sahiplerine aslı ve nesebini belirtip dilekçe verme şartıyla, her ay beş cüneyh verileceğini ve daha sonra üzerine zam yapılacağını söyler.[194]

---

[189] Günay, *Metin Bilgisi*, 121.
[190] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 109, 110.
[191] Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara, 2011), 188.
[192] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 6.
[193] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 7.
[194] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 8.

Cafer, bu teklifi ısrarla ve inatla beğenmeyerek kabul etmez. Bu diyalog ve konuşma esnasında birbirlerine karşı aralarında bir samimiyet oluşur ve romanın hikâyesinin asıl konusu buradan itibaren başlar.[195] Cafer ömrünü yıllarca hapishanede geçirdiğini ve yaşlılıktan dolayı görme duyusunun yeterli olmayıp hapisten dışarıya yeni çıktığını ve şimdi de sokak ve harabe yerlerde yaşamını sürdürüyor olduğunu, o akşamüstünden sabah ezanına kadar bir yerde oturarak geçmiş olan tüm trajik ve efsanevi hayatını memura anlatır.

Şöyle ki Cafer, beş yaşında veya daha küçükken babasını kaybeder. Hurafelerle boğuşan bir hayat içinde yaşayarak, şüphelerle dolu bozuk inancı ve dinin temel bilgilerini çocukken annesinden öğrenir. Cafer'in annesi de eşinin ölümünden duyduğu üzüntü ve kederden dolayı kısa bir zaman sonra vefat eder.

Küçük yaşta yalnız ve çaresiz kalan Cafer, bir süre sonra komşusunun hanımı vasıtasıyla büyükbabasının evine götürülür. Çok zengin, dindar, etrafında saygı ve itibar gören, aile ve çevresini her alanda hâkimiyet kurarak yöneten ve rengârenk çiçekleri, kuşları olan ihtişamlı bağın sahibi büyükbabası "Seyyid er-Râvî", tek torunu olan Cafer'i sevgi ve şefkatle bağrına basarak karşılar.

Daha sonra onu dinin kaide ve hükümlerine göre yetiştirmeye çalışır ve ona beş vakit namazı kılmasını, derslerine önem vermesini tavsiye eder. Hatta Cafer için özel hocalar tutarak her hafta gördüğü teorik ve pratik dersleri hakkında bilgi alır. Belli bir seviyede eğitim gördükten sonra Ezher Üniversitesi'ne gönderir. Zira büyükbabası, kendi oğluna karşı çaba sarf edip karşılığını göremediği akıl, ilim, itaat, dürüstlük ve feraset gibi sıfatlara sahip olan bir kişilik ve karakteri gelecekte torunu olan Cafer'de görebilmeyi ister. Aynı zamanda torununu derslerinde başarılı gördüğü için, ona sevgiyle ilgi vererek şöyle der:

> *"Ey Cafer senin, mübarek neslimizin soyunu canlandırmaya layık olduğunu görüyorum. Hikmet ve bilgiyle kol kola yürü, sonra ne yaparsan yap. Allah'ın ilhamına sahip olan ve çalışkan kimsenin önünde arşa ulaşmasına bir vesile ve yol vardır. Başarıya ilerleyen adımların mübarektir. Yakında Ezher Üniversitesi'ne girecek olman seni mutlu etmez mi?"*[196]

[195] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 9.
[196] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 34, 35.

Cafer, çocukluk zamanlarında dedesine bir şey diyemese de biraz büyüdükten sonra her ne yaparsam yapayım dedem işime ve kararıma karışmasın ve her alanda özgür olayım düşüncesine girer ama bu pek mümkün olmaz.

Günlerden bir gün Cafer, mahallenin çocukları ile oynamak için dedesinden izin alır ve Behçet isimli hademeyle birlikte Kahire'nin sokaklarına çıkar. O gün ilk önce at arabasının şoförünün oğlu olan güzel sesli Muhammed Şekron isminde biriyle tanışır.

Dedesi musiki, şarkı ve ilahi seslendirmelerini çok seven, ara sıra özellikle Ramazan ayının gecelerinde kendi evinin bahçesinde güzel vakit geçirmek için sûfi, şarkıcı, sanatçı ve musiki hocası olan Şeyh Tâhir Bundukî isimli samimi dostuyla eğlenceli programlar düzenleyerek, kendi arkadaşları ile bir araya gelir. Gönülden şarkıcı olmayı çok arzulayan ancak sesi güzel olmayan Cafer, bunu fırsat bilerek musiki hocaları, ilahi ve mevlit okuyucularının toplandığı bir gece Muhammed Şekron'u evine davet eder. Cafer, bu gece Şekron ile kendi büyükbabası ve Şeyh Tâhir Bundukî'nin tanışmasına vesile olur.

Büyükbabası ve Şeyh Tâhir Bundukî, o gece aşk ve şevkle şarkı terennüm eden Muhammed Şekron'un güzel sesini dinleyip çok beğenir. Bir hafta sonra Şeyh Tâhir Bundukî, Cafer'in büyükbabasının yanına gelerek Muhammed Şekron'un daha iyi olması için ona musiki ilmini öğreteceğini söyler. Bunun üzerine Cafer'in dedesi, Muhammed Şekron'un bütün eğitim masraflarını üstlenir. Muhammed Şekron için bu iyilik ve fırsatların ana sebebi Cafer olduğundan, artık onun için Cafer vazgeçilmez, iyi ve kötü günlerinde yanında duracağı samimi bir dost olmuştur. Fakat Cafer, onun gibi şarkı söylemeyi beceremediği için ara sıra ona imrenerek onu içten içe kıskanır.

Daha sonra rahat ve zevkli bir hayatın içine düşen Cafer, on sekiz yaşına geldiğinde bir gün Muhammed Şekron'la birlikte medresesinin yanında yürüyüş yaparken ayağı çıplak, köylü ve çobanlık yapan Mervâne isimli bir kızla göz göze gelir ve ona delice âşık olur. Bunun üzerine onunla ve annesiyle tanışır.

Dedesi Seyyid er-Râvî, daha önce oğlu İbrahim er-Râvî (Cafer'in babası), Cafer'in annesi olan Sekîne'yle evlenmek istediğinde aslı ve nesebi belli olmadığı gerekçesiyle evlenmelerine karşı çıkmış ve oğluna sözünü dinlettirememişti. Bu nedenle tek oğlu olan İbrahim'le arası baya açılmış ve ondan tamamen umudunu keserek evinden kovmuştu.

Cafer'in Mervâne'yle durumunu öğrenen dedesi onu yanına çağırır ve onu soylu, eğitimli ve Ezher Üniversitesi'nden bir hocanın kızıyla evlendireceğini ve ona aslı, nesebi belli

olmayan çoban bir kızdan vazgeçmesi için güzel tavsiyelerde bulunur. Fakat Cafer, dedesinin sözünü dinlemeyip kendisi için vereceği kararlarda özgür olabilme adına ve Mervâne'ye kavuşmak için, kendi babası gibi dedesinin evinden ayrılmaya ve imkânlarından vazgeçmeye karar verir.

Bu zaman zarfında Cafer, babasının, dedesinin yanından ve bu ihtişamlı evden ayrılmasının tek nedenini hizmetçi Behçet'ten öğrenir. Bu neden de dedesinin, Cafer'in annesi ve babasının evliliğini uygun görmemesidir. Onun için annesinin ve babasının yaşamış olduğu bu olay, dedesine karşı büyük bir kin oluşmasına neden olmuştur.

Daha sonra akli melekesini kullanmayan, duygu ve hissiyatlarını kontrol edemeyen Cafer, kimsenin tavsiyesini dinlemeden ve bütün imkânlardan vazgeçerek Mervâne'yle evlenir. Sonrasında Muhammed Şekron'un yardımıyla 'Haranfiş' denilen bölgeden bir ev kiralar ve oraya taşınır.

Kısa bir süre evlilikteki aşk heyecanını yaşayan ve elinden hiçbir iş gelmeyen Cafer, evini geçindirmek için Ezher Üniversitesi'nde devam eden eğitimini de bırakır ve Muhammed Şekron'la birlikte düğünlere gidip şarkı ve ilahi söyleyerek para kazanmaya karar verir. Bundan da düzgün bir gelir elde edemeyince bir grup serseriyle tanışır. Cafer ne zaman onların yanına gitse "Seyyid Râvînin torunu hoş geldin" diye bağırarak saygıda bulunurlar. Bu gibi tavırlar ona dedesinin halkın nezdinde ne kadar büyük biri olduğunu ve kendisinin ne kadar bahtsız olduğunu daha fazla hissettirir.

Cafer, bu zorlu hayat mücadelesinin yanı sıra kendisi üzerinde gücüyle hâkimiyet kurarak istediğini yaptıran, hayâ ve iffet bilmeyen akrabalarıyla övünen fitneci Mervâne'nin huzursuzluklarıyla karşı karşıya kalır. Gün geçtikçe ikisinin arası epeyce açılmaya başlar.

Cafer, evliliğinin ilk ayında bir gün ed-Derbü'l-Ahmar denilen bölgede bir düğün törenine katılır. İlk kez cübbe ve sarığını çıkarıp takım elbise giyer, orada hayatında daha önce görmediği bazı kötü maddeleri içer ve kendinden geçerek sarhoş bir vaziyette şarkı söylemeye başlar. O törende bazıları Cafer'in sesini beğenirken, aralarından bir kişi Cafer'in önceden takvalı ve imanlı bir hocayken daha sonra din ve takvasını kaybeden bir fasık olduğunu söyleyip onunla dalga geçer ve ona ağır laf sokar.

Bu durum, yani insanların yanında kendisine hakaret edilmesi, diğer yandan onu tanıyan kişilerin *"bu gence bakın, lüks ve her türlü imkânlara sahip olan bir evi terk edip şimdi*

de her yerde aşk ve meşk şarkıları okuyor"[197] demesi ve eve geldiği zaman Mervâne'nin huzursuzluk çıkarması, onun iyice canını sıkar.

Cafer bir gün aklı başında ve mutlu olduğu bir anda kendi hayatını düşünerek tenkit eder ve tarafsız bir kişinin bakış açısıyla kendisine bakar. Geçmişte dedesinin söylediği nasihat ve sözleri hatırlar. Kendi kendine *"neler oldu?"* diye sorarak birdenbire yaptıklarından pişman olup Mervâne'den nefret etmeye başlar. Hatta bazen içinde ondan intikam alma hissi doğar.

Cafer dört çocuğunun hatırı için bir süre daha Mervâne'nin zulmüne katlanmak zorunda kalır. Bir defasında Cafer şiir kâğıtlarını hazırlayıp ezberlerken bu durumdan rahatsız olan Mervâne, onun şiir yazdığı kâğıt parçalarını ve elbiselerini yırtarak dağıtır ve pencereden aşağıya atar.

Başka bir gün tekrar ikisi tartışıp birbirine girince Cafer, *"Erkeğin bir saygı ve onuru olur. Senin rahat olman için evine her imkânı hazırlayan bir adama cevabın bu mu?"* der. Mervâne de ona karşı *"Kadının da bir saygı ve değeri olur. Ben bu evin rahatlığından nefret ediyorum ve sen pislikten daha nefret vericisin"*[198] der.

Bunun gibi birkaç defa daha tartıştıktan sonra bir sonuca varamayınca her gece şarkı söylemek için törenlere gidip geç saatlerde eve dönen Cafer, Mervâne'yle tartıştığı bir gecenin sabahında eve döndüğünde evini bomboş bulur. Ortada ne eşi vardır ne de çocukları. Cafer de hemen evden çıkarak direkt eşinin ve çocuklarının peşine düşer. Güneş doğmadan önce Mervâne'nin annesinin evinin bulunduğu 'Işeşü't-Tercümân denilen bölgeye ulaşır. İlk olarak Mervâne'nin annesi sinirli bir yüz ifadesiyle onun karşısında durarak *"Bir kez mert ol ve kendi iyiliğin için burayı terk et"* der. Cafer ise *"Ben çocuklarımı istiyorum"* der. Bunun üzerine Mervâne'nin annesi *"Onlar bizim çocuklarımız"* derken, Mervâne'nin yaşlı dedesi ise bir grup serseri tipli insanlarla birlikte karşısına dikilerek *"Sen başarısız bir insansın. Kendi canını korumak için şer'i ve yasal haklarından vazgeçerek Mervâne'yi boşayacaksın, ona tüm haklarını vereceksin ve evine geri döneceksin"*[199] diye onu tehdit eder. Bundan dolayı Cafer, can korkusundan Mervâne'yi boşar ve çocuklarından da ayrılmak zorunda kalır.

[197] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 66.
[198] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 67.
[199] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 71, 72.

Dünyaya geldiğinden beri hayatının her evresinde çeşitli sıkıntılara maruz kalmasına rağmen fazla inatçı, kindar, kimsenin fikrini ve tavsiyesini kabul etmeyen, ancak korktuğunda ya da mecbur kaldığı durumlarda kendi bildiğinden taviz vermeye çalışan bahtsız Cafer, anne ve babasının acısını daha unutamamışken bunun üzerine çocuklarının ayrılık acısı da eklenir.

Mervâne'ye olan bu yıkıcı ve başarısız aşkı, onu sadece dedesinden ve imkânlarından değil aile hayatının ve dört çocuğunun da elinden alınmasına neden olur ve onu yalnız bırakarak anılarla dolu derin bir üzüntünün içine sokar.

Günlerden bir gün Cafer'e gönülden acıyan ve hep onun hayatını gözeterek takip eden dostu Muhammed Şekron onun yanına gelir. Ve ona *"Ne zamana kadar şarkılar söyleyip şarap ve içki içmeye devam edeceksin? Artık dedenin yanına geri dönmenin vakti geldi. Belki o sana (istediğin) kişisel özgürlüğünü verir"* deyince; Cafer de:

> *"Benim için artık dedem bitmiştir. O beni razı edemez. Çünkü ben dini alanda meslek sahibi olmayı ve görev almayı istemiyorum, dedemin benim için seçmiş olduğu hayatı kabul edemem. O da beni kabul etmez. Ancak din işlerini kendi görevim olarak kabul etmem şartıyla beni kabul edecektir. Ben ise çılgın bir maceraya atıldım ve bununla ölünceye kadar iftihar edeceğim. İyi veya kötü, rahat veya sıkıntılı bir hayat yaşasam dahi içimde bir şüphe ve şikâyet olmaksızın yine de bu hayatımdan onur duyacağım ve beni daima mutlu göreceksin. Sokakta başıboş gezerim ama yine de dedemin evine geri dönmem. Ben saygın bir şeyh olarak gözükmeyi veya aslı ve nesebi olan bir koca olmayı ya da dua okuyucusu ve geleneksel toplumun örf ve adetlerini uygulamayı reddediyorum."*[200]

O zamanlar Cafer, Muhammed Şekron'un ekibine katılır ve onlarla birlikte "Libton Bağı" denilen yerde konser icra etmeye gider. Konsere katılan, kırk yaşına gelmiş dul ama güzel, zengin, kültürlü, nezaket ve vakar sahibi "Hüdâ Sıddîk" adındaki ve aydın bir aileden gelen bir hanımefendiyle karşılaşır. Konser bittikten sonra Hüdâ Sıddîk onların ekibini özel bir odaya davet ederek tanışmak ister. Onlarla tanışıp kendini ve ailesini tanıtır. Grubun içinde şık ve yeni bir elbise giyinip kendisine çekidüzen veren ve yaşı

[200] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 73, 74.

yirmi beşe gelen Cafer, arkadaşlarına nispeten uzun boylu olup, gururlu duruşundan ötürü Hüdâ Sıddîk'ın dikkatini çeker.[201]

Bunun üzerine Muhammed Şekron *"Bu iş arkadaşım Cafer, Seyyid Râvî beyin torunudur"* deyince dikkat çekici, güzel bir tebessümle *"Öyle mi*?!" diyerek hemen onunla konuşmaya başlar. Sonra Muhammed Şekron *"O, sanat ve sanatçıları çok sever"* der. Daha sonra Hüdâ Sıddîk *"Çok iyi; ancak Râvî Bey bu durumdan razı mı?"* der. Burada Cafer imayla *"Dede torunundan nadiren razıdır"* diye cevap verir. Sonra Hüdâ Sıddîk onlara, özellikle Cafer'e bakarak *"En önemlisi yakın zamanda tekrar görüşmek üzere"* diyerek memnuniyetle ayrılır.

Muhammed Şekron, Hüdâ Sıddîk'tan Cafer'e övgüyle bahseder ve *"Yakın zamanda konser vermek için evine davet edileceğiz. O düzgün bir aileden ve büyük bir zatın kızıdır. Kendisi de saygın bir hanımefendidir. Bence o senden hoşlandı"* der. Cafer de sevinerek heyecanlı bir şekilde *"Sen kadınların bakışından anlar mısın?"* diye sorar. Muhammed Şekron ise *"Evet; Sana birkaç kez baktığını fark ettim"* der. Bu övgülerden sonra Cafer'de ona karşı yavaş yavaş bir his oluşmaya başlar.

Hüdâ Sıddîk, açılmış çiçeklerin kokularının buram buram her tarafa yayıldığı bahar mevsiminin bir gününde 'Hilmiyye' denilen bölgede bulunan duvarları alçak ve küçük bahçeli evindeki sünnet merasiminde konser vermesi için Cafer'le Muhammed Şekron'u ve ekibini davet eder.[202]

Merasime gelen Muhammed Şekron konsere *"Benim kalbim sende, senin kalbin bende"* diyerek başlar. Ekibin diğer fertleri heyecanla onun dediğini tekrar eder. Onların içinde Cafer'in sesi daha canlı ve yüksek çıkar. İkinci seanstan sonra Cafer kendini iyi hissetmeyince dinlenmek için bir ağacın altına oturur. Onu gören Hüdâ Sıddîk durumunu sormak için yanına gider. Saygıdan ayağa kalkmak isteyen Cafer, halsizlikten yere düşecek gibi olur. Bunu fark eden Hüdâ Sıddîk yavaşça *"Senin durumun iyi değil"* deyince, Cafer "*Beni mutluluk bu hale getirdi"* der. Sonra Hüdâ Sıddîk onun için bir bardak limonata ister. Ve onun genel hayatını ima ederek *"Macera arayan ruh beni şaşırtır"* der. Bunu anlayan Cafer hemen *"Kendi geleceğimi kendi irademle seçmek istiyorum"* der. Buna cevaben Hüdâ Sıddîk samimi ve sıcak bir tebessümle *"Maceracı*

[201] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 74, 75.
[202] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 77.

olmak her insanın hakkıdır. Dedenle tartıştığın ve heyecan verici haberlerin bana ulaştı" deyince, Cafer ona açılarak *"Yoldan çıkaracak şöhret, bilgi ve aydınlık arasında kaybolur"* der. Hüdâ Sıddîk gülerek oradan ayrılır. Bu olaydan sonra Cafer, kendisi için sanki yeni bir hayatın kapısı açılıyor gibi hissetmeye başlar.

Sünnet merasimi bittikten sonra Muhammed Şekron, Cafer'i 'Babül-Halk' denilen yerin kahvehanesine götürerek ona kendisine çekidüzen vermesi gerektiğini söyler. Cafer nedenini sorunca, Hüdâ Sıddîk'ın onun kim olduğunu ve onu ilgilendirecek her şeyini öğrendiğini ve kendisini Libton Bağı denilen yere özel olarak davet edip onunla görüşeceğini söyler. [203]

Bunları duyan Cafer, şaşırır ve inanamadığından ısrarla üst üste soru sormaya devam eder. Muhammed Şekron *"Bence sen Mervâne'ye tutulduğun gibi Hüdâ Hanım da sana tutuldu. Artık soru sormayı kes ve onun yanına varınca saygı göstererek, ilk konuyu açacak olan kişi sen olmalısın. Çünkü seni davet ederek ilk adımı o atmış oldu"* der. Muhammed Şekron, önceki olaylarda olduğu gibi bu konuda da isteyerek veya istemeyerek de olsa dostu olan Cafer'in başarılı bir hayata tutunması için aracı ve vesile olur. Hatta onu bu evliliğin olması için teşvik ederek, kendisinden dedesinin razı olacağını söyler.[204]

Cafer, belirlenen saatte Lipton Bağı'na gider. Hüdâ'yı görünce cesaretini toparlayıp, özgüvenli bir şekilde ona doğru yürüyerek şemsiyeyle gölgelendirilmiş yuvarlak bir masada onun karşısına oturur. Hüdâ'nın kadın hizmetçisi ise az uzakta beklemektedir. Görüşmenin olumlu veya olumsuz geçeceğini bilmeyen Hüdâ, şüphe ve tereddütlü bir şekilde nezaket ve büyüklüğüyle *"Umarım ben bu davetimle seni rahatsız etmemişimdir?"* diyerek ilk önce o soru sorarak konuya başlar. Cafer ise büyük bir güvenle *"Mutmain olasın, bu davetin benim isteklerimi yerine getirir. Aslında bu benim arzumdu, nasıl yerine getireceğimi bilmiyordum"* der. Hüdâ biraz nazlanıp ve şaşırarak *"Gerçekten mi? Ama nasıl? Nasıl yani?"* dediğinde, Cafer *"Bu konuşma uzayacak. En iyisi ben dinleyeyim"* der. Hüdâ tekrar ah çekerek *"Önemli değil, (söyle) ne arzulamıştın?"*[205] der.

[203] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 77, 78.
[204] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 79, 80.
[205] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 81.

Yine Cafer içten ve istekli bir bakışla *"Kalbinin samimiyetiyle seni seven bir adam olabilme arzusundayım"* der. Bunları duyan Hüdâ'nın utancından yanakları kıpkırmızı olur. Mutluluktan sessiz ve razı olmuş halde gözlerini kapatarak ufka bakar. Burada gerçekten âşık olup ilk adımı atan Hüdâ'dır. Hatta Cafer'le evliliği onun akrabalarıyla ilişkisinin kopmasına sebep olur. Bu aşk Cafer açısından bakıldığında, inanılmaz ve tasavvur edilemez ender bir durumdur. Zira bu evlilik, onu sadece başıboş gezmekten kurtarmayacak ya da sıradan bir evlilik olmayacak, aynı zamanda hayatın farklı alanlarına istediği gibi girebilecek ve yaşayabilecektir. Zenginlik, eğitim alma imkânı, çevresinden saygı ve değer görme, evin içinde huzur bulması vs. buna örnek verilebilir.

Önceden olduğu gibi yine Muhammed Şekron düğün merasimi hazırlıkları için Cafer'in yanında olur ve konserinden diğer bütün işlerine kadar her şeyiyle ilgilenir. Diğer yandan Muhammed Şekron, düğünden evvel Cafer'in dedesinin gönlünü almak için bu düğünün gerçekleşeceği günü ona bildirmişti. Ondan olumlu haber bekliyor olmasına rağmen hiçbir geri dönüş alamadı. Düğünleri, Hüdâ'nın 'Hılmiyye' denilen bölgedeki evinde yapılır. Hüdâ'nın bu evliliğe razı olmayan aile ve akrabalarından hiç kimse düğüne katılmaz. Fakat onun komşularından bazı kadınların gelip yardım etmeleriyle düğün gerçekleşir.

Damat ve gelin en mutlu günlerini şiddetli bir aşk ve güzel duygularla geçirir ve evliliklerinin ikinci ayına geldiğinde Hüdâ, Cafer'i teşvik ederek *"Bir gün bile olsa boş kalmanı istemiyorum. Şu anki yapıyor olduğun emlakçılığımın idareciliği düzgün bir iş sayılmaz. Ancak senin yükseklere uçman (daha iyi ve daha yüksek makamlı işlerde çalışman) beni razı edecektir"* der. Cafer sevgi dolu bakışlarla *"Demek beni yükseklere uçurma amacındasın"* deyince Hüdâ; *"Ezher'de eksik kalan derslerini bitirmen seni sevindirmez mi? Deden seni oraya niye gönderdi?"* der. Cafer ise *"Hayır asla! Onun kendi inandığı şeyler var. Bir gün sana onun dindar insan hakkındaki düşüncesini söyleyeceğim"* der. Bunun üzerine Hüdâ, *"Açık bir şekilde söylüyorum; evde düzenli bir şekilde ders çalışman gerekir. Hatta bir gün gelir ki eğitimini hukuk alanında tamamlayıp diplomanı alarak avukat olursun"* der. Hüdâ'nın bu mantıklı ve ileri görüşlü düşünceleri Cafer'i çok mutlu eder. Eğitim teklifi ve imkânları sunulan Cafer, ders çalışmayı sevdiğini ve bundan sonra da çalışacağını söyler. Yirmi beş yaşında uyuşturucu bağımlısı olan Cafer, tüm meşgalesini bırakıp derse yönelir. Başta Hüdâ olmak üzere bazı hocalardan yardım alır ve öğrenme seviyesi epey yükselir. Öyle ki kendisini çeşitli

derslere kaptırarak donanımlı bir insan seviyesine gelinceye kadar onları tahsil eder. Ana dersleri ezberlerken, tarih, felsefe, psikoloji ve sosyoloji kitaplarını rahat bir şekilde mütalaa eder. Zamanının çoğunu ilim tahsil etmek ve hakikatin peşinde titiz bir çabayla meşgul olmakla geçirir.

Cafer ilim ve bilim sayesinde, başta uyuşturucu bağımlılığı olmak üzere karışık düşüncelerden, belirsizlik ve içgüdülerle dolu bir hayattan kurtulup, ruhsal ve zihinsel bir özgürlüğe sahip olur. İşte bu özgürlük onu, hakikat bildiği akılla özleştirir. Bundan sonra hayatının bütün rotasında ve her bir kararında, yegâne güvencesi ve dayanağı akıl olur. Hatta aklı, Allah'ın en şerefli ve kutsal hediyesi olarak kabul edip, ondan başka hiçbir güdüleyici ve hedefin var olduğunu düşünmez, cüzî bir ilerlemenin kaynağının bile aklın dışında olduğunu kabul etmez.[206]

Cafer, aklı keşfetmeden önce anlamsız ve tatsız bir hayat yaşıyordu. Akıl dünyasının gerçekliğini bulduktan sonra tamamen bir boşluğun içinde yaşadığının farkına varır. Bu yüzden ona güvenle inanarak kalpten tutulur. Akıl sayesinde hayatının macerasını yaşayacağını ve bu maceranın hakikat macerası olduğunu düşünür. Geçmişte özgürlük davasında bulunarak, dedesinin sözlerini ve imkânlarını elinin tersiyle itip Mervâne'yle evlenen Cafer, şimdi ise o özgürlük isteğini, aslında kendi mizacının gerçek kölesi olma ve nefsani içgüdülerinin istek ve ihtiyacı olduğunu söylemektedir.[207]

Cafer'in dediğine göre, "İnsanların genel hayatında akıl başarılı olamaz, ancak aklın başarısı ilim çerçevesinde olur. Aksi takdirde içgüdüler, nefsani ve hayvani istekler, aklı kendi egemenlik ve hâkimiyeti altına alacaktır. Hatta öyle ki, bazen içgüdüler ilmin ürününü bile kolayca yutabilir. Akıl ise kendine has terim ve kavramlarını çalıştırır. Ama nedense milyonlarca insan hayvani arzu ve içgüdülerinden faydalanmaktadır. Akli meleke gücünün olduğu yerde genel trajedi, ülke için sloganlar, ırkçılık, yalan dolan düzmeceler ve aptalca tavırlar gibi içgüdülerin mahsulü de çürüyerek kaybolmaya mahkûm olacaktır.

Cafer için diğer bir felaket ve trajedi ise güçlü imanıyla aklının arasında Allah'a yönelik olan çatışma, yani Allah'ın var olduğunu aklıyla tasavvur ve hayal edememesidir. Kendi kendine soru sorarak, eğer akıl her şeyde benim rehberimse imanımı nasıl muhafaza

[206] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 89.
[207] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 90.

edecek? Kendi imanına ve gönülden gelen sözlerine güveni gevşeyerek bu çatışmayı yine aklın çözmesi gerektiğini söyler.[208]

Cafer akıl dediğimiz varlığın mukaddes olduğuna inanmış ve yıllarca bu şekilde ilim, eğitim ve düşünceyle meşgul olup birçok başarıya imza atarak pekçok sertifika elde etmiştir. Özelikle hukuk alanında lisans diploması alır ve ilmi konularda bakış açısı genişler. Tabi buraya kadar gelebilmesinin başlıca nedeni Hüdâ'nın maddi ve manevi desteğidir. Cafer eğitimini bitirir bitirmez 'Bâbul-Halk Meydanı' denilen yerde onun için kütüphane ve bekleme odaları olan özel avukatlık ofisi tutar. Bu süre zarfında da Hüdâ'dan dört çocuğu olur ve hayatının en güzel, en mutlu günlerini geçirir.[209]

Yeni avukat olan Cafer'e hem rehberlik edecek hem de ofisin detaylı işlerini yürütebilecek daha önce avukatlık yapmış tecrübeli bir kişinin ofise alınması gerekmektedir. Bu nedenle komünizm düşüncesine sahip Sa'd Kebîr denilen birini işe alırlar. Fazla zaman geçmeden ofiste Cafer'in yeni tanıştığı arkadaşları toplanmaya başlar. Bazıları ona avukatlık ve mahkeme konularında yardımcı olurken aynı zamanda ara sıra o dönemde Mısır'ın gündeminde olan siyasi partileri ve konuları aralarında konuşup tartışırlardı. Bundan önce de Cafer siyasi konulara yabancı değildi. Dedesinin evindeyken oraya gelip giden siyasetçiler ve aynı görüşleri taşıyan özel şahıslar var olmuş ve onlardan siyaseti çokça dinlemişti.

Cafer daha önce hiçbir zaman dikkatini çekecek kadar siyasetten etkilenmemiş ve hayatının bütün mutluluk ve üzüntülerini, siyasete dâhil olmaksızın yaşayıp geçirebileceğine inanmıştır. Fakat ilk defa Bâbul-Halk Meydanı'ndaki ofisinde liberalizm, sosyalizm, komünizm, anarşizm, faşizm ve Selefilik düşünceleriyle kendi zihninde boğuşarak şiddetli bir halde siyasete esir düşer ve başı dönmüş bir vaziyette kendini gürültülü bir girdabın içinde bulur. Cafer bu durumdan kurtulmak için hemen kutsal kabul ettiği akla sığınır.[210]

Geçmiş hayatında oynadığı tehlikeli rolün ciddiyeti ve etrafındaki kişilerin nezdinde olumsuz ve derin bir etki bırakması nedeniyle kendini halen rahat hissetmeyen Cafer, bir gün ofiste Sa'd Kebîr hoca ile beraber doktrinleri gözden geçirirken Sa'd Kebîr ona *"Sen kimsin?"* der. Cafer biraz sakin ve tedirgin bir şekilde *"Hiçbir şey değilim"* deyince, o da

[208] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 91, 92.
[209] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 93, 94.
[210] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 95, 96.

hassas ve sinirli bir şekilde ona *"Geber"* der. Bunun üzerine Cafer "Ama ben eğitim görmüş ve çok çalışkan biri olarak aklı mukaddes bilen kimselerdenim. Ancak siyaset, çıkar ve menfaatlere tabidir" deyince, Sa'd Kebîr;

> "*Akıl, hükümetin yönetim şekilleri hakkında ne düşündüğünü açığa çıkarmadan önce kendi muhtevasını elden vermez mi? Menfaat, sıradan olan insanları kendi partisinin tarafına yönlendirirken akıl, kendi aydınlığı doğrultusunda hakkı batıldan ayırt edebilmektedir*" der.

Cafer tebessüm ederek "*Sence benim menfaatlerim beni hangi yöne götürür*?" diye sorar. Sa'd Kebîr de "*Aklınla şu an ki tutumundan vazgeçebilirsin*" diye cevap verir. Bunun üzerine Cafer "*Neyse; düşünmem için biraz zaman istiyorum*" der ve oradan ayrılarak hiçbir derdini gizlemediği refikası Hüdâ'nın yanına gidip bu konudaki üzüntülerini onunla paylaşır. Dönemin siyasetini iyi bilen, tecrübeli ve kültürlü Hüdâ "*Ben, siyasetin aklı bozduğuna inanıyorum ve akıl kendisinin siyasete tutkun ve bağlı olduğunu görür*" der. Cafer ise *"Bu mümkündür ama başka kaçacak yol yok"*[211] der.

Artık Cafer'in siyaset, düşünce akımı ve particilik hakkında düşünmesi hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştu. İş yerinde işittiği şeyler onu mücadele ve mübarezeye çağırıyor ve oraya gelip giden arkadaşları hakkında kendine soru soruyordu. Aralarında sıcak ve yoğun duyguların var olduğuna şüphe etmemesine rağmen, anlar ki bazıları onun sınıf ve seviye konumuna düşman gözüyle bakmaktadır. İşte Cafer bu durumun, toplumun siyasal tartışmasının yegâne sebebi olduğunu anlar.

Bu olaydan sonra sanki o anda kendine gelmiş gibi daha çok sinirlenerek düşünmeye başlar. Seyyid Râvî'nin torunu olduğu için kendisini feodal sınıfına bağlı olarak görür ve bu şekilde kendini düşünce girdabından kurtarır. Nitekim çıkarları özel ve havas kişilerin maslahatlarıyla uyuşmaktadır. Evet, belki Selefilikle kesin bir tezat olmamakla birlikte liberalizmle de mutabakat etmemektedir. Yine kediyle farenin düşmanlığı gibi, mensubu olduğu feodal sınıfla komünizm ve sosyalizm arasında düşmanlık olduğunu düşünür ve sonra kendisine şöyle sorar: "*Her şeye rağmen bu düşünce ekollerinin arasından aklı tarafsız hakem seçmem mümkün müdür? Yoksa duygular bana ihanet eder de ben aklı zeki bir köle gibi kullanır mıyım?*"[212]

---

[211] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 97, 98.
[212] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 98.

Cafer bu şekilde başta aklı esas alıp bazen hanımıyla bazen de arkadaşlarıyla, en çok da kendi iş yerinde çalışan Sa'd Kebîr hocayla siyaset tartışarak Mısır'da bulunan o dönemki tüm parti ve düşünce ekollerini eleştirirdi. Bununla birlikte aklı kutsal bilir, tefekkür etmeyi ve düşünmeyi savunurdu.

Cafer kendi hayat hikâyesi olan bu hikâyeyi anlatırken, bu konuya gelince sesli bir şekilde kahkaha atarak gülmeye başlar ve onu dinleyen devlet memuru, kahkaha atmasının nedenini sorar. O ise *"Şimdiye kadar hiç kimseye, hatta sevgili eşime bile söylemediğim bir sırrı sana söyleyeceğim"* der ve sözüne şöyle devam eder:

> *"Bir keresinde, Peygamberin hayatıyla benim hayatımın arasında ciddi bir benzerlik olduğu aklıma geldi. Ben bilinçaltını bilmiyordum. Babam vefat etti ve beş yaşına girmemiştim annemi de kaybettim. Bundan dolayı dedem beni himayesine aldı. Daha sonra dedemin köşkünden ayrıldım. Bu da bir nevi hicret gibidir. Daha sonra benden büyük olan saygın ve soylu bir hanımla evlendim. O, benim eğitim görmeme ve iyi düşünmeme fırsat sağladı. Sonunda aklıma şu geldi ki benim de bir Risâlet'im var."*

Bu cümleleri duyan devlet memuru gülerek *"Risâlet'in dinî mi?"* diye sorunca, O *"Hayır hayır, benim Risâlet'im yeni çeşit Risâletlerdendir. Yani, yeni bir hizbin Risâlet'idir"*[213] diye cevap verir.

Cafer, bir süre daha hanımı ve çocuklarıyla birlikte iyi geçireceği vakitlerin verdiği sevgi ve lezzetten vazgeçip, gelecekte kendi kuracağı düşünce hizbi üzerinde araştırma yaparak kitap okuma, mütalaa ve düşünmekle meşgul olur. Kendisini geleceğin lideri olacağını düşünerek bir liderin sade, güçlü ve her konuya hâkim olması gerektiğini söyler ve böylelikle kendini Mısır'ın özgürlüğü için vakfeder. Bu süre zarfında tüm vaktini yoğun bir tefekkürle geçirirken, kendini duygusal kaymaların ve geleneksel inançların tuzağına düşmekten kaçınması yönünde sık sık uyarır. Diğer yandan gelecekte yapacağı işlerinin daha belirgin ve iyi bir şekilde netleşmesi için kendi inancını ve düşüncelerini yazar.

Önce siyasal ideoloji ve sosyal akımların tarihlerini, feodalizmden komünizme kadar kısaca anlatarak yazmaya başlar. Sonra projesini felsefi temel, toplumsal temel ve yönetim tarzı olmak üzere üç ana prensiple temellendirir. Felsefi temel, taraftarlarının

[213] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 100, 101.

kendi istek ve çabalarına bırakılmıştır. İster materyalizmi ister maneviyatı, hatta tasavvufu benimseyebilirler. Toplumsal temel, özü itibariyle kamu mülkiyetine dayanan komünist bir niteliğe sahiptir ve burada özel mülkiyeti, mirası, tam eşitliği ve her çeşit sömürüyü yasaklar. Herkesin yeteneğine ve ihtiyacına göre ilişkilerinde onlara rol model olmaktadır. Yönetim tarzına gelince; çoklu particilik, güçler ayrılığı, mülkiyet özgürlüğü dışında tüm özgürlükler ve insani değerleri güvence altına alma üzerine bina edilen demokrasi temelli ve genel olarak bu rejimin İslam şeriatı, Fransız devrimi ve Komünist devrimin meşru mirasçısı olduğunu ifade ederek projesini bitirir.[214]

Sonra Cafer bu el yazısının bir kopyasını Sa'd Kebîr hocaya verir ve *"Bu benim düşüncelerimdir. Senin o meşhur vasfın ve bana karşı olan boş konuşmaların beni korkutamaz. Kendi düşünce ekolümü kurmak benim hakkımdır; çünkü ben başka ekolleri kabul etmiyorum. Tüm düşünce okullarının bir dükkândan farkı yoktur"* der. Sa'd Kebîr hoca da ona şüphe dolu bakışlarla *"Bir şartla kabul ederim ki; gerçekten bu yazdığın proje uydurma değil de kendin ortaya koyabilmişsen"* der.

Sa'd Kebîr, el yazısını alır ve iki saat içinde okuyup bitirdikten sonra yüksek bir sesle ah çekerek *"Bir faydası yok. Sen kendi bildiğinden vazgeçmezsin. Bunlar uydurma, hayal ve toplanılması gerek olmayan şeylerdir. Sen ne istiyorsun?"* der.

Cafer de kızgın bir şekilde *"Benim düşüncelerimi kabul etmeni istiyorum. Daha sonra birlikte bir heyet oluşturarak bir parti kuralım; çünkü sizin kendinize ait bir irade ve tefekkürünüz yok ki"* der.

Sa'd Kebîr hoca ciddi bir üslupla *"Yazıktır, sen bunu gayet iyi biliyorsun ki biz bu konuda çok ciddiyiz. Bizim başımız ellerimizdedir ve biz insanlara inanıyoruz. Sen ne yapmaya çalışıyorsun ben anlayamıyorum"* der.

Cafer, *"Ben senden daha çok insanlara inanıyorum, onların halini ve hürriyetini düşünüyorum, insanların asaletine inanan bir kimsenin diktatörlüğe razı olacağını sanmam. Üstelik ben bu yolda ciddiyim ve hazırım, bu yola canımı koyarım. Yakında hizbimi kuracağım"* der.

Bunları duyan Sa'd Kebîr hoca halsiz bir şekilde ayağa kalkarak *"Bu bir gericilik... gericiliktir"* der.

---

[214] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 102, 103.

Cafer, kendi partisini oluşturmadan ve başka kimseleri partisine davet etmeden önce hanımıyla istişare eder ve yazılarını ona okutur. Durumun ciddi olduğunu öğrenen hanımı, büyük bir endişeye kapılarak onun yapacaklarının komünizmin anayasasına aykırı ve suç olduğunu söyler; fakat yine de onu ikna edemez.[215]

Bir yandan Sa‘d Kebîr hoca Marksizm’i, getirdiği ilke ve ideolojisini kabullendirmek için Cafer’i sürekli ikna etmeye çalışır.

Cafer’in, ofisinin bulunduğu bölgede çeşitli görüşe sahip ve her hizbin fikrini taşıyan arkadaşları ve tanıdıkları vardı. Çoğu zaman akşam yemeklerini onun ofisinde yerler ve aralarında münakaşa ederlerdi. Kalabalık bir akşam vakti Cafer çok sevdiği, vefalı ve eski dostu olan Muhammed Şekron’u da davet eder. Muhammed Şekron onlarla aynı yerde bulunmaktan pek hoşlanmaz ancak bir köşeden tartışmalarını dinlemeye devam eder. Bu günlerde Cafer kendi yanında sürekli bulunan Sa‘d Kebîr’i daha iyi tanıyıp, onun hakkında daha detaylı bilgiler öğrenmeye karar verir. Çünkü o, genelde Cafer’in ofisinde olur ve zamanının çoğunu onunla birlikte geçirirdi. Bütün düşünce akımlarının, hatta etkisini kaybetmiş ve geçmişte kalmış olan Feodalizmin düşüncelerinin bile temsilini yaparak savunurdu. Sa‘d Kebîr, her ne kadar Cafer ile münakaşa etse de diğer arkadaşlarına nispeten ona güvenir ve onun geleceğinin parlak olacağını düşünüp ona umut vadederdi. Geniş bir kültüre sahip olan Sa‘d Kebîr, kendi dava ve inancına sadık olmakla birlikte tartışma ve konuşma konusunda usta bir şahıstı. Onun cevval ve mücadeleci olmasından dolayı, Hüdâ’nın gözünde ona karşı ciddi bir hayranlık ve teslimiyet oluşmuştu. Muhammed Şekron, başka bir gün geldiğinde bu olayı fark eder ve Cafer’e arkadaşlarını beğenmediğini dile getirir. Bunun üzerine Cafer, arkadaşlarının iyi niyetli olduklarını söyler. Muhammed Şekron ise durgun ve çekingen bir halde Sa‘d Kebîr’in iyi niyetli olmadığını ifade eder.

Cafer, Muhammed Şekron’a bakıp gülerek onun neyi ima ettiğini daha iyi anlamak için, Sa‘d Kebîr’in her açıdan mümtaz biri olduğunu söyler ve onun hakkında asıl neyi kastettiğini açıkça söylemesini ister. Muhammed Şekron, itirazlı bir ses tonuyla evinin kapısını her gelene açmamasını tavsiye eder ve onun için endişeli olduğunu vurgular. Bu sefer Cafer, ona çok kızarak ne demek istediğini açıklamasını talep eder. Muhammed

[215] Mahfûz, *Kalbü’l-leyl*, 103-105.

Şekron da ona, Sa‘d Kebîr’in geniş bir düşünceye sahip olduğunu ancak güvenilir biri olmadığını söyler.

Bu olaydan sonra Cafer, eskisi gibi kendini rahat hissetmeyerek etrafına suizanla ve dikkatle bakmaya başlar. Kendi şeref ve namusu için tavır ve davranışlarını değiştirmeye karar verir; ancak hanımını kızdırıp da gözünden düşmemek için bunu hemen yapamaz. Zira hanımı, Sa‘d Kebîr’in konuşma tarzından hoşlanıp ona karşı ilgi duymaktadır. Başka bir gece toplanıp konuşmalarının ardından Cafer, Hüdâ’ya *“Eğer itiraf edersen senin komünist olduğuna şaşırmam”* der.[216]

Hüdâ, tebessüm ederek *“Yoksa benim Sa‘d Kebîr’in konuşmalarına dikkat etmem seni kıskandırıyor mu?”* diye sorunca Cafer *“Hayır; senin onun konuşmalarından etkilenmiş olman beni kıskandırıyor”* der.

Sonra Hüdâ *“O, süper ve seçkin bir şahıstır, onun haline acıyorum”* der.

Bu olay cereyan ettiğinde Hüdâ’nın yaşı elli veya elliyi geçmiş, Sa‘d Kebîr’in yaşı ise otuza varmıştı. Cafer’in de Hüdâ’ya karşı derin bir dostluktan başka bir hissi kalmamıştı. Cafer, halen eski dostu olan Muhammed Şekron’un söylediği sözlerin ne anlama geldiğini, *“O, benim gördüğüm şeyin daha fazlasını mı gördü acaba? Yoksa benden gizlediği şeyler mi var? veya Hüdâ yaşlı olmanın sıkıntılarını mı çekiyor?”* diye kendi kendine soruyordu. Ancak o zamanlarda da Hüdâ hala güçlü ve sağlam bir kadın olup, akıl ve bilim açısından örnek olabilecek nitelikteydi. Sa‘d Kebîr’in tavırlarında Cafer’i şüphelendirecek ne bir yanlış hareket ne çirkin bir işaret ne de söylediği kötü bir kavram vardı. Bunlara rağmen kendine yediremeyip, dayandığı ve mukaddes bildiği aklı sarsılır ve müphem bir heyecan ve gerilmenin kurbanı olmak zorunda kalır.[217]

Daha sonra Cafer, kendi hizip ve topluluğunu oluşturmaya başladığı günlerin birinde Sa‘d Kebîr ile kendi ofisinde yalnız iken tıpkı geçmişte olduğu gibi siyaset ve hizipler üzerine sert bir üslupla tartışır ve birbirlerine kızmaya başlarlar.

Sa‘d Kebîr, heyecanla ona karşı *“Sen siyasal, toplumsal ve metafizik bir hizbin hayâlindesin, biliyor musun? İyi bir partiyi ve düşünce okulunu kurmak, tam bir ömür gerektirir. Okuyan insanlar bile bir veya iki sene zarfında ancak tüm hizipler hakkında bilgi sahibi olup, onların arasından herhangi biri doğru fikir ve düşünceyi barındırıyorsa*

[216] Mahfûz, *Kalbü’l-leyl*, 106, 107.
[217] Mahfûz, *Kalbü’l-leyl*, 108.

onu seçer. Bu, bir araya getirilen çelişkili düşüncelerin arasından bir seçim olayından başka bir şey değil ve herhangi bir canlının yapabileceği bir iştir. Eğer senin istediğin gibi mümkün olsaydı, şu ana kadar dünyadaki okurlar sayısınca hiziplerimiz olurdu" der.

Cafer de umulmadık bir şekilde ona karşı *"Utanmaz edepsiz, haysiyetsiz"* diye bağırır. O ise şaşkın bir vaziyette yavaşça Cafer'e bakarak *"Ne diyorsun sen? Hocanla konuşuyor olduğunu unuttun mu?!"* der. Bunu duyan Cafer, kendini tutamayıp Sa'd Kebîr'in üzerine atlar ve birbirleriyle dövüşürler. Orada onları ayıracak hiç kimse de yoktur. Sa'd Kebîr, Cafer'e nispeten daha genç; Cafer ise ona nispeten daha güçlüdür. Çatışma esnasında nefes nefese kalan Cafer, kâğıt kesiciyi alarak Sa'd Kebîr'in boynuna saplar ve o an ofisin içerisi büyük bir sessizliğe bürünür. Sa'd Kebîr'in yüzünün renginin değişerek ruhunun çıkmasına ve unutulmaz bir haline şahit olmak zorunda kalan Cafer, bütün bu olayların sonunda katil olur.[218]

Cafer, bir açıdan Sa'd Kebîr'in ölmesini gerektirecek hiçbir bahane ve sebep olmadığını, diğer bir açıdan da onun ölmeyi hak ettiğini düşünmektedir. Yani aynı fikirlere sahip olmayıp siyaset tartışmalarından dolayı öldürülmemesi gerekirken, ancak ona karşı hanımı üzerinden şüpheleri olduğu nedeniyle ölmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Cafer, Sa'd Kebîr'i neden öldürdüğüne dair şüphelerine geçerli bir sebep bulamaz. Eşini Sa'd Kebîr'den kıskanmasını haklı bir sebep olarak görmez. Ahmaklık olarak nitelediği bu şüphesinden dolayı eşinin derin bir üzüntüye kapıldığını zikreder. Sa'd Kebîr'i öldürmesinin asıl nedenini, onun akla tapan ve aklı kutsal sayan biriyle alay etmesi olarak açıklar.

Bu trajedi nedeniyle hapse giren Cafer, mahkemede onu neden öldürdüğü gerçeğini asla itiraf etmez. Mahkeme de konuyu komünistlerin arasında gerçekleşen bir ölüm davası olarak anlar. Çünkü o, hapiste ısrarla ve sürekli bir şekilde, kendisinin siyasi bir suçlu olduğunu söyler; fakat yine de mahkeme tarafından bir katil olarak bilinir.

Olaydan önce Muhammed Şekron, Cafer'e dedesinin ağır hasta olduğunun haberini getirir ve ona, hanımı ve çocuklarıyla birlikte dedesini ziyaret etmesini tavsiye eder. Ancak ziyaretin gelecek cuma gününde yapılmasına karar verilmişken, Cafer perşembe günü cinayet işler. Bu olaydan sonra hapse giren Cafer'e dedesi tarafından ne bir haberci

[218] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 109.

ne de bir mektup gelir. Yaşamış olduğu olaydan dedesinin haberi olup olmadığını bile bugüne kadar bilmiyordu.[219]

Cafer hapishanedeyken eşi Hüdâ sadece bir kez ziyaretine gelir ve sonra vefat eder. Daha sonra Muhammed Şekron, ona çocuklarının bakımını Hüdâ'nın halasının üstlendiğini ve kendisiyle birlikte çocukları Almanya'ya götürdüğü haberini verir. Cafer yine rahat durmayıp hapishanede bulunan insanları ve orada görevli olan memuru, kuracağı yeni partisine davet etmeye başlar. Oradaki insanlar arasından cahil, olumsuz düşünen ve dalga geçen kimselerle karşılaşırken, sadece hapiste görevli olan memur, onun asil bir soy ve nesebe mensup olmasına rağmen talihsizlik yaşadığı için onunla şefkatle ilgilenirdi. Bu süreç içinde zindanda görme duyusu zayıflar, ciddi hastalıklar geçirir ve sonunda hapisten o şekilde çıkar.

Cafer, hapisten çıktıktan sonra ilk olarak Hüdâ'nın 'Halime' denilen bölgede yaşamış olduğu evine gider. O evin yerine sigortalı bir şirket tarafından yeni ve yüksek başka bir bina yapılmıştır. Daha öncesinde de Cafer'e hanımından bir miktar para miras kalmıştır. Cafer o paranın tümünü sigara ve benzeri şeylere harcar.

Cafer, Mercûş Mahallesi'ne yakın olan dedesinin köşküne gitmek için Han Cafer mahallesine vardığında, köşkün yüksek duvarının altında durup eski kapıya bakar. Fakat kapı eğrilmiş, yamuk bir halde onu karşılar. Bu manzara karşısında Cafer büyük bir hayrete düşer. Kapıyı iterek içeri girdiğinde ise karşılaştığı manzara, aklının ucundan dahi geçmeyecek bir yıkıntıdır. Ne bağ kalmıştır ne de köşkün odaları … ne çiçekler ne de kuşlar… Her şey yok olmuş ve harabeye dönmüş, uyuşturucu bağımlılarının mekânı haline gelmiştir. Yalnızca etrafı saran yüksek duvarlar ayakta kalmıştır. Bu perişanlık karşısında Cafer, pişmanlıktan toprağı tekmelemeye başlar. Ardından, gerçeği öğrenmek için dedesinin mahalledeki dostlarını arar ve onlardan duyar ki, Cafer hapse girdikten bir yıl sonra dedesi vefat etmiş, tüm mal varlığını ve mülkünü hayır işlerine vakfetmiş ve geriye hiçbir şey miras bırakmamıştır.

Şimdi Cafer yaşlı ve hasta, aynı zamanda görme duyusu zayıflayıp bedenen yıpranmış ve zor anlar yaşadığı simasından belli oluyor bir vaziyettedir. Vakıflar Müdürlüğü

[219] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 110, 111.

memurunun karşısına dikilmiş, inatla dedesinin vakfettiği mirasını isteyerek tüm macera dolu hayatını ona bir gecede hikâye etmektedir.[220]

2.3. ROMANDAKİ KARAKTER VE TİPLER

2.3.1. Karakterler

Karakter; dünya hayatının tüm unsurlarında ve yaşanan olaylar karşısında kendisine ait bir tutum ve davranış sergileyen kimseye denir. Bu kimsenin tavır ve davranışları, yaşamış olduğu toplumla ve sosyal çevresiyle birebir ve direkt olarak ilişkilendirilemez. Kişinin karakteri, her ne kadar çevresinden ayrı düşünülse de kendi içinde de bağımsız değildir. Yaşadığı toplumda kendisine benzer bireyler bulunsa bile, bir karakterin diğer insanlardan farklı hisleri, fikirleri, ruhsal yapısı, hâl ve hareketleri bulunur.

Roman türünde genel olarak tipler araç, karakterler ise amaç olarak görülmüş, bundan dolayı yazar karakter kavramını, iç dünyası başta olmak üzere tüm özelliklerini en ince ayrıntılarıyla birlikte okuyucuya bir olgu olarak sunmuştur. Karakterin önemli bir diğer özelliği ise psikolojik ve bedensel olarak devamlı bir değişim halinde olması ve doğal olarak bu değişimin hâl, hareket ve düşüncelerine etki etmesidir.[221]

Tip ile karakter arasındaki en önemli farka gelince tip, toplumsal boyutla karşımıza çıkar ve bulunduğu sosyal durum, olgu ve olaylar bizatihi kendisi üzerinden işlenir. Karakter ise tam aksine birey olarak ele alınır, mutlulukları olsun acıları olsun her türlü duygu sadece kendisine ait olup yalnız onunla sınırlandırılmıştır.[222]

Karakterler; yuvarlak (çok boyutlu), düz (tek boyutlu) ve simge (sembolik) karakterler olmak üzere üç kısımdan oluşur. İlk olarak yuvarlak karakterleri ele alırsak, romanın merkezinde bulunmakla birlikte, romanın başlangıcından sonuna kadar olan süreçte geçireceği içsel ve dışsal değişikliklere sahip olmasıyla bilinir. Romanın içeriği ve romanda geçen vakalar, ağırlıkla bu tip karakterler üzerinde yoğunlaşarak bağ kurulmaktadır. Eğer biz bu tip karakterleri romandan çıkarırsak, okuyucuların romandan alacağı hiçbir şey kalmayacaktır.[223]

---

[220] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 112-114.
[221] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 159, 160.
[222] "Karakter Nedir? Tip nedir?", *Türk Dili ve Edebiyatı* (Erişim 07 Ekim 2024).
[223] Mehmet Tekin, *Roman Sanatı 1* (İstanbul: Ötüken, 2019), 102, 103.

İkinci olarak düz karakterleri incelersek, bu karakterler sıradan ve basit bir kişiliğe sahip olmakla birlikte tek bir vasıf ve fikirden meydana gelirler. Yaşanan hâdiselerin etkisiyle değişime uğramadıklarından dolayı okuyucu tarafından rahat bir şekilde hatırlanırlar. Aynı zamanda çok fazla şaşırtıcı olmasalar da dikkat çekme özelliğine sahiptirler. Ayrıca değişmez ve bilinen çizgileriyle karikatürü anımsatırlar. Bu karakterler derin ruhsal niteliklerden mahrumdurlar. Romandaki bulunma nedenleri sosyal ilişkileri güçlendirmek, sosyal bir çevre oluşturmak ve romanın ana karakterlerinin belli olması için onlara karşı bir zıtlık olsun diye oluşturulmuşlardır. Bu karakterlerin olayların gelişmesindeki rolü ve katkıları göz ardı edilmemekle birlikte ikinci planda görülürler.[224]

Üçüncü tür karakterlere gelince bunlar sembol (simge) karakterlerdir. Sembol karakter ise romanda anlam yükü taşıyan herhangi bir görüş, düşünce, söz ve davranışlara sahiptir.[225]

Bu başlık altında şahıslar romanın olayları içinde geçtiği şekilde zikredilecek ve bahsi geçen karakter tiplemeleri açısından değerlendirilecektir.

2.3.1.1. Cafer

Cafer Râvî, romanda yuvarlak karakteri temsil eden tek ana karakterdir. Seyyid Râvî'nin tek torunudur. Çocukluk ve gençliğinin bir kısmını dedesinin evinde geçirmiştir. Bu dönemlerde can dostu olan Muhammed Şekron'la tanışır. Aynı zamanda Ezher Üniversitesi'nde eğitim görmektedir. Mervâne'ye âşık olduktan sonra eğitimi bırakır. Babası İbrahim Râvî, annesi ise Sekîne'dir. Hayatında iki kez evlenir. İlk eşinin adı Mervâne'dir. Bu evliliğinden dört çocuğu olur. Bu evliliği sebebiyle dedesinden ayrılır. Başta Mervâne'nin geçimsizlik ve zorbalığı olmakla birlikte çevresinin verdiği kötülüklerden uyuşturucu gibi bazı zararlı maddelere bağımlı olması ve diğer yandan ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle Mervâne onu terk eder. Cafer, bu süreçlerde Muhammed Şekron'la düğün ve konserlere gidip şarkı söyleyerek geçimini sağlarken ikinci hanımı olan Hüdâ Hanımla tanışır ve evlenir. Daha sonra Sa'd Kebîr hocayla tanışır ve onu "Bâbü-l Halk" denilen yerdeki ofisine kendisi için hoca olarak alır. İkisinin siyasi

[224] Veysel Şahin, *Romanda Kişiler Dünyası*, ed. Ramazan Korkmaz (Ankara: Akçağ, 2018), 569; Tekin, *Roman Sanatı 1*, 103.
[225] Şahin, *Romanda Kişiler Dünyası*, 574.

görüşleri farklı olduğundan dolayı her gün siyasi akımlar üzerinde tartışırlardı. Bir gün aralarında gerçekleşen sert tartışma nedeniyle Cafer, Sa'd Kebîr'i öldürür ve hapse girer.

Cafer; gençliğinde uzun boyu, geniş omuzları, siyah gözleri ve kaşlarıyla yakışıklıyken, sonrasında kamburlu bir hale dönüşmüştür. Yaşamış olduğu hayatın zor şartlarından dolayı vücudu yıpranmış ve gözleri zayıflamıştır. Her gün gece yarısına kadar caddelerde dolaşıp dedesinden kalan eski ve harabe bir evde yaşamını sürdürmüştür. Çok eskiden tanıdığı birkaç dostu dışında hiçbir yakını ve akrabası kalmamıştır. Bunlara rağmen hayatın her alanına cesaretle girmeye yeltenen ve her zorluğu yenebilme inancına sahiptir. Aynı zamanda pek gururlu, kendine güvenerek geçmişiyle övünen, biraz tamahkâr, ulaşılması kolay olan şeyleri seven ve onun için mücadele eden bir yapısı vardır. Ancak karşısındaki kimseyi tanıdığı zaman, onunla onun gibi davranan, elde etmek istediği bir şeyde hatalı veya yanlış bile olsa ısrarcı olmaktan çekinmeyen biridir. Kendi lehine hak doğacağını ihtimal verdiği bir noktada, ne kadar zor durumda olursa olsun başkasının yardımını asla kabul etmez. Vakıflar Müdürlüğü memuru, Cafer'le ilk karşılaştığında onun hakkında şunları söyler:

> *"Benimle Cafer arasındaki ilişki samimileşti. O yalnızdı; öyle ki ona biri gülümsese bile ona bağlı kalmaya çok istekliydi. Endişeli olması onun kararsızlığını gösteriyordu. Razı edilmesi kolay gözüküyordu. Onda olan bazı zahiri ve batını şeyler beni ona çekti. Geçmişte olan anıları, dillerde dolaşan Râvî'nin evinin büyüleyici olması, orada yaşanmış olaylar ve Cafer'in yaptığı çılgın işleri buna bir örnekti. Ve yine görüntüsü nefret uyandırıcı olmasına rağmen ve ömrünün sonlarında bahtsız olduğuna gönlümün acıması, beni ona meylettirdi. Eğer keder veya hastalıkları olmasaydı, belki onun yaşlılığı heybetli, uzun boylu ve vakarlı olacaktı."*[226]

Cafer bazen kendisiyle çelişir, elinden hiçbir iş gelmese de her türlü zorluklara meydan okurdu. Çocukluğundan beri yerine göre aşırı inatçı ve geçmiş hayatı ne olursa olsun yine onunla gurur duyarak iftihar eden bir şahıstır.

Konuşurken sözünün kesilmesinden ve alay edilmesinden hoşlanmaz, özgürce konuşmayı severdi. Konuşmasının kısıtlanmasından nefret eden, konuşurken konudan

[226] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 9.

konuya kolayca atlamayı bilen ve onu dinleyip sözlerini tamamlamasına teşvik eden bir dinleyicinin karşısında olmasından hoşlanacak bir meziyete sahiptir.

Cafer, küçükken babasının ölümünden sonra annesi tarafından pek fazla ilgi görememiştir. Annesi öldükten sonra dedesinin evine getirildiğinde dedesi başta olmak üzere etrafındaki herkes onunla sevgiyle ilgilenirdi. Dedesinin evinin tüm imkân ve varlıkları adeta ona hizmet etmek için bulunurdu. Buna rağmen Cafer, anne ve babasının geçmiş olaylarını sık sık düşünerek sorgular ve dedesine, babasının annesiyle olan evliğinden dolayı onu niye evinden kovduğunu ara ara sorardı.

2.3.1.2. Seyyid Râvî

Seyyid Râvî romanda düz karakteri temsil edenlerden biridir. Cafer'in dedesi olup, İbrahim'in babasıdır. Hanımı önceden ölmüş ve kendisi yalnız yaşamaktadır. Râvî'nin torunu Cafer evine ilk kez gelip onunla karşılaştığında dedesi yaşlanmıştı. Seyyid Râvî sabır ve büyüklüğü ile öne çıkmaktadır. Dünya hayatının çeşitli olaylarını tecrübe etmiş olup artık her türlü gelen olumsuz olaylara karşı aldırış etmez bir haslete bürünmüştü. Vakarlı bir duruşa sahip olmakla birlikte cömert, metanetli bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda sert olmayan, cana yakın ve az konuşan bir mizacı vardır. Etrafındaki kimselere özellikle aile efradına her yönden tam bir hâkimiyet sağlayarak, aile fertlerinin günlük yaşamındaki ince ve detaylı her bir konuda bile -ister tavsiyesiyle olsun ister emriyle- sözünü kolayca geçirmesini bilen bir karakterdir. Sözünü tutmayan kimseyi ne kadar severse sevsin otoritesinin var olduğu yerde veya kendi evinde yanında istemezdi. Başta ahlak, takva ve dini ilimler olmak üzere geleneksel sanat, şiir, musiki, kültür gibi toplumda değer gören her çeşit ilmî unsurlara çok önem verirdi.

Seyyid Râvî yüz hatları olarak uzun ve zayıf, buğday tenli, alnı çıkık, uzun burunlu, gıdığı düşük ve beyaz sakallı olup rahat bir bakışa sahiptir. Oturduğu zaman başı dik ve heybetli bir şekilde otururdu. Genellikle beyaz, geniş ve uzun elbise giyer, omzuna çiçek deseni dikilmiş atkı takardı. Ayrıca başında beyaz fesi bulunurdu. Aynı zamanda cüsseli ve heybetli bir yapısı vardı.

Baba tarafından Ezher Üniversitesi'ne bağlıdır. Ayrıca babasından kendisine büyük bir mal varlığı kalmıştır. Bundan dolayı eğitime çok fazla yoğunlaşmamış, emlak işine yönelmiştir. Ara sıra din, felsefe, ekonomi, siyaset ve edebiyat ilimlerine ait kitapları

mütalaa etmiştir. Bu okumalarından dolayı etrafında dindar, tasavvufî, siyasi, edebiyatçı kimseler bulunurdu.

Dini bir yaşantıya sahip olan Seyyid Râvî Ramazan aylarında hoş ve iyi vakit geçirmek için geceleri ilahi, tasavvuf müziği ve şiirlerden oluşan güzel programlar düzenlerdi. Zira dine muhalif olmayacak şekilde zevk alacağı bir hayat yaşamayı severdi.

Seyyid Râvî'nin toplam sekiz evladı olmuş ve bunların yedisi buluğ çağına gelmeden vefat etmiştir. Sadece Cafer'in babası olan İbrahim Râvî hayatta kalmıştır. Bu nedenle Seyyid Râvî'nin çok değer verip sevdiği, gelecekteki tek ümidi ve hayallerini gerçekleştirecek kişi oğlu İbrahim'di. Bu oğlu, evliliği konusunda babasının sözlerini dinlemediği için ve aralarındaki ihtilaftan dolayı babasının evinden ayrılmak zorunda kalmıştı.[227]

Seyyid Râvî'nin, oğlunu düşmanca kendisinden, evinden ve ailesinden uzaklaştırmasında mirasından mahrum bırakmak gibi bir amacı yoktu. Ona ölümden daha zor ve ağır gelen şey; çok sevdiği tarafından ümitsizliğe düşmesi ve bu nedenle kendisinde oluşan sinir ve öfkenin, gönlünün epeyce katılaşmasına yol açmasıdır. Bu olayın verdiği üzüntüden dolayı kendi evinde bile köşelere çekilir ve yalnız kalmayı tercih ederdi. Hâlbuki onda affetme ve bağışlama özelliği vardı. Hayatına güzel bir şekilde devam eden, kendine hâkimiyeti tam ve iyi bir ahlaka sahip biriydi. İşte bu kırgınlıklar, gelecekte ailede büyük sarsıntı ve ayrılığın ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.

Aynı zamanda Seyyid Râvî günlük tutuyor ve hatıralarını yazıyordu. Yaşadığı bölgedeki alimlerden biri olup, onların içinde sadece kendisi serbest meslek ve emlakçılıkla uğraşmayı tercih ediyordu.

2.3.1.3. İbrahim Râvî

İbrahim Râvî, romanda düz karakteri temsil edenlerdendir. Cafer'in babası ve Sekîne'nin kocasıdır. Seyyid Râvî'nin sekiz evladından hayatta kalan tek çocuğudur. Oğlu Cafer beş yaşına girmeden önce genç yaşta vefat etmiştir. Cafer, babası hakkında hiçbir şey hatırlamamaktadır, hatta simasının nasıl olduğunu bile bilmemektedir.

İbrahim, Seyyid Râvî'nin geleneksel ailesinin dini ilimleri ve eğitimiyle büyür. Daha sonra gezmek ve okumak için Avrupa'ya gitmek ister. İlk başlarda Seyyid Râvî kabul

[227] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 30, 31.

etmese de daha sonra İbrahim, babasının rızasını almayı başarır ve Fransa'ya gider. Orada felsefe ve teoloji ilimleri öğrenir. Ancak okuduğu okuldan bir diploma alamadan tekrar Mısır'a döner ve babasına emlakçılık işlerinde yardımcı olur. Bu dönemlerde din, bilim ve felsefe uzlaşması konularında ara sıra gazetelere makale yazıp gönderirdi. Biraz daha tecrübe kazandıktan sonra "el-Fecr" gazetesinde tercümanlık yapmaya başladı.

Seyyid Râvî, oğlunu Ezher Üniversitesi'nin hocalarından birinin kızıyla evlendirmek isterken, İbrahim ise hiçbir akrabası ve soyu sopu belli olmayan fakir Sekîne'ye âşık olur ve kimsenin haberi olmadan onunla evlenir. Bu nedenle babası Seyyid Râvî, ona çok kızar ve onu evinden kovar.[228]

2.3.1.4. Sekîne

Sekîne, Cafer'in annesi ve İbrahim'in âşık olup evlendiği eşidir. İkisi birlikte Mercûş denilen yerde yaşadı.[229] Aslı ve nesebi belli olmayan Sekîne eskiden Seyyid Râvî'nin evine gelip giden ve kimsesi olmayan bir hizmetçiydi.[230] Siyah ve uzun peruklu saçlara sahip olup, ince yapılı ve orta boylu bir hanım efendidir; ancak aşırı güzelliğinden dolayı hayatında çok sıkıntı çekmiştir.[231] Aynı zamanda evine ve kültürüne sadık biridir. Dini bilgileri az olsa da samimiyetle yaşamaya gayret ederek çocuğu Cafer'i eğitmeye çalışmıştır. Sözlerinde ve konuşmalarında şiir tarzı geleneksel bir üsluba sahip olup pek duygusaldır. Kocası İbrahim öldükten sonra ömrü boyunca hep siyah elbise giyerek ve gezip dolaşarak kendisini teskin ederdi.[232] Kocasına aşırı derecede âşık ve bağlı olduğundan dolayı ara sıra oğluyla mezarına giderek dua ederdi.[233] Cafer annesiyle babasının mezarına gittiklerini şöyle anlatır:

> *"Bir gün annem beni, babamın kabrini ziyarete götürdü. Sonra onunla konuşmaya başladı ve şöyle dedi: "Eşin ve oğlun seni selamlıyor, senin için Allah'tan rahmet ve mağfiret diliyor. Ey insanların en sevgili ve en şereflisi! Yalnızlığımı ve derdimi sana söylüyorum. Sen de bizim için Allah'a dua et ey sevgilim".*[234]

[228] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 31-34.
[229] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 24.
[230] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 46.
[231] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 21.
[232] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 16.
[233] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 21.
[234] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 18.

Kocası öldükten sonra yaşadığı ayrılık acısı, hayatın mücadele ve sıkıntıları, onu dünya yaşamından soğutup daha çok ahirete ve ölüme yönelen bir kadın haline getirir. Bu yüzden oğlu Cafer'e hep ahiret konularını özellikle cenneti anlatırmış.

2.3.1.5. Komşu Kadın

Komşu kadın, Cafer'in annesi öldükten sonra onunla ilgilenen ve ona bir dedesinin var olduğunu söyleyerek onu dedesinin evine getirip onunla tanıştıran hanım efendidir. Komşu kadının ismi romanda geçmez. O, duygusal biri olup etrafındaki insanların hal ve hatırlarını sorarak acılarıyla ilgilenen ve merhametiyle öne çıkan dinine bağlı asil bir kadındır. Cafer'in annesinin öldüğü gün komşu kadın ona annesinin halini sorar, Cafer de ona durumu anlatır ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> *"Bir sabah, annem her zamanki gibi beni uyandırmadan kendiliğimden uyandım. Annemi derin uykuda, yüzüstü yatarken buldum ve yalnız başıma uyandığımı fark ettim. Küçüklüğümde bir kez olsun onu uyandıracağım için sevindim. Ağzımı kulağına yaklaştırarak defalarca seslendim ancak o cevap vermedi. Onu nazikçe hareket ettirerek tekrar seslendim. Sonra onu daha sert bir şekilde sarstım; fakat yine yanıt vermedi. O kadar ısrarla seslendim ki sesim odayı doldururken, en ufak bir harekette bulunmadı. Tamamen ümitsizliğe kapıldım, bu yüzden yataktan indim ve odayı terk ettim. Sonra konsolun üzerinden bir nar aldım ve çatıya çıktım. Narın kabuğunu soydum ve kırmızı tanelerini çiğneyerek çekirdeğini tavuklara atıyordum. O anda komşu kadını gördüm. Annemin nasıl olduğunu sordu, ben de ona durumu anlattım. Bunun üzerine kapıyı açmamı söyledi. Eve gelince hemen anneme doğru koştu ve başını ona doğru eğdi. Ben ise kapının önünde duruyordum. Fazla zaman geçmeden eliyle göğsüne vurarak "Ey Cafer'in annesi!" diye bağırmaya başladı. Sonra beni kucağına alarak evine götürdü. Ben ise annem, annemi istiyorum diye bağırdım. En kötü günlerden olan iki gün boyunca komşunun evinde kaldım. İkinci günün gecesi bana "Üzülme Cafer! Allah büyük ve merhametlidir"* dedi.

Bir müddet geçtikten sonra komşu kadın mutlu bir halde Cafer'in yanına gelerek "*Yavrucuğum; Müjdeler olsun, Allah'ın izniyle dedenin yanına gidiyorsun!"*[235] diye elinden tutarak onu dedesinin evine götürür.

2.3.1.6. Behçet

Behçet; orta yaşta, nazik ve kızıl tene sahip birisidir. Seyyid Râvî'nin evinde yaşayan, orada geçen her olaya tanıklık eden, samimi bir şekilde o ev için gönülden çalışıp çırpınan, güvenilir, duygusal ve biraz çekingen bir hanımefendidir. Cafer, dedesinin evine geldikten sonra on dört sene Behçet'in gözetiminde yaşar. Onun kendisine gösterdiği ilgi ve şefkat nedeniyle aralarında anne ve çocuğunki gibi farklı bir sevgi bağı oluşur. Bundan dolayı Cafer; anne ve babasının, dedesinin evinde yaşamış olduğu eski olayları Behçet'ten öğrenmiş olur.[236]

Evde Behçet dışında nispeten genç üç kadın daha vardı. Cafer'in de yaşı on sekiz civarı ve buluğ çağının zirvesindeydi. Bir taraftan anne ve babasının geçmişte yaşadıklarından dolayı dedesine karşı kin duyuyor ve onun hakkında olumsuz düşünüyordu. Diğer yandan şehvet gibi içgüdülerine maruz kalarak kadınlara karşı kendini kontrol edemez hale gelir. Behçet onun hal ve tavırlarının değiştiğini fark eder ve şefkatli bir anne gibi ona şöyle der:

> *"Kendini aşağılanmaya maruz bırakma. Deden evdeki her şeye kişiliğinin bir uzantısı olarak bakar ve bunlara dokunmayı kendisine saygısızlık olarak görür. Şu ana kadar onun imkanlarından yararlandın ve şüphesiz bunun şükretmeye değer bir nimet olduğunu anladın. Ancak dedenin öfke dolu başka bir yönü de var. Bu yüzden ondan kaçınmalısın ve bunu en iyi sen anlayabilirsin... Evet, sen bir müminsin ve duaların gerçek bir ibadettir. Neden evlenmeyi düşünmüyorsun? Deden, hayallerini fazlasıyla karşılayacak bir kızla seni evlendirebilecek durumda!"*[237]

[235] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 22, 23.
[236] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 30.
[237] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 44.

Bunun üzerine Cafer, ona evlenmeyi henüz düşünmediğini ve daha erken olduğunu söyler. Behçet de *"Düşüncelerini anlayamam; ama eğer yardım istersen emrindeyim"*[238] der.

Cafer, dedesinin evinden ayrılırken Behçet'le aralarında duygusal anlar yaşanır. Behçet ona biraz para vermek için teklifte bulunur; ama Cafer biraz birikmiş parası olduğunu söyleyerek onun teklifini geri çevirir ve evden ayrılır.[239]

2.3.1.7. Muhammed Şekron

Muhammed Şekron, romanda düz karakteri ifade eden bir yan karakterdir. Seyyid Râvî'nin komşularından birisinin çocuğudur. Romanda vefalı oluşu ve güzel sesiyle öne çıkmaktadır. Ayağı aksak ve büyük burunlu olmasına rağmen hoş ve güzel bir yüzü vardır. Aynı zamanda etkileyici ve güzel bir sese sahiptir. Babası ise at arabası şoförlüğü yapar.[240] Cafer, bir gece onu eve davet ederek dedesi ve musiki hocası olan Şeyh Tâhir el-Bundukî'yle tanışmasına vesile olur. O gece bir şarkı seslendirmesiyle sesinin güzelliği herkes tarafından beğenilir. Cafer, Muhammed Şekron'u ve sesinin güzelliğini şöyle anlatır:

> *"İlişkimiz kısa sürede sağlam bir dostluğa dönüştü. Çok yüzeysel ilişkinin ortasında derin ve sarsılmaz bir sevgi ortaya çıktı. Şarkı söylemek bizim toplantılarımızın odak noktasıydı; özellikle uykusuz Ramazan gecelerinde. Onu, evimizdeki dini bayram akşamlarına şahit olması için davet ettim. Bundan dolayı son derece mutlu oldu. Önde gelen şarkıcıları dinlemekten, onların şarkı söyleme yeteneklerini ve becerilerini, ses özelliklerini yakından incelemekten çok memnun oldu. Şarkıcı, şarkısını bitir bitirmez, Muhammed Şekron yerinden kalkarak güzel sesiyle "Hoş geldin ruhun güzelliği olan ey dolunay" diye şarkı söylemeye başladı. Sesinin tatlılığı ve yaşının gençliği dinleyicilerin ilgisini çekti. Şöhreti, orada bulunan şarkıcılar ve davet edilenler arasında yayıldı; hatta ona olan hayranlığını dedem bile gizleyemedi. Orada bulunanların arasında sufi, besteci, doğu müziği hocası ve dedemin en yakın arkadaşlarından biri olan Tâhir el-Bundukî Hoca da*

[238] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 45.
[239] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 62.
[240] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 37.

vardı. O, Şekron'dan çok etkilendi. Onun kökenini ve umutlarını öğrenene kadar uzun süre onunla sohbet etti."[241]

Musikiyi iyi öğrenmesi için Cafer'in dedesi onun tüm masraflarını üstlenir. Muhammed Şekron daha sonra Şeyh Tâhir el-Bundukî'nin öğrencisi olacaktır.

Muhammed Şekron daha sonraki zamanlarda yaşadığı bölgenin büyük şarkıcılarından biri olup, şarkı söylemeyi kendine meslek edinir ve maddi gelirini tamamen ondan elde eder. Eski iyilikleri unutmayan Şekron, Cafer'in en yakın vefalı dostu ve sırdaşı olarak bütün sıkıntılı ve mutlu anlarında, iyi ve kötü günlerinde, evlilik ve ailevi konularda onun yanında durur. Cafer birinci hanımı Mervâne'ye âşık olup onunla evlenmek istediğinde Şekron, dedesinin onun üzerinde bir hatırı olduğunu ve Mervâne'yle evlenmesine gönülden rızası olmadığını ne kadar söylese de dostunun duygu ve düşüncelerini önemsediğinden dolayı Cafer için Mervâne'yi, annesi ve dedesinden ister. Bu hususu yazar, Cafer'in şu sözleriyle anlatır:

"Bir akşam Muhammed Şekron topallayarak, yaşlı Arap kadının oturduğu yöne doğru yürüyor, ben de peşinden gidiyordum. Kadın elindeki kirmeni yere koydu ve endişeyle ayağa kalktı. Şekron ona şöyle dedi: "Allah'ın emri ve Peygamberin kavli ile arkadaşım, kızınızla evlenmek istiyor".[242]

Elinden bir şey gelmeyen Cafer, Mervâne ile evlenip dedesinin evinden ve Ezher Üniversitesi'nden ayrıldığında maddi ihtiyaçlarını karşılamak için Arap dili ya da Kur'ân kurslarında ders vermeyi veya bir ilahi grubu kurarak, törenlerde ilahi okuyarak gelir elde etmeyi düşündü; ancak buna başlaması için çok fazla zaman gerektiğinden dolayı bunları yapamadı. Yine burada dostluğun vefalı oluşunu simgeleyen Muhammed Şekron onu kendi ekibine alarak yardımcı oldu.[243] Cafer hapishaneye girince onun ziyaretine de sadece Muhammed Şekron gelir ve daha sonra mesleği nedeniyle Mağrip tarafına gider.

2.3.1.8. Şeyh Tâhir el-Bundukî

Şeyh Tâhir el-Bundukî, romanda en az ismi geçen bir karakter olup sûfi, besteci ve özellikle doğu şarkılarında uzman birisidir. Seyyid Râvî'nin samimi ve yakın arkadaşı olup evinde düzenlediği programların başında o bulunur.

[241] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 38, 39.
[242] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 59.
[243] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 56, 57.

Muhammed Şekron'nun sesinin çok güzel olması, Şeyh Tâhir el-Bundukî'nin çok hoşuna gittiği için onun ailesini ve kimliğini araştırır. Tanıştıktan bir hafta sonra Seyyid Râvî'nin yanına gelerek Şekron'a şarkı öğretmeyi ister ve kendi teklifi üzerine onun hocası olur. Mahfûz bunu Cafer'in dilinden şöyle anlatır.

> *"Şeyh Tâhir el-Bundukî, Muhammed Şekron'un macerasından bir hafta sonra dedemi ziyaret etti ve aklına gelen bir fikri ona söyledi. O da Muhammed Şekron'a doğu müziğini ve şarkı söyleyebilmeyi öğretmekti. Dedem de bunu memnuniyetle kabul etti."*[244]

2.3.1.9. Mervâne

Mervâne, romanda sembolik karakteri temsil etmekle birlikte en çok geçen karakterlerden biridir. Yaşanmış olaylarda gericilik ve cehaleti temsil eder. Uzun boylu ve biraz kiloluydu. Uzun ve geniş ince elbise giyerek beline kemer bağlardı. Bu onun vücut hatlarını dışarıda daha çok belli ederdi. Genelde çıplak ayakla gezer; başına siyah şal, yüzüne geniş peçe takardı. Bu ikisinin arasından büyük siyah gözleri gözüken çobanlık yapan bir kızdı. Onun bu özellikleri, dışarıdan bakanları aşırı derece etkileyerek tahrik olmasına neden olurdu. Cafer, Mervâne'yi ilk gördüğünde ondan nasıl etkilendiğini memura şöyle anlatır:

> *"Kısacası kızın gözlerine baktım ve adeta kendimden geçtim. Sanki ölmüştüm ve benim yerime yeni biri diriliyormuş gibi hissettim."*[245]

Başka bir yerde yazar, Cafer'in Mervâne'ye olan aşkını söyle tasvir eder:

Mervâne'ye delicesine tutulan Cafer, öğleden sonra kendisi veya Şekron'la beraber vakit geçirmek için Mervâne ve annesinin her gün sürülerini getirdiği bir okulun kenarına gider. Elinde de bir mantık kitabı okuma bahanesiyle orada bir taşın üzerine oturur. Mervâne annesinin önünde oturup her ikisi ellerinde kirmenle yün eğirirken onları sevgi dolu bakışlarla seyrederdi. Güneş batmaya meylettiğinde anne ve kızın sürüleri geldiği yola yavaş yavaş koyulurdu. Onlar o bölgeyi terk ettiğinde Cafer için burada yerini hiçbir şeyin dolduramadığı bir aşk hasreti kalırdı.[246]

---

[244] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 39, 40.
[245] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 46, 47.
[246] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 49.

Cafer bir yandan başında sarık ve üzerinde cübbesiyle hoca sıfatıyla gözükürken diğer yandan zaman geçtikçe aşk ateşi onu hep Mervâne'ye sürükler. Eninde sonunda dayanamayıp Mervâne'yle konuşmak için şu şekilde bir çözüm yolu bulur. Cübbesinin cebine bir şişe koyar ve Mervâne'nin annesi müsait olunca yanına giderek ona verir ve süt ister. Sonra Mervâne'nin annesi Mervâne'ye ismiyle seslenerek ona süt vermesini söyler. Mervâne de keçinin yanına giderek onu sağmaya başlar. Ayrıca o an içmesi için tenekelerde bulunan pişmiş sütten de verir. Cafer ilk kez onun elinden sütü alır ve içer. Sonra "ellerine sağlık diyerek" teşekkür eder. Mervâne de "bir şey değil" anlamında gözlerini yumarak ona gülümser.[247]

2.3.1.10. Hüdâ Hanım Sıddîk

Hüdâ Hanım Sıddîk; eğitimli, edep ve zarafet sahibi olup dış görünüşü güzel ve ihtişamlıdır. Aynı zamanda kültürlü ve zengin bir aileye mensuptur. Yaş olarak kırka basmış dul bir hanım efendidir. Libton Bağı denilen yerde gerçekleşen bir konsere gittiğinde Cafer'le Muhammed Şekron'u görür, onları özel olarak davet eder ve kendini tanıtır. İlk kez orada Cafer'e karşı gönlünde bir meyil olduğunu belirtir. Cafer de onu ilk gördüğünde kendisini etkilediğini şöyle anlatır:

> *"İlk olarak beni etkileyen onun muhteşem görünümü, sade zarafeti, edep sınırlarını aşmayan kendine güveni ve çekici aurasıydı. Kadınsı güzelliği ise siyah gözlerinde ve yüzünün yuvarlak hatlarında yoğunlaşmıştı. Görünümü, içimde en güzel etkiyi bıraktı."*[248]

Daha sonra Hüdâ Hanım, "Hilmiyye" denilen bölgede bulunan evlerine sünnet merasimi için Cafer ve ekibini davet eder. Sonra aralarında bir samimiyet oluşur, evlilik için plan yaparlar ve evlenirler. Hüdâ hanım, maddi ve manevi desteğiyle Cafer'i sıfırdan avukat olacak seviyeye getirir.

2.3.1.11. Sa'd Kebîr

Sa'd Kebîr hoca, Cafer'in Babül-Halk meydanındaki hukuk bürosunda tecrübeli bir hoca sıfatıyla işe başlar. Otuz üç yaşında olup gençliğin tam ortasındadır. Dönemin zorlu koşullarına rağmen kendini derin bir bilgi birikimiyle donatmış, siyaset ve hukuk alanlarında tecrübe kazanmış bir avukattır. Aynı zamanda Cafer'le siyasi ideolojiler

[247] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 49, 50.
[248] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 74,75.

üzerinden tartışırken düşüncelerinde Marksizm'i ona kabul ettirmeye çalışırdı. Sadece bilgisinin derinliğiyle değil, aynı zamanda keskin dili ve etkili hitabetiyle de çevresindekiler üzerinde güçlü bir etki bırakırdı. Konuşmalarında, karşısındakini kendi doğrularına ikna etmek için inatla çaba sarf eder, eğer bu ikna çabası sonuç vermezse, sivri dilli eleştirilerini esirgemezdi. Cafer'in geleceğine en çok inanan ve onun yolunun aydınlık olacağına dair güçlü umutlar veren biriydi. Tartışmalarda kültürel birikimi ve keskin düşüncesiyle rakiplerinin karşısında dururdu. İnandığı meselelere sarsılmaz bir bağlılık gösterir, gözünü hedefinden ayırmazdı. Bazen akıl ve mantık çerçevesinde dahi şaşırtıcı, hatta öfke uyandıran delillerle rakiplerini alt etmekten geri durmaz, onları ifadeleriyle köşeye sıkıştırırdı. Cafer ondan şöyle bahseder:

> *"O, ofisimde tartışmak üzere toplanan ve tüm görüşleri hatta ortadan kalkmış feodal görüşü bile temsil eden arkadaşlardan biriydi. Ancak, benim kaderimle en çok ilgilenen ve en fazla heyecan duyan kişi Sa'd Kebîr idi. O; köklü bir avukat, geniş bir kültüre sahip, tartışma ve konferans konularında yetenekliydi. Keskin, tutarlı bir doğası vardı ve inandığı şeylere olan güveni, kör bir taassuba kadar varıyordu. Güçlerini tek bir yöne yönlendirenlerden biriydi ve rakiplerini, mantıklı düşünceyi ve benim gibi aklı yüceltenleri öfkelendirecek her türlü retorik ve tuhaf manevrayla alt etmekten çekinmiyordu."*[249]

Sa'd Kebîr, her gün olduğu gibi günlerden bir gün Cafer'in ofisinde onunla siyaset ve ideolojiler üzerine tartışır. Tartışma sırasında Cafer onun üzerine atlar, bıçağı boynuna saplar ve onu öldürür.

2.3.2. Tiplerin Çözümlemesi

Tip, benzer insanların ana vasıflarını bir araya getirip temsil eden şahıstır. Bu şahısların ortak özelliği tavır ve davranışları olup özel durumları içinde genele ilişkin ortak çizgiler bulundurmaktır. Tip, içinde bulunduğu sosyal grubun kültür ve dünya görüşünün temsilcisi olması sebebiyle kendi gibi olan birçok şahsın ortak trajedisini, problemini ve özelliklerini yansıtır.[250]

[249] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 106.
[250] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 149.

Bu romanda tipleri dört başlık altında inceleyeceğiz. Bunlar yüceltilmiş tip, nihilist tip, sosyal tip ve zihinsel tiptir.

2.3.2.1. Yüceltilmiş Tipler

Yüceltilmiş tip, aynı zamanda ideal tip olarak da adlandırılır. Yazarın ana tema etrafında kurguladığı ve kafasında şekillendirdiği bu kusursuz karakter, onun düşüncelerini ve duygularını ifade eden bir simgedir. Yazarın benimsediği değerleri savunan ve onları hayatıyla somutlaştıran bu kahraman; dini, milli, ideolojik, felsefi ya da toplumsal idealleri temsil eder. İdealleri uğruna gerektiğinde büyük fedakârlıklar yapabilen ve cesur bir duruş sergileyen bu tip, hem var olan bir sosyal gerçekliği hem de ulaşılması arzulanan bir ideali yansıtır. Kusursuz özelliklerle donatılmış bu yüce karakterler, insanlığın özlemini duyduğu en yüksek erdemleri yüklenir.[251]

Mahfûz, Kalbü'l-leyl adlı romanında Hüdâ Hanım karakterini eğitimli, kendini geliştiren, zengin, zarif, nazik ve kültürlü aileye mensup biri olarak tasvir eder. Cafer ile evlendikten sonra ona sağladığı maddi ve manevi destekle onu sıfırdan başarıya ulaştırıp hayatın her alanında onun arkasında destekçi olduğu için yazar, arzuladığı modern kadın idealini bu tiple yansıtır.

2.3.2.2. Nihilist Tipler

Nihilizm, hayatı yalnızca var olmanın kendisi olarak en yüce değer kabul eden bir dünya görüşüdür. Nihilist, idealist olmadığı gibi ideolojik, dini, milli ya da sosyal değerlere de ilgisizdir. Derin bir inanca sahip değildir. Onun için önemli olan, fiziksel dünyayı ve biyolojik varoluşu sürdürmektir. Ölüm korkusu taşıyan nihilist, kısa ömrü boyunca dünyadan alabildiğince haz almak, zevk ve eğlenceyle dolu bir yaşam sürmek ister. Hazcıdır ve bedensel arzularına bağlıdır. İçgüdüleri ve rastgele gelişen durumlar doğrultusunda yaşamayı tercih eder. Kıskançtır ve başkalarının mutluluğunu istemez. Aksine onların zarar görmesini arzular ve bu doğrultuda hareket eder. Bu özellikleriyle doğu kültürünün rind karakterine ve batı dünyasının bohem figürüne benzer.[252]

Yazar, Mervâne karakterini aile kültüründen yoksun, kendi maddi arzularıyla Cafer'e yüklenen, hırçın, sabırsız ve bilgisiz bir kadın olarak betimler. Günlük istekleri için sürekli kocasıyla çatışan bir çoban kızıdır. Cafer'in lüks hayatından vazgeçmesini ve

[251] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 149.
[252] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 153.

yaptığı fedakârlıkları hiçe sayarak, maddi destek alamayacağını anladığı bir dönemde düşünmeden Cafer'den ayrılmış ve çocuklarını babalarından mahrum bırakmıştır. Mervâne'nin, hayatını sadece haz ve eğlence peşinde sürdürmekten başka bir amacı, düşüncesi veya ideolojisi yoktur. Cafer'den istediğini alamadığını fark ettiğinde, onunla olan bağını kesip bir gece aniden kaçması ve saygısızca ayrılması, onun sadece kendisini düşünen bir yapıya sahip olduğunu ve fayda görmediği bir şeyden hızla uzaklaşabileceğini gösterir. Romanın bu karakteri, Mahfûz'un nihilist tiplemesine bir örnek teşkil etmektedir.

2.3.2.3. Sosyal Tipler

Sosyal tip, doğuştan gelen özelliklerden değil toplumsal koşulların etkisiyle zamanla şekillenen olguların, durumların, olayların, duygu ve düşüncelerin bir yansımasıdır. Bu karakterler, belirli sosyal sınıfların ortak özelliklerini temsil eder. Bireysel sorunlardan çok, toplumun özüne ait evrensel meseleleri gün yüzüne çıkararak toplumsal gerçekliği derinlemesine irdeleyen bir işlev üstlenirler.[253]

Mahfûz'un bu romanında pek çok sosyal tip bulunmaktadır. Burada bunlardan birkaçını zikredeceğiz. Bunlardan birisi, ana karakterin dedesi olan Seyyid Râvî'dir. Sosyal tiplerin her biri kendine özgü nitelikleriyle tanınırken, Seyyid Râvî geleneksel ve dini değerlere öncelik veren, toplumsal örf ve adetlere büyük önem atfeden bir karakterdir. Özellikle oğlu ve torununu kendi görüşleriyle yönlendirmeye çalışarak, gelecekte kendisi gibi onların da toplumda bir konumu olmasını isteyen bir tipe sahiptir. Yazar, Seyyid Râvî'nin toplumsal kurallara derinlemesine bağlı olduğu için onu sosyal tiplerden biri olarak yansıtmıştır.

Yazar, bu romanında ana karakter Cafer'in en yakın dostu olan Muhammed Şekron'u da sosyal tip olarak yansıtır. Şekron iyi günde kötü günde arkadaşına destek olan vefalı bir dosttur. Cafer'i yalnız bırakmayıp ona bir nevi kardeşlik yapmıştır. Onun aldığı kararlara saygı duyarak elinden gelen desteği sağlamış ve onu yalnız bırakmamıştır. Bazen de onun daha iyi şartlarda yaşamasını istediği ve iyiliğini gözettiği için onu cesaretlendirip yönlendirmiştir. Şekron'un arkadaşını doğru yönlendirmesi, Cafer için kaçırılmayacak büyük bir fırsat olan Hüdâ ile evlenmesini sağlamış ve Cafer'in dönüm noktası olmuştur.

[253] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 155.

Yazar, Şekron'la toplumun iyi arkadaş ve dost kavramını yüklediği sosyal tipe gönderme yapar.

2.3.2.4. Zihinsel Tipler

Zihinsel tipler, entelektüel derinlikleriyle dikkat çeken karakterler olup; zihinle, düşünceyle, sanatla, edebiyatla, felsefeyle ve dinle ilişkili, zihinsel faaliyetlerin soyut değerlerini yansıtan varlıklardır. Bunlar, doğuştan gelen özelliklerden ziyade zamanla kazanılan soyut değerlerin bir yaşam biçimi, dünya görüşü ve varoluşsal meseleler olarak somutlaşmasına aracılık ederler. Her biri, bireyin düşünsel evreninin derinliklerinde yankılanan sorularla dolu bir yolculuğa çıkarak, hayatın anlamını sorgulayan ve zihinsel âlemin zenginliklerini gözler önüne seren birer ayna gibidir. Bu karakterler, insan ruhunun karmaşıklığını ortaya koyarak, düşüncenin ve sanatın birleşiminden doğan evrensel bir kimlik oluşturur.[254]

Romandaki tiplerden zihinsel tipe örnek Sa'd Kebîr'dir. O; eğitimli, entelektüel, geniş bir kültüre sahip, kendisini zamanın şartlarına göre yetiştirmiş, kendi iddiasından taviz vermeyip başkalarını da kendi düşüncesini benimsetmek için mücadele eden, zamanın siyasi düşüncelerini takip eden ve siyasetle iç içe olan birisidir. Başta kendisi komünizm taraftarı olmakla birlikte aynı zamanda bütün ideolojileri savunan zihinsel bir tiptir. Yazar, romanında Sa'd Kebîr karakterini dönemin siyasi düşüncelerini ve mensup olduğu ideolojiyi kendi zihninde sorgulayarak başkalarına dayatmasından dolayı zihinsel bir tip olarak yansıtmaktadır.

2.4. ROMANDA ZAMAN VE MEKÂN

2.4.1. Zaman

Romanda anlatılar, iki farklı zaman açısından ele alınmaktadır. Birincisi; öykü zamanı olarak da bilinen, romandaki olayların geçtiği ve hikâyenin kurgusal olarak içinde geliştiği zamandır. Bu zaman, olayların gerçekleştiği dönemi kapsar. İkincisi ise anlatma zamanıdır, yazarın olayları anlatma sürecini ifade etmektedir. Yazar, öykü zamanını kendi perspektifinden okuyucuya sunarken, öykü ile anlatma zamanları arasında bir

[254] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 158.

ayrım oluşur. Öykü zamanı, yaşanmış olayların geçtiği zaman dilimini temsil ederken, anlatma zamanı, yazarın bu olayları okuyucuya aktardığı andır.[255]

Kalb'ül-leyl romanı öykü zamanı açısından incelendiğinde başından sonuna kadarki olaylar silsilesinde doğrudan veya dolaylı olarak belli bir tarihin geçmediği görülecektir. Bununla birlikte 19. ve 20. yüzyıllar arasında diğer toplumlarda olduğu gibi Mısır halkı da moderniteyle karşılaşmış ve etkisine maruz kalmıştır. Dolayısıyla bu dönem romandaki olayların ve benzeri vakaların gerçekleştiği dönem olarak düşünülmektedir.

Bu dönemin ana teması, siyasi durumu ve toplumsal sınıfların çöküşünü analiz etmekle birlikte Mısır'da 20.yüzyılın başlarında geleneksel ailelerin çözülmesini betimlemektedir. Yazarın ele aldığı konulardan biri olan gelenek ve modernite çatışması, muhtemelen 1975 yılına dayanan hikâyede uygun bir zemin bulmaktadır. Çünkü bu dönem, 20. yüzyılın ilk yarısında modernitenin Mısır'da yayılma dönemidir. Bu zaman dilimine bakarak, modernite ve yenilik meselesinin, Mısır'daki kültürel, siyasi, edebi ve hatta ekonomik tartışmaların en önemli konularından biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Burada modernite, kentleşmeyle birlikte doğmuştur ve bu dönem, Mısır'ın moderniteyle geri kalmışlık arasındaki karşılaşmasının ve aynı zamanda modern temelli düşünce akımlarının ortaya çıkışının yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca bağımsızlık yanlısı akımlar, modern kökenlere dayanan hareketlerdi. Öte yandan, bahsedilen zaman dilimi, 1970 ve 1980'lerin başlarında Mısır'ın henüz tam anlamıyla modernleşmediğini, ancak hikâyenin sonunda eski evlerin yıkılmasına ve modern dünyaya adım atılmasına şahit olunduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde yani 20. yüzyılın ortasında, Mısır'da özgürlük ve bağımsızlık gibi kavramlar modern düşünce zemininde doğmuş ve Vefd Partisi, Mısır'ın siyasi ve toplumsal bağımsızlık mücadelesinde en aktif partilerden biri olarak tanınmıştır. Bu parti, Arap milliyetçiliği eğilimlerine sahipti. Sonuç olarak Vefd Partisi tarafından resmi olarak milliyet, din ve siyasetin ayrılması, demokratik bir hükümet sistemi gibi kavramlar ilan edilmiştir. Ancak, 20. yüzyılın başlarından itibaren gelenekleri korumak isteyen İslamcılar ve modernleşmeyi savunan Batıcılar, tüm çeşitliliklerine rağmen Mısır halkını gelenek ve modernite çatışmasından kurtaracak bir çözüm bulamamıştır. Bu

[255] Günay, *Metin Bilgisi*, 124.

yüzden, bu iki özelliğin gölgesinde Mısır halkının toplumsal yaşamı sürekli bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır.[256]

Romanın anlatma zamanına gelince, romanın yazarı olan Mahfûz'un tüm eserleri kronolojik olarak sıralandığında romanın anlatma zamanıyla ilk baskısının 1975 yılında gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, romanın muhtevasında anlatma zamanına dair açıkça bir bilgi veya tarih bulunmamaktadır.

2.4.2. Mekân

Romanda olayların gerçekleştiği mekânlar, anlatının temel unsurlarından biridir. Bu mekânlar, yalnızca olayların geçtiği alanlar olmanın ötesinde, karakterlerin kendilerini ifade ettikleri, iç dünyalarını ve çevreleriyle olan etkileşimlerini yansıttıkları sahnelerdir. Mekân, karakterlerin ruh hallerini, yaşadıkları ortamı ve bu ortamın onlara etkilerini anlamamıza imkân tanır. Böylece, karakterlerin tanınmasında mekân da önemli bir rol üstlenir. Romanlarda mekân tasvirleri, farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir: Nesnel mekân, öznel mekân, açık mekân ve kapalı mekân tasviri gibi ayrımlar yapmak mümkündür.[257]

Necîb Mahfûz'un Kalbü'l-leyl adlı romanında altmış civarında mekân ismi geçmektedir. Bunların içinde beş mekân detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir.

2.4.2.1. Nesnel Mekân Tasviri

Objektif ve realist betimlemeler olarak bilinen nesnel mekân tasviri, yazarın romanı daha gerçekçi kılmak amacıyla kullandığı ayrıntılı anlatımlardır. Bu tür betimlemeler, yazarın kişisel yorumlarını katmadan, mekânın somut özelliklerini olduğu gibi aktararak okuyucunun zihninde gerçekçi bir dünya yaratmasına olanak tanır.[258]

Nesnel mekân tasviri romanda birkaç yerde geçmektedir. Bunlardan biri Cafer'in ilk kez komşu kadın vesilesiyle dedesinin köşküne gittiğinde anlatılır. Cafer bu mekânı şöyle tasvir eder:

> *"Mahallenin çevresinden ayrı değildi; halkın yoğun yaşadığı yerlerde zenginlerle fakirlerin evleri yan yana sıralanmıştı. Dışarıdan evin ya da*

[256] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 93, 94.
[257] Mehmet Narlı, "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/7 (01 Mayıs 2002), 98.
[258] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 138.

bahçenin içine dair hiçbir şey görünmüyordu; yalnızca uzun ve yüksek bir taş duvar vardı. Bu, bir hapishane duvarı ya da kalenin surları gibi görkemli bir biçimde yüksekti. Kapısının bir yanı ise yan tarafa açılıyordu. O kapıdan geçtiğimde, bahçeyle ilk karşılaşmam oldu. Daha önce bahçelerle bir alakam olmamıştı; bitki dünyasına dair sadece Beytül-Kâdî meydanındaki bir iğde ağacını ve mezarlıkta bir dikenli bitkiyi görmüştüm. Kulaklarımda kuşların cıvıltısı yankılanırken, dallar üzerinde rengârenk küçük yavruların dans ettiğini gördüm. Ayrıca, üzüm salkımlarının arkasında uçan güvercin sürüleri dikkatimi çekti. Bahçeyi enlemesine kat eden bir su kenarında bahçıvan, bacaklarının üçte biri kadarı gömülmüş bir şekilde, elinde bir asma bıçağı tutuyordu.[259]

2.4.2.2. Öznel Mekân Tasviri

Romantik tasvir olarak da adlandırılan öznel mekân tasviri, yazarın mekânı kendi kişisel gözlem ve duygu süzgecinden geçirerek okuyucuya sunduğu betimleme türüdür. Bu anlatımda, mekân yalnızca fiziksel bir alan olmaktan çıkar; yazarın duyguları, düşünceleri ve izlenimleriyle şekillenir, böylece okuyucuya daha derin ve kişisel bir bakış açısı sunulur.[260]

Öznel mekân tasvirine de romanda birçok yerde rastlanılır. Örnek olarak yine Cafer'in komşu kadın vasıtasıyla dedesi Seyyid Râvî'nin köşküne getirildiğinde köşkün bahçesinin o büyüleyici güzelliğini görüp şaşırarak onu anlatması verilebilir. Cafer bulunduğu mekânı şöyle betimler:

"Burnuma bahçe kokularının yoğun karışımı öyle bir şekilde geldi ki, sarhoş olmuş gibi hissettim ve derinlerden haykıracak gibi şaşkınlık içinde kaldım. Yol boyunca her iki yanımdaki çiçeklerin ve güllerin renkleri beni büyülerken, selamlamaya giden merdivenlerden ilerledim."[261]

2.4.2.3. Açık Mekân Tasviri

Romandaki anlatılarda olayların geçtiği geniş alanlar; kasaba, köy, şehir ve ülke gibi mekânlardır. Bu dış mekânlar daha dar bir çerçevede ele alındığında sokak, cadde,

[259] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 24, 25.
[260] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 139.
[261] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 24, 25.

meydan, patika, bahçe ve mahalle gibi daha küçük ve ayrıntılı alanlar da bu tasvirlere dâhil edilebilir. [262]

Yazar'ın bu romanında açık mekân isimleri çok geçmekle birlikte çoğu detaylı bir şekilde tasvir edilmemektedir. Detaylı tasvir edilen yerler az sayıda olmakla birlikte şunlarla sınırlıdır: Cafer'in devlet memuruyla bir gece oturup başından geçen olayları anlattığı el-Bâbü'l-Ahdar bölgesi, Cafer'in dedesinin bahçesi, Hılmiyye mahallesinde bulunan Sıddîk ailesinin bahçesidir.

Cafer ile devlet memurunun o gece oturup konuştuğu el-Bâbü'l-Ahdar denilen yerin tasviri şu şekildedir:

"*el-Bâbü'l-Ahdar, gecenin örtüsü altında uykuya dalmıştı. O saatte dilenci orduları evlerine dönüyor, deliler sokaklarında dolaşıyor ve köşelerden tütsü kokuları yükseliyordu. Gece kimse o kapıyı çalmazdı; sadece samimi, küçük bir kafenin müdavimleri gelirdi ve hepsi nargile içenlerdi*."[263]

Diğer bir dış mekân olarak Cafer ve Şekron'un, ekipleriyle konser vermek için gittiği Hılmiyye de bulunan Sıddîk ailesinin bahçesinin tasviri şöyledir:

> *"Hılmiyye'de, bir çocuğun sünnet töreni için Sıddîk ailesinin evine gittik. Selamlık ve bahçe bana dedemin köşkünü hatırlattı. Ancak, bahçe daha küçüktü ve evin duvarı alçak olduğundan dışarıdan görünüyordu. Bahçede üstü açık bir çadır kuruldu ve portakal çiçeklerinin kokusu her yeri sarmıştı ki bu da mevsimin ilkbahar olduğunu gösteriyordu."*[264]

Romanda adı geçen ama tasviri yapılmayan diğer açık mekânları şöyle sıralayabiliriz: Mısır, Libya, Fransa, Fas, Kâhire, Afrika'nın Kuzeyi, Han Cafer Mahallesi, el-Hüseyin Mahallesi, Mercûş Mahallesi, Haranfiş Mahallesi, Nehhâsîn Mahallesi, Hüseyniyye Mahallesi, 'Abbâsiyye Mahallesi, Vâyliyye Mahallesi, 'Işeşü't-Tercümân, el-Hayyül-'Atîk, Cafer'in yaşadığı mahalle, Derbül Ahmar, Ravdu'l-Ferec Mahallesi, Mehmet Ali Sokağı, Bâbu'l-Halk Meydanı, babasının ve annesinin kabri, el-Kabvü'l-eserî bölgesi, Libton Bağı, Derbü'l-Ahmer bölgesi, Beyne's-sûrayn bölgesi, Medresenin etrafı, limon ağacının altı ve bahçeler.

---

[262] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 134.
[263] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 13.
[264] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 77.

2.4.2.4. Kapalı Mekân Tasviri

Romanda kapalı mekânlar; dükkân, otel, okul, ev ve kahvehane gibi alanlardır. Bu tür mekânlara "iç mekân" ya da "dar mekân" da denilebilir. Ana kahramanlarla bu mekânlar arasında sıkı bir bağ bulunur. Bunlar; karakterlerin sosyal statüsünü, psikolojik durumlarını ve iç dünyalarını anlamamız açısından büyük önem taşır.[265]

Kapalı mekân tasviri romanda sadece iki yerde geçmektedir. Onlardan biri Cafer'in babasının öldüğü Mercûş Mahallesi'ndeki evinin tasviridir:

> "*Beş yaşındaydım, belki de daha küçüktüm. Mercûş Mahallesi'ndeki evi de tam hatırlamıyorum. Koridordan iki basamaklı bir merdivenle çıkılan bir oda vardı. Odada oyuna teşvik eden yüksek bir yatak, ona ulaşmak için ahşap bir merdiven ve dolabın üstünde dokunmayayım diye duran bir nargile bulunuyordu. Yaramaz kediler ve bir yorgan sopası da vardı. Çeşitli cinlerin yaşadığı karanlık bir yer, siyah bir fare, bir tütsülük, bir tepside içinde limonun yüzdüğü bir sürahi, kömürlük ve kömür torbaları, çalımlı yürüyen bir tavuk ve horoz vardı.*"[266]

Diğeri ise Cafer'in dedesinin köşkü olup bahçesiyle birlikte açık mekânda tasvir edilmiştir.

Romanda adı geçen fakat tasviri yapılmayan diğer kapalı mekânları da şöyle sıralayabiliriz:

Vizâratü'l-Evkâf, Mescidü'l-Harameyni'ş-şerîfeyn, Câmi'u'l-İmam Hüseyin, Hüdâ'nın evi, Cafer'in evi, hâkimin evi, mahkeme, hapishane, köşk, Ezher Üniversitesi, Medrese ehliyye, Medrese 'ılmiyye, Medrese ecnebiyye, emlak ofisi, hukuk bürosu, Vedûd kahvehanesi, Babü'l-Halk'ta bulunan bir kahvehane, Cafer'in babasının evinin altındaki kahvehane, komşunun evi, Cafer'in odası, dükkânlar ve mağazalar.

2.5. ROMANDA DİL VE ÜSLÛP

2.5.1. Dil

Roman yazarlarının en önemli vazifelerinden biri; ana diline derin bir sevgi beslemek, onu en ince ayrıntılarına kadar kavramak ve en etkili, en esnek biçimde kullanmaya gayret

[265] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 134, 135.
[266] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 15.

etmektir. Dilin zenginleşmesi ve gelişmesi, büyük ölçüde sanatçıların dil üzerindeki ustalıklı dokunuşlarına bağlıdır. Roman dili, yazarın sanatçı duyarlılığı ve kişisel tasarruflarıyla oluşturduğu özgün bir dildir. Roman yazarı, dili sıradanlıktan çıkarıp ona ruh vermeli, onu derin çağrışımlar ve güçlü imgelerle bezemeli, adeta yeniden dokuyup yaratmalıdır.[267]

Necîb Mahfûz, Kalbü'l-leyl adlı romanında anlaşılır, akıcı ve fasih bir dil kullanmıştır. Romanında özellikle halk dili olan âmmiceyi kullanmayışı halk dilini toplumun duçar olduğu bir problem olarak görmesindendir. Fasih Arapça'yı kullanma sebebi olarak şunları söyler:

> *"Yazı dili bence fusha olmalıdır ve ben bu şekilde yetiştim. Çocukluğumdan beri bu dili kullanırım. Bu konuda hiçbir taviz vermem. Düşüncelerim avamcadır, ama yazıya dökülürken fusha olur. Bence doğru olan bu; zira insanlık ve kültür için tek bir dilin gerekliliğine inanırım. Bugün Avrupa, Latince yazmayı sürdürebilseydi kültür açısından şüphesiz çok büyük yararı dokunurdu. Mesela İngiltere'de çıkan bir kitabı herkes okuyabilirdi; ama olmadı ve şimdi çeviriye ihtiyaçları var. Araplar, okyanustan körfeze kadar uzanan bir bölgede yaşıyor ve değişik lehçeler kullanıyor. Her biri mahalli bir dil… Eğer bu dillerden biriyle yazacak olsak birliğimizi kaybederdik. Hatta aynı ülkede bile birlik olmazdı. Araplar birbirlerini anlayabilmek için tercüman kullanmak zorunda kalırlardı; ama ortak bir dilimiz var. O da fusha…Ben, bu dille yazıyorum.*"[268]

Romanda genel olarak anlatım tekniği olan çağdaş romanların birçoğunda kullanılan diyalog tekniği kullanılmıştır. Yazar karakterlerin arasında geçen diyalogları verirken *"dedi", "dedim" ve "sordum"* kelimeleri kullanarak geleneksel bir anlatım tarzıyla yazmıştır. Romandaki karakterlerin dili bulundukları çağa uygun olmalıdır ki nitekim Mahfûz da içinde bulunduğu Mısır toplumunu iyi gözlemlemiş ve analiz etmiştir. Bundan dolayı karakterlere yerli yerinde uygun bir dil kullanıp, o günkü Mısır toplumunun gerçekçi bir şekilde bizlere yansımasını sağlamıştır. Romanın genelini kapsayan diyaloglar bu romanın akıcılığını sağlamış ve okurda kafa karışıklığına yer vermemiştir.

---

[267] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 257.
[268] Yıldız, "Türkiye'de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış", 2.

2.5.2. Üslup

Üslup, bir yazarın kendine özgü bakış açısı ve ifade biçimidir; bir insanın duygu, düşünce ve hayallerini, kelimeler aracılığıyla kendine has bir tarzda dışa vurma sanatıdır. Bu, dilin yazarda yeni bir anlam kazanarak yepyeni bir dünyanın kurulduğu özel bir kullanım şeklidir. Her yazarın üslubu; onun dünya görüşünü, yaşam biçimini ve hayata bakışını dil aracılığıyla dışa yansıtır.

Üslup, sanatçının içinden gelen en samimi duyguların dile dökülmüş halidir ve yazarın kişiliğini yansıtan en belirgin unsurdur. Yazarın eserine sinen, onun özgün kimliğini taşıyan, başka hiçbir kimsenin taklit edemeyeceği kadar kendine özgü bir işarettir. Milli dilin sanatçı tarafından işlenip yeniden şekillendirilişi, onun üslubunu doğurur. Üslubun temelini oluşturan unsurlardan biri; hayatın, olayların ve varlıkların karşısında alınan duruştur. Üslup, uçucu ve soyut güzellikleri kalıcı hale getirme çabasıdır. Kişisel bir üslup geliştirmek oldukça zordur. Hiçbir sanatçı tam anlamıyla özgün değildir; çünkü içinde yaşadığı dönemin ve diğer sanatçıların etkileri kaçınılmazdır. Dolayısıyla her üslup, belli bir ölçüde başkalarının izlerini taşır. Fakat sanatçının kendine has kimliğini en güçlü şekilde ortaya koyan unsurdur. Özgün bir üslup, başka kimseye benzemeyen, tamamen kişisel bir bakış açısı geliştirmektir. Bir sanatçının başarı ölçütü de bu kişisel üslubu yaratabilme yeteneğinde gizlidir.[269]

Necîb Mahfûz diğer romanlarında olduğu gibi bu eserinde de insanlara aktarmak istediği düşüncelerini güzel ve kendine has üslubuyla yansıtmıştır. Bunu çoğu kez ana karakter olan Cafer'in ağzından anlatırken bazen de diğer karakterler üzerinden yapmıştır. Kalbü'l-leyl romanında, karakterler ve olaylar birbirine karışmış bir vaziyette değildir; bilakis aralarındaki bağlar son derece açık ve berrak bir şekilde işlenmiştir. Bu sayede okuyucu, anlatı içerisinde herhangi bir karmaşaya sürüklenmeden olayların sıralanışını ilgiyle takip eder ve her adımda merak duygusu daha da pekişir. Ayrıca eserdeki akıcılığın muhafaza edilmesi, onu edebiyat dünyasında beğenilen ve tercih edilen eserlerden biri haline getirmiştir.

[269] Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 271-273.

2.6. ROMANDA GELENEK VE MODERNİTENİN KARŞILAŞTIRILMASI

2.6.1. Kadının Modern ve Geleneksel Toplumdaki Konumu

Geleneksel toplumda kadının konumu ve kimliği, ailesi ve ev işleriyle ilişkilendirilir; ancak modern kadın, toplumsal rolde kimlik bulmayı ve sosyal becerilere, mesleğe ve eğitime sahip olmayı hedefleyen biridir. Kadının toplumdaki varlığı, modern çağın tartışmalı konularından biridir ve Necîb Mahfûz'un "Kalbü'l-leyl" adlı romanında geleneksel ve modern yaklaşımların kadına karşı tutumunu ve etkisini yansıttığı görülmektedir.

Mahfûz, bu romanında gelenek ile yenilik arasında meydan okumaya dayanan farklı kadın karakterlerini karşılaştırarak sergilemektedir. Bu da gelenek ve modernite arasında bulunan ciddi oranda çelişkiyi göstermektedir. İlk karakter tipi "Mervâne" adlı bir kadındır. O geleneksel sınıftan olup, yoksulluk ve zorluk çekmiş bir toplumun içinden gelen biridir. Sürü gütme, iplik eğirme, hayvanların sütünü sağma, koyun yünü toplama ve çobanlık yapma gibi işlerle uğraşmaktadır. O, kültürel köy işleri ve vahşi özellikler içinde mücadeleci ve isyankâr özelliklere sahiptir.[270] Cafer, onunla karşılaşmasını ve onu şöyle anlatıyor:

> *"Bize doğru gelen bir koyun sürüsü vardı ve sürüyü öndeki iki kadın çoban götürüyordu. Yanlarına gittik ve yolu onlar için açtık. Mervâne siyah renkli bir kıyafet giymiş, belini kemerle bağlamış ve ayakları çıplaktı. Kendini siyah bir çarşafla, başını da uzun bir örtüyle sarmıştı. Sadece gözleri görünüyordu ve elinde kirmen (iplik eğirme aleti) vardı."*[271]

Kısacası Mervâne'nin yaşam ve hayatı geleneksel adetlerle iç içe olup her yönden ona bağlıydı. Mervâne Cafer ile evlendikten sonra, geleneklere veda etti ve yeni bir dünyaya adım attı; ancak uyumlu bir şekilde yaşam sürdüremediğinden dolayı sonunda ondan ayrılmak zorunda kaldı.

O, çöl ve geleneksel yaşam alanında sadakat, samimiyet ve yumuşaklığı hatta aşk kokusunu bile deneyimlememiştir. Bu yüzden özel ve yeni hayatında sürekli olarak

[270] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 94.
[271] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 46.

kocasıyla çatışma ve anlaşmazlık içindedir:[272] *"Mervâne güçlü, mücadeleci, konuşkan ve zorba bir kadındır. Uzun elleri sanki dövüşmek ve çatışmak için yaratılmış gibiydi."*[273]

Cafer, Mervâne'nin uyumsuz davranışlarını şu şekilde betimliyor: *"Gördüm ki evliliğimiz bir kavgaya dönüşmüştü. Mervâne bazen açıkça bazen gizlice her sinirlendiğinde elinde olan her şeyi kırıyor, elbiselerimi yırtıp şiirlerimi de pencereden havaya savuruyordu. Bana bağırıp kavga başlatıyordu."*

Yazar, Mervâne'nin istek ve içgüdüsüne de dikkat çeker. Onun karakterini maddi arzuların sembolü olarak nitelendirir. Aynı şekilde Cafer'in, Mervâne'nin dış görünüşüne tutulup ona meylettiği hâlini "mecnun" olarak yorumlar. İkisinin evliliği konusunda ise aklın hiçbir rolü ve dahli yoktur. Cafer'in düşüncelerindeki istikrarsızlığı veya içsel tutarsızlığı, aynı şekilde Mervâne'nin ahlaki kusurları veya düşmanlık gibi özellikleri, onların aile hayatının yok oluşuna neden olur. İşte burada gelenek, bireyin özgünlüğünü ve kimliğini koruyamamıştır.[274]

Romandaki Hüdâ Sıddîk ise, Mervâne karakterine karşı modern bir kadını simgeler. Onun Cafer'e olan ilgisini göstermesi ve onunla evlenmesi, onu modern ve günümüz dünyasına yaklaştırır. Hatta ilk onun tarafından Cafer'e evlenme teklif edilir. Bu durum çoğu geleneksel toplumlarda mümkün değildir ve ayıp olarak algılanır.[275]

Cafer, onu şu şekilde tanımlar: *"Benim kafamı ilk karıştıran dış görünüşünün güzel olması, vakarlı oluşu, mütevaziliği, zarafeti ve nezaket sınırlarını aşmayıp özgüvenli olmasıydı."*[276] O, Mervâne'nin aksine eğitimli, kültürlü, öğrenmeye meraklı ve aktif rol alan biridir. Cafer'in eğitimini tamamlaması ve iş bulabilmesi için gerekli koşulları sağlamıştır.[277] Cafer, bu hususta onun hakkında şöyle der: *"Hüdâ, bana yardım etti. O, aydın biriydi, yabancı bir okulda eğitim görmüş olup spor, dil ve edebiyat ilimleri derslerini almıştı. Nitekim, Arapça'yı özel bir hocadan öğrenmişti. Çok zekiydi ve bana özel bir öğretmenden daha çok yardımcı oluyordu."*[278]

[272] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 94, 95.
[273] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 67.
[274] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 94-95.
[275] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 80.
[276] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 74.
[277] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 95.
[278] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 87.

Necîb Mahfûz, bu konuda gelenek ve yeniliğin olumlu ve olumsuz yönlerini hikâyenin karakterlerinin kişisel ilişkileri üzerinden, geleneksel ve modern bir kadınla tasvir etmektedir. O, gelenek ve yenilik arasındaki dengeyi desteklemekte, her iki kavramın olumlu yönlerini bir araya getirme ve birleştirme amacında olduğunu göstermektedir.[279]

2.6.2. Din ve Modern İdeolojiler

Modern ideolojilerin her biri, modern dünyanın güçlendirilmesi yönünde kendini göstererek modernitenin egemenliği için bir şekilde hizmet etmektedir. Bu süreçte din sadece reddedilmekle kalmayıp aksine bazen modern dünya ile bir şekilde çatışır. Çünkü modern toplumlarda da dine ihtiyaç hissedilir.

"Kalbü'l-leyl" romanında, dini göz ardı ederek modern dünyaya girmenin sonuçları açıkça görülebilir. Örneğin; gelenek ve yenilik arasındaki çatışma, din ve dini kurallar hakkında romanın başkarakteri olan Cafer'in şahsi görüşleriyle dedesinin görüşlerinin çatışmasıyla belirginleşir.

Romanda, Cafer'in dedesi Seyyid Râvî'nin, din ve dini inançlara bağlı olduğu anlatılır. O, torununu kendi yaşamı üzere dini prensiplere göre hayat sürdürmesini isteyen hem dünyaya hem de dine önem veren bir adamdır. Bir kamu kurumunda memur olan Seyyid Râvî, müzik sever ve aynı zamanda dine ve siyasete de önem verir.

Seyyid Râvî, daha önce oğlunu maddiyat ve modern dünyaya bağlı kalması nedeniyle evden kovmuştu. Daha sonra torunu da aynı yol ve düşünceyi izlediğinde ona dindar ve maddi olmak üzere iki tür insan olduğunu, dindar insanın her koşulda Allah için yaşarken maddi insanın her zaman dünya için yaşadığını söyler.[280]

Seyyid Râvî; torununun dindar biri olacağı, soy ve nesebini güzel bir şekilde devam ettireceği ümidiyle ona güzel tavsiyelerde bulunur.[281] Ancak Cafer dedesinin isteklerine karşı çıkarak yenilik ve modern düşüncelerinde boğulur, zamanla dinden uzaklaşıp her an hayatında yıkım ve yenilgiye doğru gider.[282]

[279] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 95, 96.
[280] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 96, 97; Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 32.
[281] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 34.
[282] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 96, 67.

2.6.3. Kimlik Krizi ve Ailenin Çöküşü

Modernite adı verilen batı dünyasında gerçekleşen değişim ve dönüşümler, bilgi ve iletişim aracılığıyla hızlı bir şekilde dünyanın diğer bölgelerini de etkilemiş, insanların hayatı ve sosyal yaşamlarında krizlere neden olmuştur. Doğal olarak Mısır halkı da bu küresel etkinin tesirinde kalmıştır. 19. ve 20. yüzyılda toplumsal ve ailevi sorunları birçok ülke yaşadığı gibi Mısır'ında yaşadığına şahit olmaktayız.

"Kalbü'l-leyl" romanın karakterleri, toplumun orta sınıfından olup diğer sosyal sınıfla ilişkisi olmayan, dürüst ve erdemli bir aileden gelmektedir. Ne yazık ki bu aile, fertlerinin iç çelişkileri nedeniyle dağılmaktadır. Ailenin ilk dağılması, romanın başkarakteri olan Cafer'in düşünceleri, gelenek ve yenilik üzerine dedesiyle uyuşmamasından dolayı başlar. Zira dede, torununun töre ve geleneğe uyup dinine bağlı kalmasını ister. Hatta oğlunun aslı ve nesebi belirsiz olan "Sekîne" ile evlenmesine karşı geldiği gibi, torununun da soyu belli olmayan çoban bir kız "Mervâne" ile evlenmesine karşı çıkar. Bu durum önce oğlu sonra torununun, evinden ayrılmasına sebep olur.[283]

Cafer, evden ayrılırken dedesi ona olan kızgınlığını şu cümleyle ifade eder: *"Gerçek şu ki, sen tıpkı annen ve baban gibisin."*

Necîb Mahfûz, romanında geleneksel mirasın önemine de dikkat çeker. Cafer, dedesinin geleneksel hâkimiyet duvarlarını yıkmak istemekte, hüküm ve kısıtlamalarına karşı mücadele ederek özgür kalmak istediğini ifade etmektedir.[284]

Romanda, Cafer'in vefalı dostu olan Muhammed Şekron karakteri ise dede ve torunun arasında arabuluculuk rolü oynar. Onun var oluşu aile bağlarında en etkili faktördür. O, Cafer'e hem dedesiyle olan ilişkisini sürdürmesi hem de Mervâne'yle evlenmesi teklifinde bulunur. Cafer bu iki durumun birbirine zıt olduğunu ve gerçekleşmesinin mümkün olmadığını belirterek onun isteğini şu ifadelerle reddeder: [285]*"Hayır, asla, bunlar birbiriyle çelişen şeylerdir ve ben yolumu seçtim."*[286]

Ancak ilerleyen zamanlarda Cafer'in Mervâne'den ayrılmasıyla aile çöküşü devam eder. Cafer'in aile çöküşü ve geleneklerden ayrılıp yeniliğe yönelmesi, birtakım ruhsal ve

[283] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 96-98.
[284] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 54.
[285] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 97, 98.
[286] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 55.

psikolojik sorunlar yaşamasına neden olur. O her ne kadar asi ve serkeş bir ruha sahip olsa da bununla iftihar ederdi. Bir keresinde dostu, onu dedesinin evine davet etmesi üzerine şöyle cevap verir:

> *"Ben çılgın bir maceraya başladım ve ölene kadar onunla gurur duyarım. Aynı zamanda hayattaki her duruma şikâyet etmeden veya zayıflık göstermeden uyum sağlamaktan da gurur duyuyorum. Her türlü fakirliğe ve zorluğa katlanırım ama dedemin evine gitmem. Ben asil, soylu ve saygın bir şeyh veya adetleri, gelenek ve görenekleri uygulayan biri olmayı reddediyorum."*[287]

Bu ifadeler Cafer'in aile çöküşüyle birlikte aşırı derece kendi benliğine ve kimliğine bağlılığını göstermektedir.

Kimlik krizi ve aile çöküşü, modern çağın getirdiği değişimlerle birlikte ortaya çıkan yaygın sorunlardır. Geleneksel değerler ve normlar ile bireysel özgürlük ve yenilik arasındaki çatışma, ailelerin ve bireylerin içsel çalkantılarına neden olabilir. Bu tür krizler; aile bağlarını zayıflatabilir, iletişim kopukluklarına ve ayrılıklara yol açabilir.

Necîb Mahfûz'un Kalbü'l-leyl romanında anlattığı aile çöküşü, Mısır toplumunun ve insanlarının modernleşme sürecinde yaşadığı sorunları yansıtmaktadır. Cafer; dedesi ve babası arasındaki çelişkileri, ailedeki nesiller arası anlaşmazlıkları ve kopuklukları temsil eder. Aynı şekilde Cafer'in içsel çatışmaları da moderniteye uyum sağlama ve kendi kimliğini bulma arayışını yansıtır.[288]

2.6.4. Geleneklere ve Geçmişe Özlem

Nostalji; artık var olmayıp yeniden inşa edilmesi mümkün olmayan geçmişteki güçlü bir döneme veya mutluluğa duyulan özlemdir.[289]

Romanın ana kahramanı olan Cafer'in çocukluk ve ergenlik dönemleri gelenekle iç içe geçmiştir. İlerleyen dönemlerde sosyal değişimler sebebiyle eski gelenek ve adetler toplumlardan yok olup gittiği için Cafer geçmişine duyduğu özleminden ötürü derin bir acı ve üzüntüye kapılır. Diğer yandan çocukluk döneminde anne ve babasının ölümlerine

[287] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 73, 74; Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 97, 98.
[288] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 97, 98.
[289] Bkz. Mehdi Şerifyan - Şerif Timuri, "Barresi-yi Ferayend-i Nostalji der Şer-i Muasır-ı Farsi", *Kavoşname* 7/12 (23 Ağustos 2006), 35.

şahit oluşu onda büyük etki ve kalıcı acı bir his bırakmıştır. O, dedesinin evine geldiğinde geleneksel katı ve dini kurallar gölgesinde yaşam sürmüştür. [290]

Cafer, yaşlandığında nostaljik bir duyguyla çocukluk dönemindeki acı hatıralarını ve dedesinin evindeki anılarını şöyle anlatır:

> *"Köşkle ilgilenmekten çocukların isteklerine dikkat edilmiyordu. Bu yüzden bahçıvanın eşeği gibi hiçbir şeyin benim üzerimde etkisi yoktu."*[291]

Cafer geçmişine dönerek tatlı çocukluk anılarını hatırlar; anne ve babasıyla yaşadığı mahallelere geri dönme arzusundan hasretle şöyle bahseder:

> *"Boş zamanlarımda Behçet'le oturur, bana hikâyeler anlatmasını beklerdim veya kendim şarkı söylerdim ya da bahçede eşeğe binerdim. Bazen bahçıvan veya aşçının çocuklarıyla oyun oynardım. Tüm bu süre boyunca bende hep mahalleye geri dönme arzusu vardı. Annemin ellerimi sıkıca tutup Kahire'nin mahallelerinde gezdiğimi unutmam mümkün mü?"*[292]

Romanın devamında Cafer, hocası Sa'd Kebîr ile aralarındaki yanlış anlaşılma nedeniyle onu iş yerinde öldürür ve hapishaneye düşer. Hapishaneden çıktıktan sonra dedesini ve evini eskisi gibi bulamaz; hatta dedesinden haber bile alamayıp köşkü harabe bir şekilde ve serserilerin dolaştığı bir viraneye dönüşmüş halde bulur. Bu durumu şu sözleriyle ifade eder:

> *"Dağ gibi yüksek bir köşkün duvarının altında durdum, büyük kapısına doğru ilerledim. Kapıyı yarı açık şekilde buldum ve şaşkına döndüm. Kapıyı biraz ittim ve içeri girdim. Acayip bir manzara gördüm. Bunu ne bekliyordum ne de böyle bir şey hayal etmiştim. Ne bahçe var ne karşılama salonu. Ne o buram buram kokan kokular var ne de kuşların cıvıltısı. Sadece büyük bir harabe ve tepelerin üzerinde dolaşan bir grup serseri gördüm."*[293]

Cafer; arkadaşları özellikle de Muhammed Şekron ve çocuklarına ne olduğuna dair hiçbir haber alamadığını ve onları tanımayıp isim ve adreslerini bile bilmediğini Vakıflar Müdürlüğü memuruna şöyle anlatır:

---

[290] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 97-99.
[291] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 30.
[292] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 37; Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 98, 99.
[293] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 99, 100; Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 114.

"Onların yaşam durumunu ve torunlarımı hayal etmek istiyorum. Belki onların aralarında haydut veya hâkim olan ya da hayalimden daha fazlası olabilir. Boş boş gezdiğimde belki de onlarla karşılaşıyorumdur; ama birbirimizi tanımıyoruz."[294]

Necîb Mahfûz birçok eserinde olduğu gibi bu eserinde de sosyal sınıfların ve ailelerin yok edilmesini, yirminci yüzyılda yaşanan değişimlerin getirdiği karmaşayı ve insanların geçmişe olan özlem ve kayıplarını ele almıştır. Cafer'in hikâyesinde geçen özlemler bu temalara örnek olarak gösterilebilir. Onun geçmişe olan özlemi, eski geleneklerin ve aile bağlarının yitirilmesiyle birlikte ortaya çıkar.

Necîb Mahfûz'un eserleri genellikle Mısır toplumunun değişen yapısını yansıtır ve bu değişimlerin insanlar üzerindeki etkilerini inceler. Geçmişe olan özlem, geçmişteki güçlü dönemlere duyulan özlemi ifade ederken aynı zamanda çağdaş toplumsal değişimlerin getirdiği kayıpların ve hüznün bir yansımasıdır.

Dedesinin evindeki katı kurallar ve gelenekler, Cafer'in çocukluğunda yaşadığı acı hatıraları ve travmaları tetiklemiştir. Bu travmalar, onun geçmişe özlem duymasını ve çocukluk dönemine dair tatlı anıları hatırlamasını sağlar. Ancak Cafer'in geçmişe olan özlemi sadece mutlu anılarla sınırlı değildir. Onun geçmişe dönme arzusu, aynı zamanda aidiyet duygusunu ve kayıp olan aile bağlarını yeniden kazanma isteğini de içerir. Ancak Cafer, geçmişe olan özlemini gerçekleştiremediği gibi geri döndüğünde evinin harabe bir halde olduğunu görür ve sevdiklerini de bulamaz. Bu durumda o, nostaljik beklentiler ve gerçeklik arasında bir çatışma yaşar. Geçmişe olan özlemi, hayal kırıklığı ve kayıplarla birlikte derin bir hüzne dönüşür.

Necîb Mahfûz'un eserlerinde geçmişe olan özlem, toplumsal değişimlerin getirdiği kayıpların ve hüznün bir ifadesi olarak ele alınır; insanların kimliklerini, aidiyet duygularını ve kaybettikleri değerleri arama çabalarını yansıtır. Bu eserlerde genellikle geçmiş imkânların geri dönüşü olmadığını ve insanların bu durumda özlemle başa çıkmak zorunda olduğunu vurgular.[295]

[294] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 113.
[295] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 98-100.

2.6.5. Çağdaş Toplumsal Dönüşümlerin Gerçekleşme Biçimi

Toplumlar geçmişte geleneklere dayanarak şekil alır ve insanlar arasındaki iletişimin temeli gelenek olurdu. Herkes bu geleneklere saygı göstererek ona göre davranırdı; ancak kitle toplumu ortaya çıktıkça gelenekler itibarsızlaştı ve geleneklerle yenilik arasında bir tür çatışma ortaya çıktı.

Günümüzde karşı karşıya olduğumuz gelenek ve yenilik arasındaki şiddetli çatışma, söz konusu romanda yavaşça gerçekleşir ve Cafer'in ailesinden ayrılmasının yanı sıra onun durumunu ve yaşamını yok olma tehlikesine maruz bırakır. Hikâyenin başından itibaren Cafer, dini adetler ve ritüelleri önemseyen bir çocuktur. Çünkü onun için gelenek, tarikat anlamına gelir ve bu, dedesinin sorularına verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır:[296]

> *"Seni kim yarattı? Allah. Peygamberin kimdir? Efendimiz Muhammed. Namaz kılmayı biliyor musun? Bilmiyorum. Kur'ân'dan hangi sûreleri ezberledin? İhlas sûresini. Fatiha sûresini biliyor musun? Hayır. Neden İhlas sûresini öğrendin? Cinlere karşı galip gelmek için. Cinlerle iletişim kuruyor musun? Evet, birçoğu bizim evin altında yaşar ve geceleri tüm Merçûş Mahallesi'ni işgal eder."*[297]

Bu konuşma, Cafer'in inancını ve düşüncesini ifade etmesinin yanı sıra, geleneksel adetler sebebiyle cinlere olan hurafe inancını da ortaya koyar. Geleneksel adetlerin birer unsur olduğu gerçeğiyle birlikte Cafer'in giderek din ve geleneklerden uzaklaştığını ve dedesinin öğütlerinin onun üzerinde etkisi olmadığını gösterir.

O, Mervâne'ye olan aşk duygularıyla dünyanın acı tarafını ve özgürlük yönünü ister; ama din alanında meslek sahibi olmak istemez; hatta dedesine cübbesini ve sarığını çıkarmak istediğini söyler:[298]

> *"Cübbe ve takke ne olacak? Onları üzerimden çıkaracağım. Yoksa kâfir mi oldun? Ben dini, bir meslek olarak istemiyorum. Ne yapmak istiyorsun? Aşkı, mecnun olmayı ve öldürmeyi deneyimlemek istiyorum."*[299]

[296] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 100.
[297] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 27.
[298] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 100, 101.
[299] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 54, 55.

Daha sonra Cafer; toplumda geleneklerin yerini yeniliklerin aldığını, zamanın akıp gitmesiyle her şeyin değiştiğini, eski ve geleneksel sınıfların yıkılıp yok olduğunu fark eder.

Necîb Mahfûz, 20. yüzyılda Mısır'da toplumsal sınıfların yok oluşunu ve toplumun gelenekten modernliğe geçiş yaptığını anlatır ve gelenekle toplumsal dönüşüm ve değişim arasındaki ilişkiye vurgu yapar. O, romanında geleneksel toplumun yerini modern toplumun aldığını belirterek, bu dönüşümün nasıl gerçekleştiğini örneklerle açıklar.

Toplumun dönüşümü değişen zamanlarla birlikte gerçekleşmiştir. Eskiden sınıflar belirleyiciydi ve insanlar sosyal statülerine göre yaşarlardı. Ancak zamanla bu sınıfların önemi azalmış ve modernleşme süreciyle birlikte toplum daha eşitlikçi bir yapıya doğru evrilmiştir. Geleneksel meslek sınıfları yerini yeni meslek grupları olan endüstriyel sektörler ve teknolojik gelişmelere bırakmıştır.

Bu gibi dönüşümlerde özellikle günümüzde teknoloji ve iletişimin önemli rol oynadığını görüyoruz. İnternet, sosyal medya ve diğer iletişim araçları insanların dünyayı daha hızlı bir şekilde keşfetmesini sağlamış, farklı kültürler arasındaki etkileşimi artırmıştır. Bu da geleneksel toplumların sınırlarını aşarak yeni fikirlerin ve güncel yaşam tarzlarının yayılmasına yol açmıştır. Ayrıca, eğitim sistemi ve bilimsel ilerlemeler de toplumsal dönüşümü hızlandıran faktörler olmuştur. Eğitim, insanların bilgiye daha kolay erişmesini ve düşünce yapısını değiştirmesini sağlamıştır. Bilimsel keşifler ve teknolojik ilerlemeler; insanların yaşam tarzlarını, üretim süreçlerini ve iletişim yöntemlerini kökten değiştirmiştir. Bu da toplumsal yapıda büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir.

Toplumsal dönüşümün gerçekleşmesinde kültürel etkileşimlerin ve göçün de önemli bir rolü vardır. İnsanlar farklı kültürleri deneyimlemek ve yeni yerlere göç etmek suretiyle farklı yaşam tarzlarını benimsemiş; bu da toplumun çeşitliliğini artırmış ve yeni normların oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak çağdaş toplumsal dönüşümler, geleneksel toplumların yerini modern, daha eşitlikçi ve küreselleşmiş toplumların almasıyla gerçekleşmiştir. Teknolojik ilerlemeler, iletişim araçları, eğitim, bilimsel keşifler ve kültürel etkileşimler bu dönüşümü hızlandıran faktörler olmuştur. Ancak bu dönüşüm sürecinde bazı insanlar geleneklere

bağlı kalmaya devam ederken bazıları da yeni normlara uyum sağlamış ve değişen toplumsal yapıya ayak uydurmuştur. [300]

2.6.6. Akıl, Gerçeklik ve Özgürlüğün Tezahürü

Max Weber'e göre rasyonalite ve akılcılık modern dünyanın önemli özelliğidir. Weber'in kastettiği rasyonalite, araçsal akılcılıktır. Bu rasyonellik; geleneklere ve toplumu inşa etmede semavi yasalara karşı güvensizlik, insanın öz yeterliliğine inanma, akıl ve aklın araçsal rölüne dair inanç gibi önemli özelliklere sahiptir.[301]

İnsan, akıl merkezli bir yaklaşımda gerçeklik ve özgürlükten uzaktır. Gerçek özgürlük ve gerçeklik arayışında geleneklere uyum sağlamak zorundadır. Buna rağmen gelenekler tek başına insanın ihtiyaçlarını karşılaması için yeterli değildir. "Kalbü'l-leyl" romanında ana karakterin, her birine ayrı ayrı bağlı kalması nedeniyle yaşamının başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir.[302]

Cafer, içgüdü ve materyalist isteklerini esas alması nedeniyle Mervâne'ye meyleder. O, bunu açıklarken şunları söyler: *"Mervâne, yeni ve çok güzel kıyafetiyle pek çekici ve heyecan vericiydi. Ses tonu yüksekti ve beni kendi hâkimiyeti altına aldı. Kendimi ne şefkat bilen ne de huzuru tanıyan bir gücün esirine düşmüş buldum. İlk baştan biliyordum ki fazla ömrü olmayacak bir şeytan, fitneci ve mücadeleci bir kadınla karşı karşıyaydım."*[303]

Cafer, daha sonra kendisini yorgun ve bıkkın hisseder. Bir müddet sonra bu mecnunluk ve mutsuzluk halinden kurtularak kendine gelir. Mervâne maddiyatın sembolü olduğu için ondan ayrılır. Bu sefer Hüdâ Sıddîk ile mantık evliliği yapar ve hayatını akıl ve özgürlük üzerine kurar. Bu bölümün sürecinde Cafer, sözlerinde sürekli özgürlük ve gerçeklik üzerinden akla vurgu yapar ve aklı sürekli olarak onaylar.

Yenilikçi dünyasında ilim, akılcılık, ilerleme ve gelişme gibi kavramlar, bireyin hedefine ulaşması için onun sürekli gündemde tuttuğu konulardır. Cafer'in Hüdâ ile evlenmesi onu ilimde ilerlemeye ve maddiyattan daha çok tercih ettiği modern dünyaya yönlendirir.

[300] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 100, 101.
[301] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 101.
[302] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 101, 102.
[303] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 63.

Aynı zamanda bu yeni kavramlar İslam dini veya geleneksel kavramlarla çatışmamaktadır.[304]

Ancak Cafer, akıl merkezli ve modern yaşamı benimseyerek yoluna devam eder ve yine geleneklerden uzaklaşır. Bu durumu da şu şekilde açıklar:

> *"Uyuşturan ve kaos dolu bir hayattan, tertemiz onurlu ve sınırsız bir bilgelikle ortak bir yaşama geçtim. Bu düzen, birçok yüzeysel özgürlüğü benden alsa da beni aydınlatan özgürlük kapılarını bana açtı. Öyle özgürlük kapıları ki insanın bilinçli hale gelmesini sağlar."*[305]

Cafer, akla dayanmanın ve modern dünyanın ilerlemesinin akıl ile oluşunu özgür olma ve gerçekliğe doğru gitmenin tek seçeneği olarak görür. Başka bir yerde de aklı şu şekilde onaylar:

> *"Akıl ve onun kutsallığının âşığı oldum, bu yüzden gerçeği takip ettim. Bu akıldır ki; mantık, gözlem ve deney ile çalışır, ta ki doğru sonuçlar elde edilebilsin"*[306]

Ancak bu yaklaşımın da sınırları vardır. Gerçeklik ve özgürlük, sadece akılla anlaşılamayacak kadar karmaşık ve derin kavramlardır. Akıl; bazı durumlarda duyguları, sezgileri ve diğer insan deneyimlerini anlamada yetersiz kalabilir. Ayrıca, gerçeklik ve özgürlük kavramlarına farklı kültürler, inançlar ve değerler farklı anlamlar yükleyebilir.

Gelenekler, bir toplumun ortak değerlerini, inançlarını ve yaşam tarzlarını yansıtan önemli unsurlardır ve insanlara kimlik, bağlılık ve anlam sağlar. Ancak tamamen geleneklere bağlı kalmak da bireyin özgürlüğünü sınırlayabilir ve gerçeklik algısını daraltabilir. Bu nedenle, bir denge kurmak önemlidir. Geleneklerden gelen değerleri ve bilgileri akıl ve özgürlük ile birleştirmek, daha kapsamlı bir anlayışa ve daha derin bir gerçeklik algısına ulaşmaya yardımcı olabilir.

Necîb Mahfûz; dengeli olmayı ve felsefi açıdan hayatın bir nokta üzerinde olmasının, ihtiyaçlar, doğa veya akılcılık gibi bir eksen üzerinde hareket etmesinin başarısızlık ve yok oluşa yol açtığını göstermektedir. Diğer taraftan, modern dünyaya girmeden veya tüm gelenekleri terk etmeden sadece geleneksel değerlere odaklanmanın da insanın

[304] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 101-103.
[305] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 88.
[306] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 88; Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 101-103.

başarısızlığına yol açtığına işaret eder. Çünkü bireyin tüm ihtiyaçları tek boyutlu bir yaşamın gölgesinde yerine getirilemez. Zaten tek boyutlu yaşam her zaman eksiktir ve patlamaya yol açan bir kopukluğun sonucudur. Bu nedenle Mahfûz, bu roman aracılığıyla, hayatta insanın varoluşunun tüm boyutlarının gelişmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Böylece yaşam tek boyutlu olamaz; çok yönlü ve kapsamlı bir düzene dayanarak insanın bütün yeteneklerini kapsar.[307]

2.6.7. Normların Belirlenmesinde ve Bireysel Değerlerde Siyasetin Rolü

20. yüzyılın Arap aydın ve bilim adamlarının sol ideolojilere yönelmelerinin nedeni, çağdaş sorunları açıklarken veya onlar için çözümler bulmak isterken sadece şeriatın zahiri söylemlerini yeterli bulmamalarıydı. Bu yüzden yeni doktrin ve öğretilere başvurmak zorunda kaldılar. Öte yandan liberalizm, dindar insanlara uygun bir yol sunmuyordu. Bu nedenle bazıları sosyalist öğretilere yöneldi, bazıları da Marksizm'den etkilendi.

Mahfûz'un Kalbü'l-leyl romanının ana amacı; Mısır'ın sosyal durumunu, gelenek ve modernite krizini anlatmaktır. Mısır'ın karanlık, baskın ve otoriter toplumunda doğup büyüyen Mahfûz, aydınların kısıtlanma ve baskılanmalarından etkilenerek, modern politika temeli adında türlü ideolojilerin ortaya çıkmasını görmüştür. Bu yüzden romanda, çevresel olgu ve olayları anlatmaya çalışmıştır.

Başta politika olmak üzere demokrasi, sosyalizm ve liberalizm gibi siyasi ideolojilerin varlığı, bireylerin kaderi üzerinde ve toplumdaki değerlerin ve normların değişiminde belirleyici bir rol oynar. Romanın içinde ardı ardına politik tartışmaların olması, insan özgürlüğü ve eşitliği üzerine çeşitli görüşlerin varlığı ve modernlikten kaynaklanan farklı teoriler; romandaki karakterleri, mevcut ideolojiler ve siyasi akımlara karşı şüpheci ve belirsiz bir duruma sokar; Cafer bu hususu şöyle anlatıyor:[308]

> *"Çalışma odamda liberal, sosyalist, komünist, anarşist, dini selefi ve faşist düşüncelerle tartıştım ve kendimi, başımı döndüren gürültülü bir kargaşa içinde buldum. Bu fırtınanın arasından, kutsal olarak kabul ettiğim aklıma sığındım."*[309]

[307] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 103.
[308] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 104, 105.
[309] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 96.

Romanın son bölümünde, çeşitli siyasal teorilerin ortaya çıkışıyla Cafer'in düşünceleri ve hocası Sa'd Kebîr'in fikirleri arasında ideolojiler üzerinden bir çatışma yaşanır. Bu çatışmanın sonucunda Cafer hocasını öldürerek hapishaneye girer. O; demokrasi, komünizm ve liberalizm lehine hocasına *"Liberalizmde özgürlük, insan hakları ve güzellik sembolü olan değerler mevcuttur"*[310] der.

Başka bir yerde Cafer, hocasının desteklediği Marksizm'e karşı tarafsız olduğunu şu şekilde belirtir:

> *"Tüm felsefeler ve ideolojik akımların karşısında aynı pozisyonu alıyorum ve Marksizm de bu ideolojilerden sadece biridir. Neden bir inanca dönüşsün ve bana zorla ve diktatörlükle dayatılsın?"*[311]

Sonunda Cafer, hocasının ikna etmeye çalıştığı Marksizm'e karşı tarafsızlığını ilan ederken onu öldürür:

> *"Sadece ben ve Sa'd Kebîr, ofisimde otururken olağanüstü bir tartışma yaşandı. O, normal bir seviyede kızmışken, ben ise aşırı sinirlendim ve trajedi devam etti."*[312]

Batı yanlısı düşünürler bazen modernitenin perspektifinden destekle kendi görüş ve çözüm önerilerini temellendirir, bazen de Marksist devrime yönelir. Ancak bu iki bakış açısı da postmodern düşünürün keskin eleştirilerine maruz kaldığında yeni bir ufuk arar.[313]

Mısır'ın sosyal durumunu ve siyasi değişimlerini ele alan bu romanda o dönemin Arap aydınlarının sosyalizm, liberalizm ve diğer siyasi ideolojilerin arasında belirsizlik yaşadıkları ve bu ideolojilerin Mısır toplumunun gelişimi üzerindeki etkileri kısa da olsa anlatılmıştır. Roman, Mısır'ın toplumsal ve siyasi değişimi üzerine düşündürücü bir yolculuk sunmakta ve karakterler arasındaki farklı siyasi görüşlerin çatışmasını ele alarak toplumdaki değerlerin ve normların değişiminden bahsetmektedir.

[310] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 99.
[311] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 101.
[312] Mahfûz, *Kalbü'l-leyl*, 108, 109; Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 104, 105.
[313] Gaybî vd., "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite", 104, 105.

SONUÇ

Necîb Mahfûz, hem Arap hem de dünya romancılığına önemli katkıları olan yazarlardan biridir. Yazmış olduğu eserlerden ve roman türüne katkılarından dolayı 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. Nobel ödülüne sahip olan ilk Arap yazar olmakla birlikte hem ülkesi Mısır hem de Arap dünyası için bir örnek ve gurur kaynağı olmuştur.

Yazarın kaleme almış olduğu "gecenin kalbi" anlamına gelen *Kalbü'l-leyl* adlı romanı, en önemli eserlerinden biridir. Kitabın yazım tarihi net olarak bilinmemekle birlikte muhtemelen ilk basım tarihi olan 1975 yılında yazılmıştır.

Mahfûz bu romanında hikâyenin bütün olay ve olgularını, tek kahraman ve başkarakter olan Cafer Râvî'nin hayatının başından sonuna kadar yaşamış olduğu duygu ve düşünceleri, gerçekleştirdiği eylem ve tavırları üzerinden kendine öz üslubuyla tasvir ederek anlatmaktadır.

Mahfûz bu eserinde 19. ve 20. yüzyıllar arasında dünya toplumlarını etkileyen modernitenin Mısır toplumunu da nasıl etkilediğini, geleneksel aile ve mesleklerin nasıl unutulduğunu bazı unsurlar üzerinden bir nevi mesaj vererek anlatmaktadır.

Kısaca yazar Mısır'ın geleneksel ve modernite arasındaki olgu ve olayların çatışmasını, kadın figürünün gelenek ve modernite arasındaki konumunu, karakterlerin ortaya koymuş olduğu davranışları, dini görüşlere muhalif olan modern düşünceleri, aile fertlerinin zamansal fikir çatışmaları nedeniyle dağılmalarını, geçmişe karşı hissedilen nostaljik duyguları, toplumun modernleşme sürecinde fertlerin tutumunu, bireyin geleneksel kuralları reddederek sadece aklı esas alıp bu konuda yanılmasını, toplumsal kuralların tespitinde ve ferdi değerlerde siyasetin ortaya koymuş olduğu görevi konu edinmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas, Abubaker Saadı. *Necip Mahfuz'un "el-Hubbu Tahte'l- Matar" Adlı Romanının Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Abdülazîz, İbrâhîm. *Ene Necîb Mahfûz Sîratü hayâtin kâmile*. Mısır: Nefrû li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 2006.

Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara, 10. Basım, 2011.

Ersöz, Mehmet Ali. *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Fouda, Marwa. *Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı" Adlı Romanında Hal Kategorisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Gaybî, Abdulahad vd. "Berresi-yi Takâbül-i Sünnet ve Modernite der Roman-ı 'Kalbü'l-Leyl-i' Necîb Mahfûz". *Faslnâme-i Lisân-ı Mübîn (Pejûhiş-i Edebi Arabî))* Sale Dehüm Devre-i Cedîd/33 (2018), 89-108. https://doi.org/10.30479/lm.2018.1544

Gîtânî, Cemâl. *Necîb Mahfûz Yetezekker*. Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1. Basım, 1980.

Günay, Doğan. *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multılıngual, 2001.

Gündüz, İsmail. *Necîb Mahfûz'un Hammâratü'l-Kıtti'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

İrven, Nurullah. *Necîb Mahfûz'un 'Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili Ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 1915.

Kâsim, Mahmûd. *Necîb Mahfûz beyne'l-fîlm ve'r-rivâye*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2. Basım, 2023.

Kozakoğlu, Yasemin. *Necib Mahfuz'un es-Sülâsiyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Mahfûz, Necîb. *'Abesü'l-akdâr*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2022.

Mahfûz, Necîb. *Havle'd-Dîn ve'd-dîmukrâtıyye*. haz. Fethî 'Aşrî. Kahire: ed-Dâru'l-Mısrıyye el-Lübnâniyye, 2022.

Mahfûz, Necîb. *Kalbü'l-leyl*. Kahire: Dârü'ş-Şurûk, 4. Basım, 2015.

Mahfûz, Necîb. *Kifâh Tıybe*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 3. Basım, 2016.

Mahfûz, Necîb. *Mîrâmâr*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2. Basım, 2007.

Mahfûz, Necîb. *Râdûbîs*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 3. Basım, 2023.

Mahfûz, Necîb. *Yağmurda Aşk*. çev. Ayça Çınaroğlu. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Basım, 2015.

Nakkâş, Recâ. *Safahât min Müzekkirâti Necîb Mahfûz*. Kahire: Dârü'ş-Şurûk, 1997.

Narlı, Mehmet. "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/7 (01 Mayıs 2002), 91-106.

Ovalı, Ayten. *Necîb Mahfûz'un Bidâye ve Nihâye Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Selâm, Muhammed Zaglûl. *Dirâsât fi'l-kıssati'l-'Arabiyyeti'l-hadîse*. İskenderiyye: Münşe'etü'l-Me'ârif bi'l-İskenderiyye, 3. Basım, ts.

Seyidov, Rashad. *Necib Mahfuz ve Modern Arap Edebiyatında Romanın Gelişmesindeki Rolü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Şahin, Veysel. *Romanda Kişiler Dünyası*. ed. Ramazan Korkmaz. Ankara: Akçağ, 1. Basım, 2018.

Şe'îr, 'Imâd Sa'd. "el-Mecâz ve İntâcü'l-ma'nâ fî rivâyeti Kalbü'l-leyl li Necîb Mahfûz". *Mecelletü Külliyeti'l-Âdâb* 55/1 (2022), 1-37. https://doi.org/10.21608/KGEF.2022.297755

Şerifyan, Mehdi - Timuri, Şerif. "Barresi-yi Ferayend-i Nostalji der Şer-i Muasır-ı Farsi". *Kavoşname* 7/12 (23 Ağustos 2006), 33-61. https://doi.org/10.29252/kavosh.2006.2337

Şükrî, Gâlî. *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2024.

Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı 1*. İstanbul: Ötüken, 17. Basım, 2019.

Ünalan, İbrahim. *Necîb Mahfûz'un Tarihi Romanları*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Ürün, Ahmet Kazım. *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2002.

Yahyâ, Muhammed - Şükrî, Mu'tez. *et-Tarîk ilâ Nûbel 1988 'abra Hârati Necîb Mahfûz*. İskenderiyye: Ümmetü Birs Li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1. Basım, 1989.

Yıldız, Musa. "Necîb Mahfûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/348-350. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Yıldız, Musa. *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 1992.

Yıldız, Musa. *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

Yıldız, Musa. "Türkiye'de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış". *Uluslararası Ortadoğu Kongresi: Dil, Tarih ve Edebiyat, (Ankara)*, 9.

Türk Dili ve Edebiyatı. "Karakter Nedir? Tip nedir?" Erişim 07 Ekim 2024. https://www.turkedebiyati.org/karakter-tip-nedir/